

PARTIUMI FÜZETEK 37.

A TEMESVÁRI IPAROKTATÁS KEZDETEIRŐL

Bozsóky Kresztján Ilona
A TEMESVÁRI IPAROKTATÁS KEZDETEIRŐL

Bozsóky Kresztján Ilona

A TEMESVÁRI IPAROKTATÁS KEZDETEIRŐL

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség

2005

A sorozatot szerkeszti:

Dukrét Géza

Számítógépes szedés:

Jancsó Árpád

Szövegkorrektúra:

Mihálka Magdolna

Tördelőszerkesztő:

Kraftsikné Petrikó Ildikó

Címlapon:

A temesvári volt Fa- és Fémipari Iskola homlokzata

Jancsó Árpád felvétele

Hátlapon:

1906-ban, az iskolaműhely által készített kovácsoltvas koszorú,

II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazahozatalára

*Bozsóky Béla gépészmérnök,
az 1989-es bukaresti véres karácsony
földre rogyó áldozatának emlékére.*

ELŐSZÓ

Manapság divatos fogalommá vált a régió. Mindennap olvasunk régiós kapcsolatokról, régiófejlesztésekről...

Voltak idők azonban, amikor kevesebbet papoltak a régiókról, a fogalom nem is létezett mai formájában. Ennek ellenére a régiók működtek, központjaikban olyan intézmények jöttek létre, melyek ellátták az adott terület igényeit. Ilyen volt a rohamos léptekkel fejlődő, iparosodó, urbanizálódó, soknemzetiségű dél-magyarországi város, Temesvár egyik intézménye, a Fa- és Fémipari Iskola is, melynek nagytömegű épülete ma is meghatározó eleme a Belváros képének.

Hogyan jött létre ez az intézmény, mely kicsiben a monarchiabeli Magyarország képe is volt egyben, egy kis kohó abban az igyekezetben, hogy a közös haza többnyelvű polgárait minél közelebb hozza egymáshoz, megismertesse az állammal, de mindenekelőtt mesterséget, tudást, műveltséget nyújtson az ország fiainak?

Bozsóky Krestyán Ilona könyvében sok mindenre kap választ a kor, a Temesvár történelme iránt érdeklődő. A szerző szívós, olykor detektív-képességeket is igénylő munkával gyűjtötte össze a temesvári iparoktatás kezdetének történéseit, a nagyra törő város törekvéseinek mozzanatait, melyeket a Fa- és Fémipari Iskola létrehozása, épületének felépítése koronázott meg.

Olvashatunk az iskola tanulóiról is. Olyanokról, akik lemorzsolódtak, akik nem érték meg a férfikort, akiket elvitt a háború, olyanokról, akik Temesvár vagy az ország más vidékein megbecsült szakemberekké váltak, vagy olyanokról, akiket számon tart a művészettörténet. Megismerkedhetünk az iparoktatás jeles képviselőivel, a német nevet viselő, de magyar szívvel érző tanárokkal s olyanokkal is, akik már akkor a haza szétdarabolásán fáradoztak.

Bozsóky Krestyán Ilona könyve az impériumváltásig követi az intézmény történetét. Addig a pontig, amíg az új, román államhatalom berendezkedett Temesváron és menesztette mindazokat, akiknek ez az intézmény létét köszönheti.

Izgalmas könyvet tart kezében az olvasó. Sorából s talán még a sorok között is talál eddig nem ismert „titkokat”. Olyanokat, melyek meghatározták a Béga-parti város szellemét. A másikat megértő, befogadó, tisztelő város szellemét. A városét, melynek lakója büszke volt arra, hogy polgára lehet. Olyan polgára, aki büszke volt városának megvalósításaira, arra, hogy az ország fontos központjává küzdötte magát, mely messze földön híres volt lakóinak gazdászelleméről, rátermettségéről, szorgalmáról.

Különös öröm számomra, hogy a kéziratot nyomtatásra előkészíthettem, hisz vállalva a bába szerepét, egy kicsit én is részese lehettem megszületésének. Néha kipréltem (talán erőszakosabban is) a következő fejezeteket, továbbírásra ösztökélve a szerzőt, volt osztályfőnökömet és történelem-tanárnőmet. Mentségemre legyen mondva, hogy nem nézhettem tétlenül a félig kész kézirat, a sok munka fiókban maradását. Bevallom tehát, hogy e könyv létrejöttében részben bűnös vagyok, de vállalom. A szerzőt pedig munkájának folytatására buzdítom. A Temesvárt, a várost és annak történetét szeretők érdekében.

Munkájára igényt tartunk. Kérjük, folytassa.

JANCSÓ ÁRPÁD

A TEMESVÁRI IPAROKTATÁS KEZDETEIRŐL

Az iparosok és a szakképzés kérdése

Temesvár történetét a középkorban döntően befolyásolta földrajzi fekvéséből eredő stratégiai fontossága. A hosszas török uralom (1552–1716) teljes gazdasági leromlását eredményezte. A törökök kiűzése után, már 1718-ban megalakultak a céhek és gróf Mercy kormányzósága idején egyéb ipari objektumok – „gyárak” –, melyek ugyan rövid ideig működtek, de a gazdasági fejlődés új irányát jelezték.

Bár a céhrendszer idején a műhelyt valóságos iskolának tekintették, a temesvári céhek megkövetelték a legényektől, hogy a vasárnapi misehallgatás után részt vegyenek a műszaki rajzoktatásban. A cél kézenfekvő volt: a technikai színvonal megőrzése, fejlesztése. Ezért elhatározták, hogy az oly iparostanonc, kinek iparága gyakorlásánál rajzra van szüksége, fel ne szabadulhasson, ha legalább egy évig nem látogatta a vasárnapi rajziskolát. A vasárnapi rajziskola tananyaga: a rajz elemei, ábrázoló mértan, távlattan, stíltan, építészeti szakrajz. Szokásos volt a tanoncok rajzait nyilvánosan kiállítani, melyeket például II. József is megtekintett, dicsérve azokat.

A temesvári vasárnapi iparrajziskola kimutathatólag 1786-ig vezethető vissza, de valószínű, hogy még előbb fennállott, mert 1786-ban már oly rajzokat készítettek az említett iskolában, melyek elkészítése csak egy hosszabb múlttal bíró intézetben lehetséges.

A temesvári céhiparosok felismerték tehát a rajztanítás szükségességét, bár a központi fontosságú rajz mellett, vallástanítás is folyt, de oktatták az írás-olvasást meg a számolást is.

Ennek az iskolának a 19. század hetvenes éveiiig néha szép számmal voltak tanulói, néha néhány évig szünetelt.

Az első ismert rajztanító – 1786-ban – Kimstetten volt; utódai Finó József, Schütz János, Kramer József, Krause, Szobotka Ferenc.

A gyér érdeklődés miatt – hisz a céhfegyelem már az önkényuralom idején fellazult – a vasárnapi rajziskola 1871-ben megszűnt, de 1873. február 2-án újraindult és az 1884-es, új ipartörvény életbelépéséig, vasár-

nap délelőtt 10–12 óra között folyt a tanítás: a Belvárosban Dunajszky Henrik, majd 1876-tól Miláček János, a Gyárvárosban John Ferenc, a Józsefvárosban Schäffer Károly vezetésével. Az „ipartanodát” a Török János polgármester által elnökölt városi tanács 1884. augusztus havi rendes közgyűlése oszlatta fel, amely a végkielégítést, a havi 25 forint tiszteletdíjat Miláček Jánosnak, mint vezetőnek kiutalta.

Az 1840-es évek elején szerveződött Iparegyesület – mint „hasznos ismereteket terjesztő társaság” – a mesterképzés vándorlásos módját túlhaladottnak tartotta. Temesváron az egyesület érdekében Joannovics György buzgólkodott. Az egyesület hangoztatta a „mesterinas-iskolák” létesítésének szükségességét. Ismeretes, hogy e célból az Egyesület emlékiratot intézett az Országgyűléshez, Kossuth megfogalmazásában: „... az ipariskolákra nézve kiváltképen mulaszthatatlannak véljük, hogy azok ne ama humanistikus irányban rendeztessenek, mely hazánk minden tudványos egyénéből diákos, litterátus embert képezett, hanem a’ realismus igényeihez szerveztessenek, miszerint belőlük minél nagyobb számmal nyerjen a’ hon oly népességet, mely kizárólag diplomatikus nemzetünkbe a’ hasznos üzletek iránti mind vonzalmat mind képességet beolta.”¹

Az Egyesület jegyzője, Csanády Ferenc elintézés nélkül maradt emlékirata a Temesvárhoz közeli Aradot hozza fel követendő példának azért a módért, ahogy az inasok vasárnapi oktatását megszervezte az 1848-at követő időben, úgymond „az annyit szenvedett, károsodott Arad.”²

A helyi polgárosodás előrehaladott foka, az iparosok jelentős számaránya a lakosság egészéhez viszonyítva (1851-ben 17669 fő a katonaság nélkül; a 19. század derekán 1413 nyilvántartott iparúzó) – valószínűsíti, hogy a Kossuth által megfogalmazott, fentebb idézett újat akarást a helyi mérvadó körök magukévá tették, tehát volt fogadókészség.

Az 1867-ben újjáéledt Iparegyesület lándzsát tört a versenyképesség biztosításáért, amelynek gátjai – formálisan ugyan – az 50-es években már kiváltságaikat veszített céhek voltak, melyeket az 1872-es VIII. törvény cikk 83. szakasza szüntetett meg.

A céhek megszűntével viszont felbomlott az a társulati kapocs, amely az iparosokat összetartotta.

Megkezdődött az úgynevezett „szabadiparos kor”; az ipari színvonal visszaesett. A jelenség fő okozói – tisztelet a kivételnek – maguk az

iparosok, akik nem törekszenek tanulni, művelődni, látóköriük szűk – falujuk-városuk határa. A mesterek stagnálnak mesterségükben a több évtized előtti szinten. E megállapítások Róth Nándortól származnak, a Temesi Lapok 1879. március 21-i és 22-i számában. Kivezető út: „állítsunk ipariskolát tanoncok számára azért, hogy a mit mesterénél iparágába vágó munkát nem tanulhat, a mi magasabb és tökéletesebbet mesterénél nem lát és hall, azt tanulja meg az ipariskolában”. Ugyanez a szerző – az 1879. június 17-i lapszámban – a hanyatlás okául azt tudja be, hogy „a régi remekelési vizsga helyett most semmit nem kíván a törvény.”

A fentebb idézett észrevételek helyi vetületei voltak a szélesebb, országos szinten kibontakozott, az 1872-es ipartörvény revízióját sürgető mozgalomnak.

Az 1879. május 31-én megnyílt II. Országos iparosgyűlés majdnem egyhangú határozata az volt, hogy a kisipar gyakorlásához szükséges a szakképzettség kimutatása. Kisebbségben maradt az a vélemény, hogy a gyakorlati élet tapasztalatai a döntőek. Ezen a gyűlésen részt vett Strasser Albert, a temesvári kereskedelmi és iparkamara titkára, az iparos szakoktatás megszervezésének szószólója, akit beválasztottak a vezetőségbe. Strasser Albert 1876-tól töltötte be a kamara titkári tisztét; azelőtt a Neue Temesvarer Zeitung szerkesztője volt, jótollú újságíró. Elévülhetetlen érdemei voltak a temesvári iparoktatás merőben új formájának életre hívásában.

A szakképesítés hívei minden lehetséges módot felhasználtak álláspontjuk alátámasztására. A temesvári iparosok így feliratot intéztek a képviselőházhoz – melyet leközölt a Délmagyarországi Lapok 1884. március 5-i száma. A felirat rámutatott arra, hogy az 1872-es ipartörvény életbe léptette a korlátlan iparszabadságot s ezért elszaporodtak a kontárok; mindenki egy vagy több ipart űzhetett, előismeretek és annak igazolása nélkül, hogy valamely mesterséget tanult; akik csak az olcsóságot tartották szem előtt – így a tisztességes iparúzóknak tönkrementek. Idézünk: „Csak ha az illető képesítését igazolni leszen kötelezve, lesz megakadályozható, hogy nyereszkesedők, kik soha sem tanultak vagy gyakoroltak valamely mesterséget, ilyesmit mégis űzhessenek és szédelő versenyük által, a tisztességes iparosokat tönkre tegyék és magát az ipart anyagilag és erkölcsileg aláássák.”

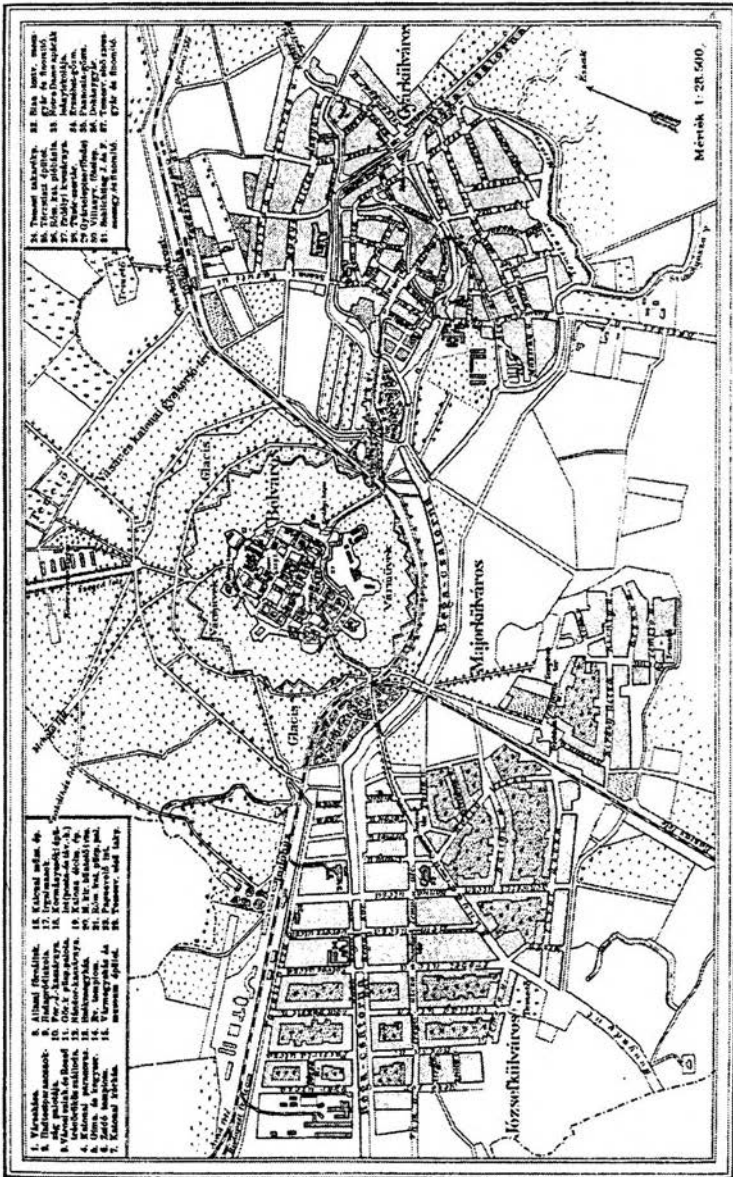
Az alsófokú ipariskola megalakulása és tevékenysége

Temesváron az 1870-es években az iparral foglalkozó lakosság számaránya 27 százalék, míg – adataink szerint – ez az arány Budapest esetében 23 százalék volt! Ezen adat-tükrében érthető a helyi, a város fejlődéséért felelősséget érző és tenni akaró erők fáradozása az iparszakoktatás új formáinak a létrehozására. Az 1872-es VIII. törvénycikk 41. szakaszának c. pontja ugyan kötelezi az iparost tanoncát arra szorítani, hogy ha írástudatlan, úgy írni-olvasni megtanuljon, illetve más esetben az ismétlő iskolába járjon; ennek jellege azonban nem segítette elő a szakképzést.

Rendelkezésünkre a Temesvár-Józsefváros ismétlő iskola 1880–1881-i anyakönyve állt, amely szerint az I. osztályra vonatkozóan léteztek „a közoktatási törvényben előszabott tantárgyak ismétlésre nézve és továbbtanulásra nézve” – jelesen ez a szabadkézi rajz volt, s csak a III. ismétlő osztályban bővült ki a tantárgyak sora a könyvvittel, mértannal és (mértani) rajzzal. Nyilvánvalónak tartjuk, hogy az ilyen általános jellegű képzés nem gazdagítja a tanulók szakmai ismereteit, bár a könyvvitel bevezetése jelzi a szándékot a jövőben esetleg önálló kisiparossá váló tanuló szakszerűbb felkészítésére.

A Délmagyarországi Közlöny 1891. július 20-án büszkén idézi a Magyar Hírlapot, amely kiemelte, hogy Temesvár a maga erejéből lett elsőrendű kulturális, politikai és gazdasági központ. A közgazdasági szakíró, Gelléri Mór, mint az Országos Iparegyesület titkára is, kiemelte, hogy ezen az egykoron török-tatár hordák által dúlt vidéken „nagy mezőgazdaság mellett” – magas fokon álló kultúra, fejlett ipar és kereskedelem alakult ki. Tárgyunk esetében is Temesvár kizárólag saját erejében bízva tört utat, „rendet bontott”, kezdeményezett, bár csak hosszas huzavona után ért célt. Temesvár megelőzte a törvényes intézkedéseket, mivel az új, az 1884-es Ipartörvény alapján szerveződött tanonciskolák előtt, már 1879-ben megalapította ipariskoláját.

Az iparszabadság életbeléptetése után Temesváron 700–800-on felül volt az iparostanoncok száma, akiknek zöme faluról került a városba és írni-olvasni is alig tudott, ami hátrányosan hatott az iparosok felkészültségére. Ezért kezdeményezte Strasser Albert az ipariskola alapítását,

Temesvár a 19. század végén

melynek költségeit fele-fele arányban a kereskedelmi- és iparkamara, illetve a város állta. A kezdeményezőt támogatta Török János polgármester, a későbbi budapesti rendőrfőkapitány, Buziási Eisenstädter Ignác S. kamarai elnök, Kakujoy Károly, a Temes megyei tankerület segédtanfelügyelője. Az 1879. április 29-i városi közgyűlés határozta el a régóta tervezett intézmény megalakítását. Célja az volt, hogy általános műveltséget nyújtson s így nagyobb fogékonyságra téve szert, jobb iparos legyen a tanulókból. Az „Értesítő az iparszakoktatás állapotáról 1888–89-ben” Stumpfoll Ede szerkesztésében, ezt így fogalmazta meg: Intézetünk célja „az iparospályára készülő ifjaknak az ezen pályán nélkülözhetetlen előkészültséget nyújtani, hogy művelt, szakértő segédmunkások, s majdan versenyképes mesterek válhassanak belőlük”. Ugyanez a szerző, az 1898–99-es Értesítőben így fogalmaz a célról:

1. „Oly elméleti és gyakorlati ismereteket és ügyességeket közvetíteni, melyek az iparost képesítik iparát nem csupán gépies utánzással, hanem igazi szakértelemmel gyakorolni.”

2. „A tanulók ízlését nemesíteni és ezáltal a fogyasztók és termelők műízlése közötti hézagot kitölteni.”

E tisztán elméleti jellegű ipariskola az egyedüli volt a Monarchiában.

A város által szervezett bizottság állapította meg az iskola szervezetét és tantervét, mely egy általános iparosképző iskola speciális igényeit tartotta szem előtt, nem fogadva el sem a polgári, sem a felső népiskola tantervét. Ez lehet a magyarázata annak, hogy többszöri közbenjárás ellenére is, Trefort Ágoston miniszter megtagadta a jóváhagyást, majd – a kor sajtójának szóhasználatával élve – a „tolerassi posse” álláspontjára helyezkedett. Az iskola csak 1882-ben kapta meg a nyilvánossági jogot, a 26346 számú rendelettel.

Az iskola eredetileg két évfolyamból állt, de az 1882–83-as tanévtől az évfolyamok száma háromra nőtt. A módosított tervezetet az ipariskolai igazgatóság dolgozta ki. E szerint a két alsó tanfolyam általános technikai jellegű, míg a harmadik tanfolyam hivatásszerű, azaz a növendékek jövődi hivatásukhoz mért speciális oktatásban részesülnek. Továbbra is érvényben maradt még az induláskor bevezetett elv, miszerint a tanerőket egy próbaévre választják és véglegesítésre csak sikeres próbaév után kerül sor. A tananyag elosztása a következő volt:

I. osztály		
magyar és német nyelvtan	heti	5 óra
természettan (erőműtan)	heti	3 óra
számтан	heti	3 óra
mértan	heti	3 óra
mértani rajz	heti	6 óra
szabadkézi rajz	heti	6 óra
szépírás	heti	2 óra
	Összesen:	28 óra
II. osztály		
levelezés és irálytan	heti	3 óra
természettan (folytatás)	heti	3 óra
számтан (folytatás)	heti	3 óra
vegytan elemei	heti	2 óra
a Monarchia földrajza	heti	2 óra
Magyarország története	heti	2 óra
mértan (folytatás)	heti	3 óra
mértani és szabadkézi rajz	heti	10 óra
szépírás	heti	2 óra
	Összesen:	30 óra
III. osztály		
könyvvitelan	heti	3 óra
géptan	heti	3 óra
kereskedelmmi számтан	heti	2 óra
iparanyagtan	heti	3 óra
a műtörténet elemei	heti	2 óra
szerkesztéstan	heti	3 óra
alkotmánytan	heti	2 óra
műszaki rajz	heti	10 óra
	Összesen:	28 óra

Megjegyezzük, hogy a francia nyelvet is oktatták rendkívüli tantárgyként, heti három órában, amiért a jelentkező növendékek évharmadonként külön fizettek egy forintot.

E tantárgyak oktatása a művelt helyi iparos réteg kialakulását eredményezte.

Az ipariskola létesítésének tervét érdeklődéssel kísérte a város közvéleménye, hisz a Temesi Lapok híreiből lépésről lépésre követni tudta a terv megvalósítását. A lap hírt adott arról is – 1879. július 1-jén –, hogy az igazgatói állásra heten pályáztak, Varjassy Árpád építész és okleveles tanárt kivéve, mind ismeretlenek. Varjassy, a nyilvánosság lehetőségeit kihasználva, a Magyar Testvérek kirakatában kiállította az aradi tizenhárom emlékszobrára kiírt pályázatra készült mintázatát. Varjassy előnyére szolgált az is, hogy huzamosabb ideig tartózkodott külföldön, ahol lehetősége volt az ipariskolák működését közvetlenül megismerni. A lap cikkírója tehát igyekezett meggyőzően korteskedni Varjassy megválasztása érdekében – amit a helyi iskolaszék július 3-án meg is tett.

1879. augusztus 24-én közli a Temesi Lapok a megválasztott igazgató, Varjassy Árpád sorait az ipariskola érdekében, tudósítva, hogy a beiratkozások augusztus 30-tól szeptember 2-ig tartanak, a főreáltanodai épületben. Nem érdektelen idézni a szerző ma is helytálló érvelését az ipartanulás mellett, hogy „ne legyünk kénytelenek külföldi iparhulladékokat toldozni-foldozni, hanem teremtünk önmagunk, és ha teremtünk önmagunk, virágozni fog az ipar, meglesz a jólét, meglesz a boldogság”; továbbá „Temesvárnak ipariskolája van, mely oly ismereteket közvetít, melyeket az iparos a műhelyben soha meg nem tanul.”

Az új intézmény megalakulásának híre gyorsan elterjedt és így már az első évben voltak jelentkezők, akiket helyszűke miatt vissza kellett utasítani. Az első évben 36 tanuló iratkozott be, túlnyomóan helyi iparosok gyermekei, az elemi iskola V. és VI. osztályából, vagy a középtanoda I. és II. évfolyamából.

A temesvári alsófokú ipariskola megalakulásának hírére több vidéki város és iparos is érdeklődött az iskola szervezetéről és a felvételi feltételekről.

A szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező tanulókat felmentették a beiratkozási díj fizetése alól és taneszközöket is kaptak. Az 1894–95-ös

tanévben például az ipariskolai tanulók 60 százaléka szegénységi bizonyítvány alapján tandíjmentes – az ipariskola láthatóan a szegény néposztály iskolája. Az iskolából kimaradt tanulók is főleg ebből a kategóriából kerültek ki, mivel elégtelen osztályzataik miatt nem volt reményük a tanév sikeres befejezésére.

Az iskola programjában kezdettől fogva szerepelt a kézügyesség fejlesztése céljából a műhelyoktatás, de ez helyiség és az anyagiak hiányában nem valósult meg. Az ipariskola a főreáliskolában kapott egy termet és egy szobát.

1880. június 24-én tartották az első évi sikeres záróvizsgát, majd ugyanez év szeptemberében megnyílt a II. osztály 19 növendékkel, de az I. osztályba 44 tanuló iratkozott be. Ekkor került az iskolába Stumpfoll Ede okleveles középiskolai tanár, aki később az Aradra, tanfelügyelői beosztásba került Varjassy Árpádot követte az igazgatói székben. Az 1884–85-ös tanévtől kezdve lett az iskola igazgatója, majd ebben a minőségben több évtizedig tevékenykedett, döntően meghatározva az intézmény állandó fejlődését. Rendkívüli szervező- és kezdeményező-készség jellemezte.

1885-ben véget ért a Varjassy–Török-éra, hisz Török polgármester is ekkor vált meg a várostól.

A felfutó tanulólétszám – a kezdeti 36-ról – az 1883–84-es tanévben 120, az 1884–85-ös tanévben 150 – az iskola növekvő elismertségét bizonyítja.

A műszaki jelleggel nem bíró iparágakra készülő tanulók a II. osztály elvégzése után tanoncként műhelybe léptek, de a technikai jellegű iparágakra készülők a III. osztályt is elvégezték.

A kamara egy, az ipariskolát jó eredménnyel végző tanuló segélyezésére, a budapesti középipar-tanodában való továbbtanulás céljából ösztöndíjat alapított (10773/1882. számmal, a 253. városi rendes közgyűlés által elfogadva). Ezt a juttatást 1909-ben, Kezdő iparosok ösztöndíjára változtatták; feltétel: a kedvezményezett Temesváron önálló műhelyt kell létesítsen. Mindenesetre érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy az eredeti, középipar-tanodai ösztöndíjat elsőnek a rittbergi (a későbbi Végvár) születésű Baja András nyerte el, akinek kötelességévé tették, hogy mielőtt folytatná tanulmányait, előbb egy helyi neves

lakatosműhelyben egy évig dolgozzon a kellő műszaki készség megszerzéséért. Baja András, a középipar-tanoda végzőse továbbtanult és a temesvári Fa- és Fémipari Szakiskola művezetőjeként, az őt egykor kibocsátó Ipariskolában megszerzett szilárd alapismereteket kamatoztatta. Lelkiismeretes, igényes, alapos képzést nyertek tehát már a legelső végzősök, a sok gáncsoskodás és nehézség közepette is.

Az ipariskola végzősei felkészültebb tanonccanyagot képviseltek, mint a csak az elemi iskolát (vagy azt se) végzett „mesterinasok”. Ez az oka, hogy nem volt gond a tanoncok elhelyezése. 1882. augusztus 15-én a Délmagyarországi Lapok arról írnak, hogy több jónevű aradi iparos kifejezte hajlandóságát, hogy minden tanév végén több tanoncot, teljes ellátás mellett, azonnal alkalmaznak. Több végzős budapesti, temesvári gyárakban, valamint az „államvaspálya” gépgyáraiban havi fizetés vagy teljes ellátás mellett talált szakképesítési lehetőséget.

A három osztályúra bővült ipariskola végzősei általában az igazgatóság közvetítésével, a legjobb műhelyekben helyezkedtek el. 1884. június 24-én közölte a már említett helyi lap az alábbi levelet, melyet az igazgatóság június 21-én kapott. Az átirat száma 27595.

„Válaszolva múlt hó 15-én kelt levelére, van szerencsénk tudomására hozni, hogy hajlandók vagyunk, a jármű és műhelyi szakosztályunk főnökének temesvári tartózkodása alatt személyesen bemutatott négy tanulót és pedig Neugebauer József, Theisz Vilmos, Risztits György és Seyfried Tivadart társaságunk budapesti főműhelyébe a vasuti orvos megvizsgálása után, mint tanoncokat fölvenni és azokat később, műhely-, gép-, vagy mozdonyvezetői gyakornokokká kinevezni”... „A felveendő tanonczoknak a szükséges szabadjegyet Budapestre való utazásra uraságod erre vonatkozó értesítése után rögtön megküldjük. Továbbá hajlandók volnánk intézetéből 4 tanulót, kik Aninán vagy Reschitzán óhajtának szolgálatunkba lépni, szintén azonnal alkalmazni, mivégből felkérjük uraságodat, ezen tanulók neveit mielőbb ajánlatba hozni. Poloncean igazgató.”

1892-ben a MÁV budapesti gépgyára két, III. osztályt végzett tanulót előnyös feltételek mellett műhelygyakornoki minőségben alkalmazott.

A végzős tanulók után az ország legkiválóbb műhelyei érdeklődtek, de a tanulók oly szegények voltak, hogy az útiköltséget sem tudták

fedezni, így többnyire le kellett mondjanak az előnyös ajánlatokról. Így az 1888–89-es végzősök közül Zsolnay Vilmos, a híres pécsi majolikagyáros kiválasztott két tanulót, akik azonban a kedvező ajánlatot nem fogadhatták el a fenti okokból.

A nevesebb helyi mesterek kijelentették, hogy csak oly tanoncokat vállalnak, kik legalább egy-két évig látogatták az ipariskolát, mivel csak ezek tudnak rajzolni, munkáik is sokkal szebbek, mint a többi tanoncéi – amit az 1885–86-os tanév végén megrendezett első tanoncmunkakiállítás is bizonyított.

Az 1887-től életbe léptetett újabb rendelkezés még keresettebbeké tette az ipariskola végzőseit, mivel csak a vasárnapi, tanonciskolai rajzoktatást voltak kötelesek látogatni s a hétköznapi esti oktatás alól felmentést nyertek –; ez a módosítás előnyös volt mesternek-tanoncnak egyaránt.

Stumpfoll Edét, az új igazgatót hatványozottan jellemezte az állandó figyelés az újra és törekvés annak alkalmazására. E célból több külföldi tanulmányutat tett – Ausztria, Németország (Bajorország). 1888-ban megtekintette a bécsi jubiláris iparkiállítást; 1889-ben Olaszország, Svájc, Franciaország – a párizsi világkiállítás az úticél. A kereskedelmi és iparkamara anyagi támogatása meghatározó tényező volt ezen utak létrejöttében. Az utazások tapasztalatait azonnal kamatoztatták; az 1887–88-as tanévtől már alkalmazzák az ausztriai és bajorországi ipariskolák rajztanítási módszereit!

Már Varjassy Árpád elkezdte a fiatal tanintézet rendkívül szegényes taneszközeinek gyarapítását. Saját tantervüknek megfelelő tankönyveket szerkesztett, melyeket a kamara költségén kiadtak és a szegény tanulók között ingyen osztottak szét. Mintarajzgyűjteményének kiadásához a közoktatásügyi miniszter megígérte erkölcsi támogatását. Örömmel fogadtak minden, kívülről jövő adományt is; az első adományozók közé tartozott a Steiner József és Tsa. helyi vaskereskedő cég, amely egy, tanszermúzeum számára készült, több munkagéppel összekötött kis gőzgépet ajándékozott az iskolának.

Stumpfoll Ede is igyekezett minden kínálkozó lehetőséget, kapcsolatot, összeköttetést kihasználni a jó cél érdekében. Így jutott például az iskola birtokába a neuhauseni (Svájc) alumíniumgyár adománya, egy

gyűjtemény az akkoriban újdonságnak számító alumínium különböző öntvényeiből (amit különben, szándékuk szerint, az 1891-es temesvári kiállításon is bemutattak), vagy a berndorfi fémárugyár metallurgiai gyűjteménye. A közeli, ma Temes megyéhez tartozó tomești-i (Tamásd) üvegyár kollekciója az üvegyártás fázisait mutatta be.

A tankönyvhiányt volt hivatott pótolni Klein Jakab építész-szaktanár Építészeti styl- és alaktan című tankönyve, amely különben több évig várt kiadásra. Klein Jakab, a csernovici ipariskola volt segédtanára az 1885–86-os tanévtől lett Stumpfoll Ede mellett az iskola másik proeminens tanára, aki az 1897–98-as tanévben egy évig – a távollevő Stumpfoll Ede helyett – ellátta az igazgatói teendőket.

Stumpfoll Ede azért kapott egy év szabadságot, hogy kiegészítse elméleti és gyakorlati ismereteit, ti. 1897-ben megkezdődtek a város és a kormány tárgyalásai a temesvári alsófokú ipariskola államosításáról és szakirányú iskolává való átalakításáról.

A temesvári I. (alap) fokú nyilvános ipariskolában folyó céltudatos munka minőségének tárgyi elismerése volt az 1885-ös országos kiállítási nagyérem. A helyi iparosság köreiből az iskola már az első években megmérettetett; az évenként ismétlődő túljelentkezés miatti elutasítások már megszokott jelenséggé váltak. Egyetlen adat: az 1893–94-es tanévben közel kilencven hiába próbálkozót jegyeztek fel a beiratkozások alkalmával.

Az iskola elismertetése „felfelé” nehezebben ment. A Délmagyarországi Közlöny 1891. január 17-i cikkének a szerzője lelkesedve értesíti olvasóit, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az Országgyűlés elé terjesztett XII. jelentésében figyelmére méltatta a budapesti mellett „Temesvár sz. kir. városa különleges iparos tanfolyamát”, megemlítve, hogy „abban az 1888/9-iki tanévben 2 ipari szaktanár, 1 rajz- és 1 közismereti tanár vezetése alatt 5200 forintnyi költséggel 120 növendék nyert ipari elméleti előkészítést. A tanerők ez esetben már nem más intézettől kölcsönözött, hanem kizárólag az ipariskola vezetésére hivatott egynekből állanak.” A cikkíró megjegyzi azt is, hogy a temesvári ipariskola a „közoktatási kormány” részéről először részesült ilyen figyelemben.

Az iskola fennállásának első tíz évében 1065 tanulót bocsátott ki, akiknek 87 százaléka ipari pályán működve bizonyította felkészültségét; az 1879–1899-es intervallumot tekintve, 3100 volt a neveltek száma.

Az ipariskola célja, amint láttuk, az volt, hogy az iparos pályára készülő ifjaknak megfelelő előképzést nyújtson. Ezt célozták meg az oktatott tantárgyakkal. Nem vezethették be a műhelyoktatást az elhúzódo helyiséghiány miatt. A szintén nagyfontosságú mintázást csak akkor vezették be, amikor az 1895–96-os tanévben beköltözhettek Klein Jakab, az intézet tanára tervei alapján emelt új épületbe (jelenleg itt működik a Temesvári Műszaki Egyetem Iparvegyészeti Kara). A mintázáshoz szükséges agyagot Weisz Lipót helybéli tégl- és agyagkályhagyárostól ingyen kapták. Az új épületben villanyvilágítást alkalmaztak – a meglehetősen új műszaki vívmányt. Az iskolapadok, rajzasztalok, falitáblák Stumpfoll Ede tervei szerint készültek és oly célszerűek voltak, hogy sokan lemásolták őket. A feltételek tehát megfeleltek, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy most nem a reáliskola, hanem a belvárosi községi iskola „társbérloői”-ként működtek

A tanulók műszaki tájékozottságát szolgálták az 1885–86-os tanévtől rendszeresített tanulmányi kirándulások – helyben (II. és III. osztályok) –, illetve a közeli helységek nagyobb vállalataiba a végzős, a III. osztály tanulóinak részvételével.

A fontosabb helyi ipari objektumok, amelyeket megtekintettek: a szeszgyár, a gyufagyár, a világító gázgyár, az Erzsébet-gőzmalom, egy gyárvárosi szövőműhely, a sörgyár, egy vasöntöde, a pénzszekrénygyár, a vasúti műhelyek. A vidéki kirándulások célpontjai a resicai vas-, acél- és gépgyárak, a szekuli kőszénbánya. A legtávolabbi cél: a budapesti millenniumi kiállítás. Ezen 119 tanuló vett részt, közülük több mint ötvenen a szegény tanulók javára rendezett gyűjtés jóvoltából.

A későbbi években, az ipariskola utódaiként létrejött szakiskola idején, a kirándulások folytatódtak. A felsorolás révén képet formálhatunk magunknak a kor ipari viszonyairól, így a ma emberének is fontos a körvonalazódó ipari térkép.

Helyben már nem a világító gázgyárat látogatták meg, hanem az új technikai létesítményt, a városi turbinatelepet. Az iskola életének új szakaszában is fontosnak találták a tanulók látókörének bővítésére, hogy felkeressék a vasúti műhelyeket, a szeszgyárat, a gyufagyárat, a Novotny-féle harangöntödét, az Anheuer-féle pénzszekrény- és gépgyárat, a láncgyárat, a kalapgyárat.

A különböző évjáratok – immár szakiskolás végzősei különböző helyeken jártak. Voltak akik a szegedi szakiskolát és ipartelegeket tekintették meg (például 1906-ban); más évben Németboksán, Vaskő, Resica volt a cél; a kedvelt kirándulóhely, Ferencfalva (Franzdorf, ma Väliug) is a meglátogatott helyek között szerepelt, de az aninai vasipari telep is. 1910-ben Buziáson jártak a végzősök. Itt ipari nevezettségként a Muschong-féle szénsav-gázgyár volt a vizsgálódás tárgya. 1911-ben Arad gyárait tekintették meg: a Weitzer-féle vagongyárat, a Westinghouse automobilgyárat, a Ländler-féle fűrésztelepet – és az ottani szakiskolát.

A kirándulást vezető tanárok és művezetők magyarázatai közelebb hozták az elméletet a gyakorlathoz. A folytonosságot a két iskolatípus között a tanügyi személyzet képezte.

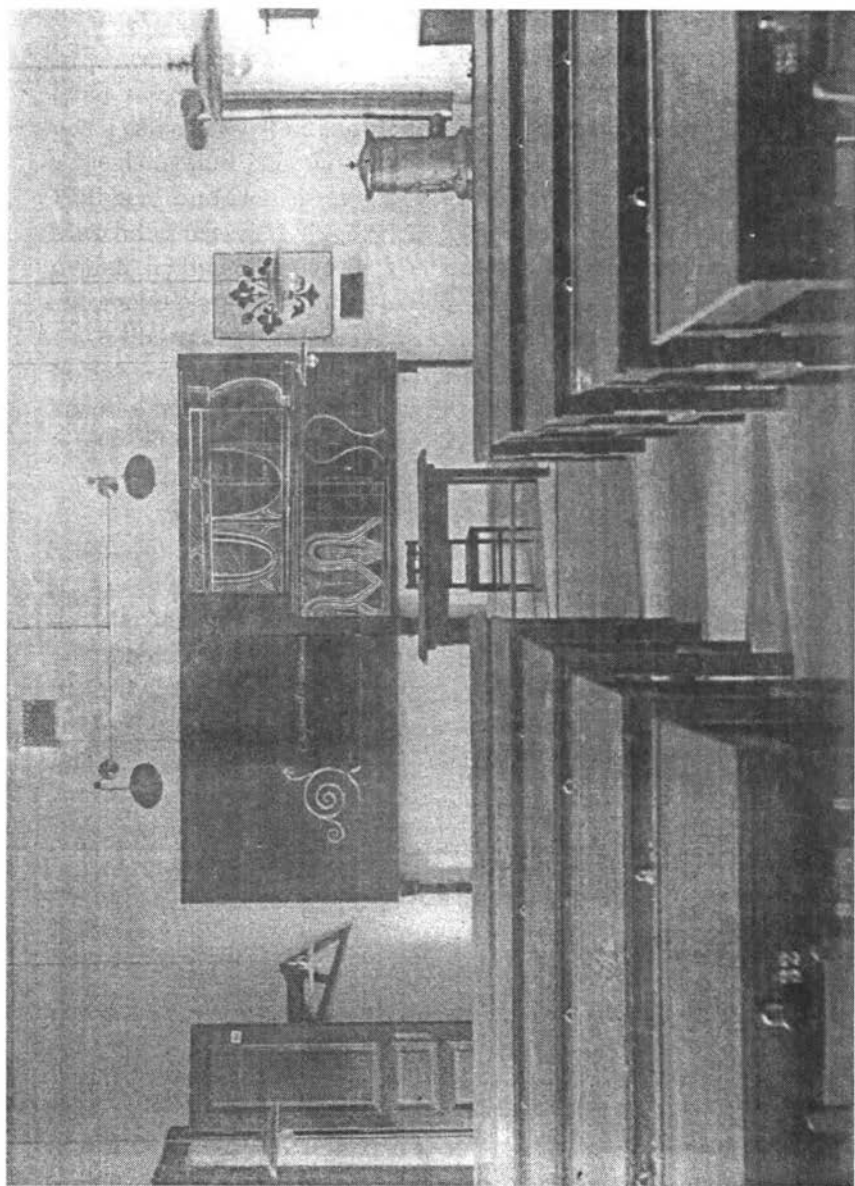
A Fa- és Fémipari Szakiskola megalakulása és történetének első évei

Már 1890-ben Baross Gábor kereskedelmi miniszter arról értesítette a temesvári kereskedelmi- és iparkamarát, hogy a kamara területén ipari tanműhelyekkel összekapcsolt tanonciskolát szándékozik létesíteni. Az 1891-es temesvári kiállítás megtekintésekor különösen a helyiek által „lakatosgyárnak” nevezett – a kitűnő Leyritz-műhely kiállított tárgyai vonták magukra figyelmét. Ezért Schnierer miniszteri tanácsost megbízta, hogy érdeklődjön, mennyibe kerülne, ha a kormány gyakorlati iskolát rendeztetne be e műhellyel kapcsolatban.

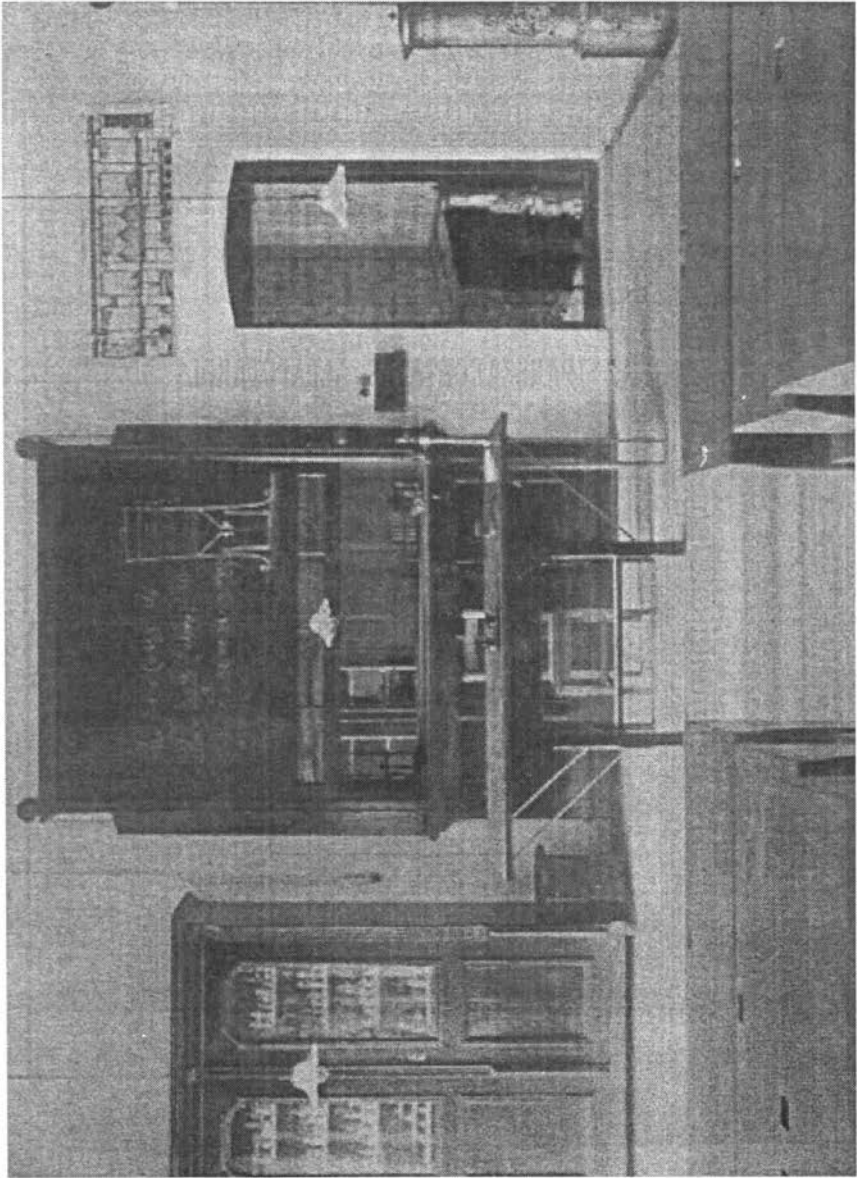
Az ipariskolának szakiskolává átalakítása állandóan foglalkoztatta a felelős szerveket. Az Iparoktatási Tanács 1893 áprilisában „kívánatosnak” nyilvánította a változtatást. 1895 szeptemberében a vallás- és közoktatásügyi miniszter leirata a várost arról értesíti, hogy az ipariskola államosítása és szakiskolává való átalakítása elvben el van határozva. Novemberben, a városháza tanácstermében, sor került az első bizottsági tárgyalásra e kérdésben. A tárgyalásokon Mártonffy Márton országos ipariskolai felügyelő vett részt, aki a temesvári viszonyokat jól ismerte, hisz azelőtt ő volt a temesvári tanfelügyelő. 1897-ben folytatódtak a tárgyalások. A minisztériumot Sztérényi József miniszteri biztos képviselte.

A temesvári ipariskola és községi népiskola épülete
a 19–20. század fordulóján

Osztályterem a 20. század hajnalán

Fizika-kémiai előadóterem

Az Értesítő címlapja

A temesvári iparostanonciskola 1884-1909.

Tanév	Hány közismn- reiti osztály volt?	Hány rajzosz- tály?	A tanév folyamán hány tanuló írt- tolt be?	Hány tanuló volt a tanév végén?	Hány tanító tani- tott közismereti tárgyakat?	Hány tanító tanított rajzot? Ezek között		Az iskola fenntar- tási költsége	Jegyzet
						képesi- tett	nem képesi- tett		
1884/5	11	11	570	490	11	—	11	4200	K 6. Szakirány entély
1885/6	12	12	688	555	12	2	10	4400	
1886/7	11	11	566	520	11	2	9	5420	
1887/8	11	11	638	513	11	2	9	6252	
1888/9	12	12	653	516	12	2	10	6420	
1889/90	12	12	635	500	12	2	10	6400	
1890/1	12	12	685	568	12	3	9	6400	
1891/2	13	13	752	638	13	3	10	6864	
1892/3	15	13	860	709	15	4	9	8656	
1893/4	16	13	867	719	16	5	8	9938	
1894/5	18	13	970	813	18	6	7	9940	
1895/6	22	19	1039	912	22	9	10	10513	
1896/7	23	21	1076	946	23	9	12	2600	
1897/8	25	20	1088	918	25	9	11	14500	
1898/9	21	20	1111	954	21	9	11	14940	
1899/900	23	21	1014	899	23	9	12	17778	
1900/1	23	20	1066	904	23	9	11	16228	
1901/2	23	20	1024	889	23	9	11	16328	
1902/3	22	22	1046	900	22	10	12	16348	
1903/4	24	23	1051	905	22	21	1	18725	
1904/5	24	23	1045	875	22	21	2	18575	
1905/6	24	22	1092	947	22	21	1	18725	
1906/7	26	24	1193	1033	24	21	3	19480	
1907/8	26	25	1208	1034	24	21	4	19818	
1908/9	28	27	1355	1103	26	26	1	20568	
Összes fenntartási költség az elmúlt 25 év alatt: 310016 K.									

Kimutatás a temesvári iparostanonc-iskola 1884–1909 közötti tevékenységéről

Sorszám	Bejelentés ideje év, hó, nap	A T A N O N C					szülőjének vagy gyám- jának neve és lakása
		n e v e	születési				
			helye	év	hó	nap	
653	1909 X/28	Peter Alarinkó János	Mezhal	1896	II	20	Alarinkó Béni Mezhal
657	XII/1	Rusz László	Bücsös	1896	IV	20	Ruzs László Bücsös
658	'	László Marjona	Parkúta	1896	IV	30	Marjona László
662	XII/4	Rusán Ópacsics	(Boosia) Kinnasa	1896	VIII	25	Ópacsics László
666	'	János Scheminó	Joseffaha	1897	IV	10	Scheminó János Joseffaha
663	XII/12	János Tramm	Fehetó	1896	VII	25	Tramm János
665	'	János Piatha	Mezhal	1894	XII	25	Piatha János Mezhal
666	XII/3	László Tripsin	Temeslyak	1896	IX	10	Tripsin László
667	XII/4	László Tyrassily	Mezhal	1895	X	12	Tyrassily László
668	XII/16	Péter Tomofás	Hosszad Patinia	1893	VIII	22	Tomofás

A tanoncok etnikai sokszínűsége

A tanonc munkaadójának (az iparos-mesternek vagy kereskedőnek) neve (par-illetőség üzletága és lakása)	A tanszerződés feltételei			Az eredeti tanszerződés kiadóir (kinek)	A tanviszony megszűnése bejelentett év, hó és nap	Jegyzet
	tanulási tartama	kezdeti év, hó és nap	vége év, hó és nap			
Pücher András Károly gy.	1809	1813	magj. 31	Almásy István	1813	jó munkavégzésről 1813. 11. 11. 1813
Spitzler József Károly gy.	1809	1813	dec.	nyft	1813	2 munkavégzésről 1813. 12. 29. l. 128/1813
Nikola György Károly gy.	1809	1813	dec. 31	Károly István	1813	1813. 12. 31. l. 156/1813
Madács József Károly gy.	1809	1813	nov. 15	nyft	1813	1813. 11. 15. l. 107/1813
Ederkovits József Károly gy.	1809	1813	dec.	nyft	1814	1814. 1. 1. 1820 l. 894/1814
Friedrich József Károly gy.	1809	1813	nov.	nyft	1813	1813. 11. 1. 1825 l. 128/1813
Vagy János Károly gy.	1809	1813	jun.	nyft	1813	1813. 6. 14. l. 122/1813
Lombay Károly Károly gy.	1809	1813	dec. 13	Károly István	1813	1813. 12. 13. l. 125/1813
Barthás János Károly gy.	1809	1813	dec. 14	nyft	1813	1813. 12. 14. l. 420/1813
Almásy Károly Károly gy.	1809	1813	dec.	nyft	1814	1814. 1. 1. 1816 l. 169/1814

Lap az iskola anyakönyvéből

Budapest, 1893. jan. 25.

Tek. Stumpfoll Ede úrnak, a temesvári ipariskola igazgatójának
 Temesvár.

Van szerencsém becses tudomására hozni, miszerint Makay Elemér úr, b. iskolájának volt tanulója, 1892. évi december hó elejétől irodámban mint építészeti rajzoló van alkalmazva és itt építészeti tervek, részletek és költségvetések kidolgozásával foglalkozik.

Egyszersmind bátor vagyok megjegyezni, miszerint ezen működésben kitűnő szakismeretet tanusít, mely b. iskolája hírnevének okvetlen előnyére válik.

Kérem Önt b. személye iránt való hódolatom kifejezését elfogadni.

Mély tisztelettel

Bernovics Gusztáv,
 okl. műépítész.

Tek. ipariskolai igazgatóságnak

Helyben.

Becsés felhívására készséggel értesítem, hogy Lajos fiam, kit az ipariskola három osztályának elvégzése után azonnal harangöntőműhelyembe vettem tanonczul, várakozásaimnak minden tekintetben megfelelt s az ipariskolában nyert alapos és széles körű előképzettség alapján a mesterséget igen gyorsan megtanulta, úgy hogy ma úgy a műhelyben valamint az irodában jobb kezem. Nézetem szerint minden fiúnak műhelybelépés előtt el kellene végezni az ipariskolának két, három osztályát, akkor tanoncziskolára nem volna szükség.

Fogadja a tek igazgatóság őszinte köszönetem és elismerésem kijelentését, melylyel maradok

kiváló tisztelettel

Temesvárott, 1893. ápril 18-án

Novotny Antal,
 harangöntő.

Visszajelzések az ipariskola eredményes voltáról
 (az 1892–1893-as tanév értesítőjében)

Tisztelt Igazgató Úr!

A helybeli lapokban közzétett felhívása folytán sietek t. igazgató urat a végzett ipariskolai tanulókkal tett tapasztalataimról értesíteni. Kocsigyártó műhelyemben egy-két idegen fiún kívül Gusztáv fiam is nyert gyakorlati kiképzést, miután előbb az ipariskola három osztályát elvégeztettem vele. Tapasztalataim azt bizonyítják, hogy az ipariskola végzett tanulói intelligenciájuk és szakismereteik folytán összehasonlíthatatlanul könnyebben tanulják meg a mesterséget s minden tekintetben alkalmazhatóbbak mint a többi tanoncok, kik ezen előképzettséget nélkülözik. Ez által megerősödtem abban a régi meggyőződésemben, hogy az iparos pályára készülő ifjú mielőtt inassá lesz, tanulja meg a tanulni valókat, mert, ha egyszer inassá lett, vége a tanulásnak, akkor se ideje se alkalmá többé a tanulásra. A mit a tanonciskolában tanul, az már szóra alig érdemes.

Megelégedésem és őszinte hálám jeléül szolgáljon az a körülmény, hogy második fiam kiképzését is a temesvári ipariskolára bízom. Köszönetem ismételt kijelentésével maradok

teljes tisztelettel

Ludwig M. s. k.,
kocsigyártó.

Az ipariskola tek. igazgatóságának

Helyben.

A temesvári ipariskolát végzett tanulók közül már többeket volt alkalmam lakatosműhelyemben gyakorlatilag kiképezni. Ezen tanoncokkal oly kedvező tapasztalatokat tettem, hogy Ferencz fiamat is azonnal az ipariskolába küldtem. Bár minden tanonc elvégezhetné az ipariskolát, mielőtt műhelybe lép, akkor iparososztályunk csakhamar oly derék szak-képzett segédekkel gyarapodnék, hogy a legszebb reményekkel nézhetnénk a jövő elé. Tapasztalataim alapján tiszta szívből állíthatom, hogy a temesvári iparosok büszkék lehetnek ipariskolánkra s csak az a kár, hogy végzett tanulóiból azok csekély száma miatt nem minden műhelynek jut.

Az iparos osztály érdekében eddig is kifejtett buzgó működésükért őszinte köszönetemet és elismerésemet nyilvánítva, maradok

igaz híve

Ludwig Ferencz,
lakatosmester és vizsgált gépész.

Visszajelzések az ipariskola eredményes voltáról
(az 1892-1893-as tanév értesítőjében)

B e r i c h t

über die vom Direktor Ed. Stumpffoll im Sommer 1887 in Oesterreich und Bayern unternommene Studienreise.

Löblicher Magistrat!

Löbliche Handels- und Gewerbekammer!

Die exceptionelle Stellung der unter meiner Leitung stehenden Temešvárer öff. Gewerbeschule I. Grades, hervorgerufen durch den Umstand, daß die Gründung dieser Fachschule das erste diesbezügliche Experiment nicht nur Ungarns, sondern der ganzen Monarchie war; ferner der Umstand, daß das hohe k. ung. Unterrichtsministerium seine bei Gründung der Anstalt eingenommene zuwartende Haltung auch heute nach achtjährigem erfolgreichen Wirken aufrechtzuerhalten scheint, haben mich veranlaßt, mir sichere Ueberzeugung zu verschaffen, in wie fern diese gemeinschaftliche Schöpfung der Kommune Temešvár und der Handels- und Gewerbekammer mit den gleichartigen Bestrebungen des Auslandes im Einklange oder Widerspruche steht? Obwohl ich durch direkte Erfahrung über die Erfolge der Anstalt völlig beruhigt war, glaubte ich mich dennoch durch persönliche Anschauung und Vergleichung von der Richtigkeit der bisher befolgten Methode überzeugen zu sollen.

Zu diesem Zwecke unternahm ich mit Ende des Schuljahres 1886—87 eine Studienreise nach Oesterreich und Bayern, über deren Resultate ich in Nachfolgendem dem löbl. Magistrat als auch der löbl. Handels- und Gewerbekammer eingehend Bericht zu erstatten mir erlaube.

Bevor ich auf Details übergehe, sei es mir gestattet, eine allgemeine Uebersicht des österreichischen Fachschulwesens zu geben.

In Oesterreich untersteht das gesamte Fachschulwesen einer aus Sachverständigen und den Vertretern der beteiligten Korporationen zusammengesetzten „Centralcommission für Angelegenheiten des gewerblichen Unterrichtes.“ Diese bestimmt die leitenden Prinzipien, Organisation, Lehrpläne, stellt Anträge, wo und welche Art von Fachschulen gegründet werden sollen u. Es ist zum großen Theile der zielbewußten Thätigkeit dieser Centralcommission zu verdanken, daß das gewerbliche Unterrichtswesen Oesterreichs in verhältnißmäßig kurzer Zeit so erstaunliche Fortschritte gemacht hat.

8.60.717-B

A temesvári nyilvános I. fokú (mindennapi) Ipariskola
Értesítője az 1887–1888-as tanévből.

Német nyelvű függelék, mivel „... több osztrák és külföldi szakiskolával csereviszonyban állunk, szükségesnek láttuk ezen német nyelven szerkesztett rövid függeléket értesítőnkhez hozzácsatolni“ (Stumpffoll Ede)

Löbl. Gewerbeschuldirektion

Hier.

Ich fühle mich angeuehm verpflichtet, der löbl. Direktion meine vollste Anerkennung und meinen innigsten Dank auszusprechen für die *ausgezeichnete und vielseitige Vorbildung*, welche meinem Sohne Aladár und meinem Lehrling Braun Gyula in Ihrem Institute zu Theil wurde. Es ist meine feste Ueberzeugung, dass dieses Institut *eine Zierde Temesvár's ist*, auf welches wir Gewerbetreibenden allen Grund haben, stolz zu sein. Ich hoffe, dass auch meine anderen Kollegen alle derselben Meinung sind und mit vereinten Kräften jederzeit für unsere Gewerbeschule einsteheu werden.

Zeichne hochachtungsvoll

J. Fischer m. p.,
Portal- und Bautischler.

Temesvár, am 9. Juni 1893.

Löbliche Direction der Gewerbe-Schule

in Temesvár.

Ihrer geehrten Anfrage zufolge betreffend der Wahrnehmungen an jenen Lehrlingen, die nach Frequenz der Gewerbeschule in meinen Werkstätten aufgenommen wurden, beehre mich folgend zu beantworten, dass:

diese Lehrlinge auf Grund des theoretischen Vorunterrichtes, den selbe in der Gewerbeschule geniessen, zur Erlernung des Handwerkes — vor Jenen die dieses Vorunterrichtes entbehren aus dem Grunde zu bevorzugen sind, — weil:

mit Rücksicht des theoretischen Vorunterrichtes *dieselben in dem ihnen in den Werkstätten zu Theil werdenden praktischen Unterrichte*, — das ist Erlernung des Metiers, *mehr Auffassung und leichteres Finden in den ihnen zukommenden Arbeiten bekunden*, — *so auch ist die Ausbildung des Zeichnens, insbesondere im Rahmen der Kunstschlosserei unbedingt einflussnehmend*, und ist Grund gediegenerer Schulbildung für den Nachwuchs intelligenter Arbeiter vorgesorgt, — wonach die Bevorzugung von absolvirten Gewerbeschülern — zur Aufnahme, gerechtfertigt erscheint.

Hochachtungsvoll

Árpád Leyritz m. p.
Bau- und Kunstschlosserei, Eisen-Constructiions-
Werkstätte, Telegrafien-, Telefon- u. Blitzableiter-
Bauanstalt
(absolvirter Gewerbeschüler).

Visszajelzések az ipariskola eredményességének voltáról
(az 1892–1893-as tanév értesítőjében)

Uebersichtlicher Stundenplan der Temesvárer Gewerbeschule.

Lehrgegenstand	Wöchentliche Stundenzahl		
	I.	II.	III.
	Klasse		
1. Religionlehre	1	1	1
2. Ungarische und deutsche Sprache	4	—	—
3. Ungarische und deutsche Stylstil	—	4	2
4. Buchführung und Wechselrecht	—	—	3
5. Geographie	3	2	—
6. Geschichte und Verfassungskunde	—	2	—
7. Physik	—	3	—
8. Elemente der Mechanik	—	—	3
9. Chemie	—	3	—
10. Technologie	—	—	3
11. Rechnen	3	3	2
12. Geometrie (Planimetrie)	6	—	—
13. Darstellende Geometrie und Zeichnen	—	6	—
14. Constructionslehre und technisches Zeichnen	—	—	10
15. Styl- und Formenlehre	—	—	2
16. Freihandzeichnen	6	4	4
17. Kalligraphie	2	1	—
Zusammen	25	29	30

Nachricht über den Beginn des nächsten Schuljahres.

Für das nächste Schuljahr 1888—89 werden die Schüler am 30. 31. August und am 1. September aufgenommen. Zur selben Zeit werden auch mit den Schülern, die höchstens aus einem Lehrgegenstande ungenügende Note erhielten, die Nachtragsprüfungen vorgenommen. Bezüglich der Aufnahmebedingungen siehe den vorhergehenden Punkt.

Die Localitäten der Gewerbeschule befinden sich im Parterre der Staatsoberralschule.

Nomatosz Ujhazsn Henrik, Könyvtárosoktan Temesvárott.

BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT

7/100

Az 1888–1889-es tanév Átnézeti tantervének német nyelvű változata az ipariskolai Értesítőben

A városi tanács 1898. április 25-én megtartott rendes közgyűlésének egyik határozata az állami szakirányú ipariskola telkére vonatkozott: „... a belvárosi Hunyadyszertár és az erdélyi laktanya közt fekvő, az Ybl-féle városrendezési terv szerint készült helyszínrajzon megjelölt 9350 négyszögméter terjedelmű telek jelöltetett ki és elhatároztatott, hogy a szóban levő telek előtt a Hunyadysétány felé elterülő trapéz alakú területen épület nem emelhető, hanem az parkíroztatik és üdülő helyként tartatik fenn.” – Az egykori városvezetőknek a várossal szembeni felelősségérzete máig hat! Az 1901. március 28-i rendes közgyűlés nyomatékosan leszögezte, hogy az állami ipari szakiskola előtti rész örök időközön át mint kert fenntartassék, melynek fenntartási költségei a várost terhelik. E kikötéseket a telekkönyvbe is bejegyezték.

A város és a minisztérium közti tárgyalások eredményeként a minisztérium álláspontját fogadták el az iskola jellegét illetően. A minisztérium minél alaposabban akart tájékozódni az ügyben, ezért kiküldte Suppan Vilmos előadót az osztrák allgemeine Handwerkschule-k tanulmányozására. Fontos említenünk, hogy Stumpfoll osztrák mintára szerette volna az ipariskolát általános kézműves iskolává átalakítani, ami viszont az új, a feltörekvő gyáripari tevékenység ellenében a múltat jelentő kézműiparhoz való visszatérést jelentette volna.

Stumpfoll álláspontja: „... a magyar kézműves osztály baján csakis az általános kézműves iskolák felállításával lehet segíteni; csak másod-sorban következnek a szakiskolák, mert hatásuk mindig csak igen szűk körre vonatkozhatik. Az iparostanonc-iskolák jelenlegi állapotukban nem érik meg a reájuk fordított költséget.”³

Stumpfoll „kampányolt” a helyi német és magyar sajtóban meggyőződése mellett, ti. hogy a szakszerű tanonciskola nem fog oly széles körű képzettséget nyújtani, mint a 3 éves tartamú általános kézműves iskola. Csak egyetlen hozzászóló levelét iktatjuk ide – aki Stumpfoll hívéül szegődött –, mint szülő is tapasztalva a temesvári elsőfokú ipariskola által nyújtott előképzettség hasznát. Tehát, Ludwig M. kocsigyártó levele az iskola megkeresésére:

„Tapasztalataim azt bizonyítják, hogy az ipariskola végzett tanulói intelligenciájuk és szakismereteik folytán, összehasonlíthatatlanul könnyebben tanulják meg a mesterséget s minden tekintetben alkalma-

sabbak, mint a többi tanoncok, kik ezen előképzettséget nélkülöznek. Ez által megerősödtem abban a régi meggyőződésemben, hogy az iparos pályára készülő ifjú mielőtt inassá lesz, tanulja meg a tanulni valókat, mert ha egyszer inassá lett, vége a tanulásnak, akkor se ideje, se alkalma többé a tanulásra. Amit a tanonciskolában tanul, az már szóra sem érdemes.”⁴⁴

A fentieket olvasva érthető, hogy miért ragaszkodott Temesvár ahhoz, hogy az állami Fa- és Fémipari Szakiskola keretében fennmaradjon az előkészítő osztályok rendszere – úgymond az általános műveltség megszerzésére.

A központi vélemény a szakiskolák előnyéül hozta fel azok tökéletesen berendezett műhelyeit, melyek mintául szolgálnak az iparosoknak is, hisz sokszor a magánműhelyek berendezése és így azokban a tanoncok gyakorlati képzése, nagyon hiányos.

Temesvár sérelmezte, hogy bár az összes vidéki városok közül aránylag a legtöbb adót fizeti, mégis az állam sem Temesvár, se vidéke iparszakoktatásának érdekében még semminemű áldozatot nem hozott. A város fenntartotta azt az álláspontját, hogy az ipariskola államosítása nélkül a temesvári iparoktatás reformja kellően végre nem hajtható. Azt is hangoztatta, hogy az országban Temesvár karolta fel elsőnek az iparszakoktatást (lásd elsőfokú ipariskola) és hosszú évek óta nagy áldozatokat hozott érte – mégis más városok előbb kaptak szakiskolát –, hogy csak Aradot említsük.

A minisztériummal kötött megállapodás szerint a város kötelezte magát, hogy megépíti és berendezzi az épületet és a továbbiakban hozzájárul az új létesítmény fenntartásához. Az állam kötelezte magát, hogy fenntartja a városi ipariskola két alsó osztályát, mint előkészítő osztályokat és átveszi a tanerőket, nyugdíjigényeikkel együtt.

Az építési terveket a minisztérium megbízásából Víg Albert műépítész, iparoktatási miniszteri biztos dolgozta ki, aki azelőtt a szegedi állami Fa- és Fémipari Szakiskola igazgatója volt.

Az állami ipari szakiskola a lebontott várművek területéből a város által megszerzett telken emelt első épület. A terület rendezése elhúzódott; maga az építkezés előtti talaj-előkészítés is körülményes volt a talaj lazasága miatt, ami tetemesen megemelte a költségeket. A főépületnél az alapot szélesíteni kellett, amihez románcement-betont

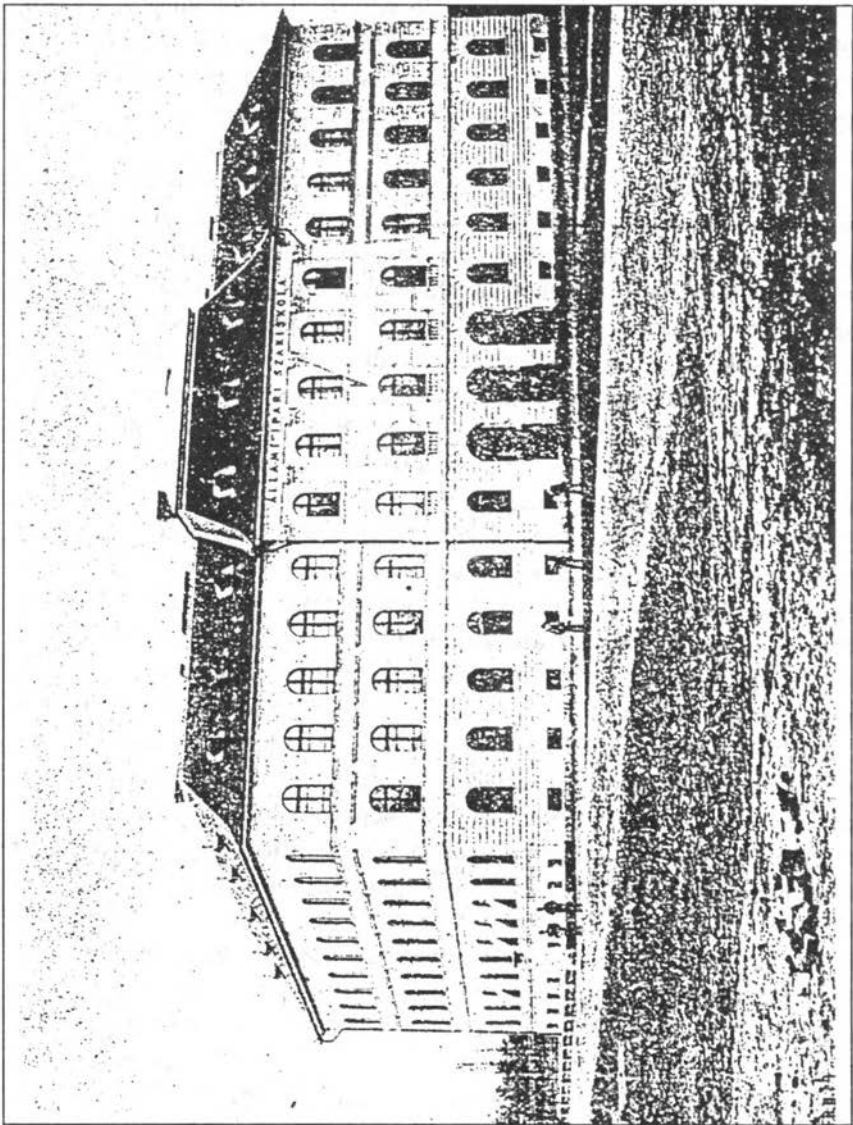
használtak. Az iskola udvarán húzódó vársáncárok feltöltése – a város költségén – csak 1901 nyarán történt meg. A környék rendezetlensége, a kövezetlen járda még az 1910-es években is panasz tárgya volt. 1915-ben ugyan már létezett a díszkert az épület előtt, de a déli és nyugati oldalon még kocsiút se volt!

Költségkímélés céljából, egyelőre (ami véglegesnek bizonyult) lemondtak a tervezett lakóházépítésről. Az épület neoreneszánsz stílusban épült; a kor minden technikai újdonságát igyekeztek alkalmazni – az országos telefonhálózat mellett házitelefon működött, szénlift, ivóvízhálózat, villanyvilágítás. A műhelyekben mentőszekrényt helyeztek el; a fémiparosok műhelye a földszinten, a faiparosoké az emeleten volt elhelyezve. Laboratóriumok, rajztermek, tanári – és külön ifjúsági könyvtár, ruhatár – mind az igényességet bizonyítja. Tisztában voltak azzal, hogy a megfelelő helyiségek és berendezés a feladatok megoldására szolgáló legfontosabb eszköz.

Az épületet 1900. szeptember 15-én vették birtokukba az iskola vezetői, miután átköltöztek az ipariskola által addig használt elemi (községi) iskola épületéből. Az elméleti oktatás szeptember 24-én, a gyakorlati pedig október 8-án kezdődött.

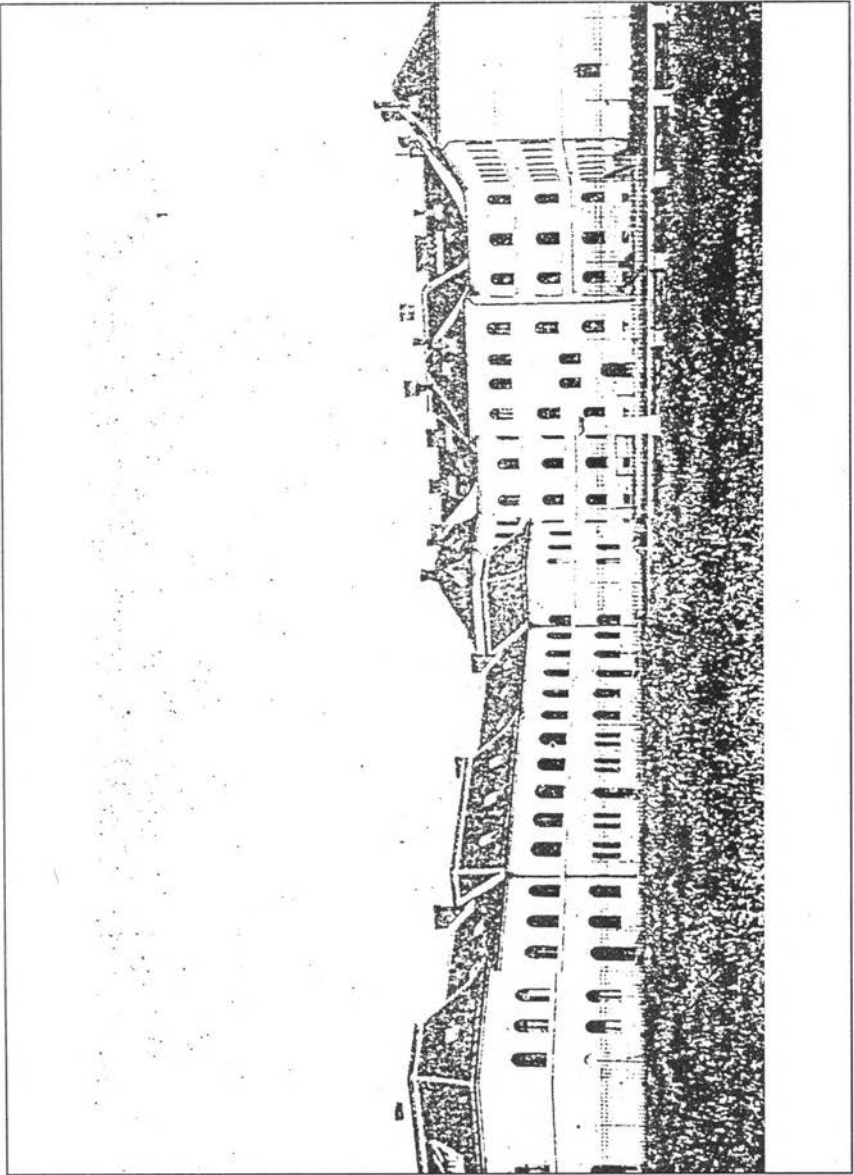
Az iskola ünnepélyes felavatása csak 1900. november 15-én történt, mivel Baross Gábor utóda, Hegedűs Sándor kereskedelemügyi miniszter személyesen kívánt az eseménynél jelen lenni. A jelentős aktusnál jelen voltak a helyi hivatalosságok: a városi törvényhatósági bizottság, a kereskedelmi- és iparkamara képviselői, a kereskedelmi és ipari testületek tagjai, valamint mintegy demonstrálva Temesvárnak a régióban betöltött szerepét, Temes, Torontál és Krassó-Szörény vármegyék főispánjai és alispánjai, Versec és Pancsova törvényhatósági városok és Nagybecskerek, Nagykikinda, Lugos és Karánsebes városok polgármesterei.

Az üdvözlő beszédet a városért és az iskola felépítéséért oly sokat tett polgármester, Telbisz Károly tartotta. A szónok nem mulasztotta el megemlíteni a hely történelmi voltát: „E helyen, hol az iskola felépült, századokon át várbástyák emelkedtek; egyfelül a Hunyadiak várkastélya, szemben a török ostrom idejében a híres vízitorony, melynek vivásában a krónika szerint egy nap 3000 török s a védők közül Losonczynak 150 vitéze hullott el.”⁵

A szakiskola főépülete a Hunyady-tér felől.

A Temesvári M. Kir. Állami Fa- és Fémipari Szakiskola Értesítője az 1900–1901-es tanévről. Nyomtattattott Csendes Jakabnál. Temesvár, 1901

A szakiskola fő- és műhelyépülete az udvar felől

A polgármester beszédében említette, hogy az új iparoktatási intézetnek új feladatai vannak: a végzettek mint segédek lépjenek az életbe.

Hegedűs Sándor válaszbeszédében kérte az igazgatót, a tanári kart, hogy az életben is figyelemmel kísérjék a végzett tanulókat, „...mert csak azon kiképzettetés bír értékkel, amely befejezést és alkalmazást az életben nyer.”⁶ A polgármester fáradozásaira vonatkoztatva ezt mondta: „Kívánom, hogy a maga idején hálával emlékezzenek róla.”⁷

Az előbbieken már említett előkészítő osztályok a volt ipariskola folytonosságát biztosították az új, szakiskolai keretek között. Ezen osztályok tanterve nagyjából megfelelt a középiskola I. és II. osztálya tantervének. Az előkészítő osztályok végzetteinek mintegy 30 százaléka nem a szakiskolában oktatott fa- és fémipari szakmát választotta, hanem más profilú ipari műhelyekben tanultak szakmát. Ezek a tanoncok előképzettségüknél fogva, sokkal jobban megfeleltek mestereik elvárásainak.

Az új szakiskolában a műhelymunka elsőrendű fontosságú volt. Külsőségekkel is hangsúlyozták a gyakorlati foglalatosság döntő szerepét – a műhelyekben kötelező volt a kék munkásöltözék és sapka viselete.

A tanulók nagy hányada továbbra is a szegény rétegekből került ki; mindjárt az első, az 1900–1901-es tanévben a 139 beiratkozott tanulóból szegénységi bizonyítvány alapján 83 volt tandíjmentes!

Az első évben az I. előkészítő osztályba 50, a II-ba 47, az I. faipari osztályba (bútor- és épületasztaloság) 14, az I. fémipari osztályba (gép-, mű- és épületlakatosság) 28 tanuló iratkozott be. Az elméleti oktatás átlagos heti óraszámja 16–20 óra volt.

A téli hónapokban négy évfolyamra felosztva, a szakiskola keretei között működött az építőipari tanfolyam is, a kőműves-, ács- és kőfaragó tanoncoknak és segédeknek, melynek végbizonyítványa három évi gyakorlat után az illető mesterség önálló üzésére jogosított. Heti 42 óra képzésben részesültek; megkövetelték a bizonyított hét havi gyakorlatot.

Az új iskola elsődleges célja a jól felkészült munkaerő képzése, amit mindenekelőtt a műhelyben töltött órák évfolyamról évfolyamra növekvő száma szolgált. A különböző tanévek műhelyóra-számainak ismeretében állítjuk, hogy az eltérés vajmi csekély és talán elég, ha példának az 1912–13-as iskolaév adatait közöljük:

Faipari műhely		Fémipari műhely	
I. évfolyam	heti 29 óra	I. évfolyam	heti 28 óra
II. évfolyam	heti 31 óra	II. évfolyam	heti 26 óra
III. évfolyam	heti 37 óra	III. évfolyam	heti 34 óra
IV. évfolyam	heti 43 óra	IV. évfolyam	heti 41 óra

A fémipari műhelyben a II. éves tanulók a IV. évesek mellé beosztva dolgoztak, a III. évesek már önállóan.

A gyakorlati képzésnek ilyenfokú körülmekintő megszervezése eredményeként a végzettek jól felkészült segédként hagyták el az iskolát. Ezt látva, a helyi közönség reakciója újból a túljelentkezés volt, mindjárt az első éveken, akár az ipariskola idején. A legtöbb túljelentkező 1913-ban volt: 250. A jó szakmai felkészültséget vitathatatlanul az bizonyította, hogy a végzettek nagyon könnyen helyezkedtek el, legtöbbször Budapesten, illetve a helyi igényesebb munkahelyeken.

Az 1903–1904-es tanévben kerültek ki az első végzettek: 25 lakatos- és 10 asztalossegéd. Közéjük tartozott Hirschl Ernő, az első, aki a törvényes kor elérése után önálló lett. A Józsefvárosban nyitott lakatosműhelyt, amint azt az iskola 1907–1908-as Értesítője tudatja. Az 1911-es tanoncnnyilvántartásból megtudjuk, hogy műhelyében inaskodik Kraul Ferenc, Huhn Ferenc és Kerékgyártó Gyula. A szakiskolában megszerzett tudás tehát nem volt öncélú, újabb és újabb iparostanoncok szakmához, munkához, megélhetéshez jutottak általa. A Hirschl-műhely profilja rövidesen az újnak számító vízvezeték-szerelő-szakma szolgáltatásaival bővült.

Tovább követve a végzősöket, megtudjuk, hogy 1910–11-ben a 20 végzett fémiparos közül 11 Budapesten helyezkedett el, 1 helyben, 3 vidéken, 3 a családban – míg 2 folytatta tanulmányait.

Az 1911–12-es tanév fémiparos végzettjei közül öten helyezkedtek el a városban (láncgyár, villanytelep, Vey lakatosmester), nyolcan Budapesten – a Nicholson, Láng, Roessemann és Kühnemann gépgyáraknál, az Egyesült villamossági Rt. újpesti telepénél és csak hárman vidéken.

Az 1900-as évek elejére jellemző kivándorlási láz érintette a végzősöket is. Az első végzettek közül éppen a hat legjelesebb vette útját Amerika felé, öt pedig Németországba. Az 1906–1907-es tanév fémiparos végzettjei közül kettő, az 1909–1910-es végzettek közül pedig egy végzős remélte a boldogulást az óceánon túl. A kimaradt tanulók zöme is – szüleikkel egyetemben a kivándorlók számát gyarapította.

A végzősök felkészültségét az alsóbb évfolyamok szokásos osztályvizsgái helyett az elméleti és gyakorlati képesítő vizsgán mérték fel, ami az elméleti tudás ellenőrzésére írásbeliből, szakrajzból és több napig tartó gyakorlati vizsgából állt. A gyakorlati vizsga alatt a vizsgálóbizottság ellenőrzése alatt az iskolaműhelyben készítették el a munkadarabot.

Az iskolavezetésre továbbra is jellemző volt a fokozott odafigyelés az újra, a külső változásokra. Egyrészt, hogy lépést tartsanak minden műszaki újítással, másrészt bizonyítás céljából, mert mi mást akartak volna elérni a Simplon-alagút elkészülésének megünneplésére rendezett milánói kiállításon való részvétellel, vagy pedig a budapesti országos vas- és fémipari kiállításon való jelentkezéssel az 1905–1906-os tanévben? Elkerülhetetlen megemlíteni az iskola irányítóinak eljárását a II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvait szállító vasúti szerelvény Temesvárra érkezésekor. 1906. október 27-én az egész tanuló ifjúsággal kivonultak a józsefvárosi állomásra, átadva az ezen alkalomra az iskolaműhely által készített díszes kovácsoltvas koszorút, mely ma is díszíti a kassai nyughelyet! Az 1911. augusztus 2-i 53441-es számú rendelet elismerés volt a nemzetközi gépipari kiállításon való sikeres közreműködésért. A rendszeresített, helyi év végi kiállításokon bemutatott tárgyaik nagy része vásárlóra talált – ami szintén a minőségi munka iránti elkötelezettséget mutatja.

Méltán váltak tehát ismertté az iskola műhelyei. Gyakran keresték fel látogatók más városokból – de külföldről is –, a királyi Romániából, Bulgáriából, Törökországból, még Németországból is!

Az alábbi sajtóhír is igazolja a temesvári állami Fa- és Fémipari Szakiskola elismertségét: 1913 szeptemberében a közoktatási miniszter utasítására az iskola gépipari szakára két 18 éves török fiatalot vettek fel: Musztafa Kerimet és Mohamed Sadpeddint, akikhez novemberben csatlakozott egy harmadik társuk is. Temesvárra érkezésük előtt egy évig

Győrben inaskodtak. A Béga-parti város iskolájába a török állam küldte őket (Temesvári Hírlap, 1913. szeptember 12. és november 23.). Azt már előbb megjegyeztük, hogy 1913-ban helyhiány miatt 250 helybéli kérvényezőt kellett elutasítani.

Az igencsak méricskélve kiutalt anyagiakat pótlendő, a műhelyek számára rendeléseket szereztek a városból, de Budapestről is – például a Székely Ignác és Tsa. budapesti cégtől és a helyi Vey György lakatosműhelyétől, sőt több budapesti szerszámkereskedőnek is szállított az iskola fémipari műhelye. A gyáriparosok „konkurrenst” szimatoltak a mégiscsak szerény iskolaműhelyben – és tiltakoztak: 1907-ben a Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete panaszbeadvánnyal fordult a hatóságokhoz a temesvári szakiskola által támasztott „verseny” tárgyában...

Az iskolaműhely a saját szükségleteit a kéziszerszámok terén „megtermelte”, de gyártott egyszerűbb szerszámgépeket is, például lábhajtós esztergapadot, amihez nyersöntvényt a budapesti Vulkán Rt.-től szereztek be.

A nemzetközi ellentétek kiéleződése kihatott az iskola munkájára is. Az 1912. november 26-i 8552-es számú rendelet elrendelte, hogy mozgósítás esetén a tanítás szüneteljen s a nélkülözhető helyiségek katonakórházi célokra azonnal átadandók. A műhelymunka azért folytatódott a fa- és fémipari műhelyben egyaránt és az értékesítésekből jövedelmet tudtak elérni.

1914. július utolsó napjaiban majdnem az egész épületet lefoglalta a katonai hatóság a II. cs. és kir. tartalékkórház céljaira – és szeptember 12-én meg is érkezett az első sebesültszállítmány.

Az új körülmények között az előkészítő osztályokat, bár nehezen, de sikerült a józsefvárosi községi elemi népiskolában elhelyezni. A fa- és fémipari szakosztályt szűkösen ugyan, de elhelyezték a szakiskola épületében. Az épületben addig működött szakirányú tanonciskolát és az ugyancsak ott működött ipari tanfolyamokat az 1914–15-ös tanévben szüneteltették. Ez volt a sorsa az iparostanonc-iskolai tanítók szünidei rajztanfolyamának is, melyet ugyancsak a szakiskola épületében tartottak, bár nem kizárólag a helyhiány volt az ok, hanem az, hogy a hallgatók nagy részét mozgósították.

Az 1895-ben és 1896-ban született IV. éves tanulók felsőbb rendeletré, már márciusban letették a záróvizsgát és 1915. május 15-én bevonultak a

korneuburgi vasúti ezredbe. Az 1915–16-os tanévben következett az 1898-as évfárat, újabb III. és IV. éves tanulók. A későbbi háborús években folytatódta a behívások – mindig a soron következő évfáratok, hat, illetve újabb öt tanuló... A végzett tanulók 90 százaléka vagy katona volt, vagy pedig katonai fegyelem alatt álló hadfelszerelési gyárakban dolgozott.

Megérkeztek az első veszteséglisták is: Hansel József faiparos, elesett Rohatynnál 1914. augusztus 30-án; Wingron József fémpáros, elesett Galíciában, 1914 októberében. A fiatal Masznyik Béla gépészmérnök, fémpári műhelyfőnök, árkász-hadnaggyal dum-dum lövés végzett 1915. július 27-én, Zawonie galíciái falu határában. A listán még más nevek is sorakoznak.

A háború kitörésével a munkaalkalmak is megcsappantak. 1915-ben a hét végzett asztalost alig tudták elhelyezni, viszont a fémpárosok, akik elvégezték a kazánfűtő- és lokomobil tanfolyamot – a környékbeli birtokokon részt vettek az aratásban-cséplésben.

A felvételt kérő tanulók továbbra is elsősorban a fémpári szakoktatást preferálták. A fémpári szakon a szünni nem akaró tolongás miatt a visszautasítások folytatódta: 1915-ben mintegy huszonöt, 1916-ban közel húsz, 1917-ben negyven.

A fémpári túljelentkezések miatt kimondták, hogy idegen tanintézetekből csak kivételesen, kiváló tanulóknak engedélyezik az átlépést és azt is inkább a faipari szakra. A fémpári szakra jelentkezők nagy száma miatt még az iskola II. előkészítő osztályát végzett tanulók közül is a gyengébbeket vissza kellett utasítani.

A háború okozta szénínség új jelenség volt. Ezért a karácsonyi szünetet meghosszabbították.

Az iskolaműhely „munkaprofilja” is megváltozott: még a szünidőben is, acélgránátokat munkáltak meg és más katonai rendeléseknek tettek eleget.

Az 1915–16-os tanévben, a szülők kérésére és felsőbb engedéllyel, a vidéki tanulókat felmentették a júliusi műhelygyakorlat alól. A következő háborús tanévekben már minden tanulóknak elengedték a júliusi műhelygyakorlatot.

Minden nehézség ellenére élt a remény a helyzet jobbra fordulásában. A bizakodás új ösztönzést adott az örök törekvésnek a tökéletesebb felé: az iskola tanára, Klein Jakab 1918-ban külön nyomatban is leközli az

Országos Iparoktatási Tanács hivatalos közlönyében megjelent tanulmányát Iparoktatásügyi Javaslatok címmel. Javasolta a szakiskola, mint iskolatípus terjesztését a versenyképes iparos nemzedék nevelése és az általános ipari műveltség terjesztése érdekében. Még tart a háború – de az életet akarja szolgálni; újból lándzsát tör régebbi javaslata, egy második temesvári szakiskola létesítése mellett, agyagipari szakkal. Az ötlet eredetileg még 1894-ből a helyi kamarától származott. A téglagyártással kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismereteket óhajtották tanítani. Az iskola a Monarchia egyetlen ilyen jellegű intézete lett volna. Megjegyzendő, hogy ez idő tájt Németországban is csak két ilyen profilú szakiskola működött. Az élet teremtette meg a szükségletet: a kézi üzemek gépi üzemmé való átalakulása a munkásoktól nagyobb szaktudást követelt. A javaslat létjogosultságát igazolják az alábbi adatok: 1905-ben a kamarai kerületben, a Tisza–Maros–Duna határolta kiterjedt térségben az építkezéseken felhasznált téglának csak 30 százaléka volt géptégla, a többi kézzel vetett; 1906-ban a térségben 214 téglagyár működött, 1911 végén pedig már 262. Valós volt tehát az igény jó szakmunkásokra. 1912-ben a temesvári kamara a szakintézet szervezetének részletes kidolgozására bizottságot küldött ki és megtette az iskolaalapítást előkészítő lépéseket. A körülmények változása miatt a terv megvalósítása lekerült a napirendről.

A háborút követő spanyolnáthajárvány miatt a szociáldemokrata Róth Ottó népbiztos rendeletére 1918-ban késő ősze tolódt az iskolakezdés. 1919-ben a megszálló szerb csapatok évtizedek áldozatos munkáját tették tönkre. Minden mozdítható felszerelést, bútort az elszállítottak, illetve, ha ez nem volt lehetséges, összetörték. Az értékes könyvtárat széthányták. A fémipari műhely kéziszerszámaikat a katonák elkótyavetyélték.

Az impériumváltás zűrzavarában Inotay László építész, mint ideiglenes igazgató, megejtette a beiratásokat az új tanévre. Hiábavaló erőfeszítésnek bizonyult, mert Cornel Liuba, az új román igazgató, megsemmisítette a lajstromot. Inotay és Hencsey Antal, a fémipari műhely segédművezetője repatriált. A berendezkedő, új államra hűségesküt tett tanárok napi két óra kötelező román nyelvoktatáson vettek részt. Legtöbbjüket azonban ennek ellenére sorra nyugdíjazták: az elsők között Klein Jakab építész.

Egy korszak lezárult...

Az iskolai program – a délelőtti elméleti és a délutáni gyakorlati képzés – a tanulók egész napját igénybe vette; a város nagy kiterjedése miatt a szegényebb tanulók az iskolában maradtak a délutáni műhelygyakorlat megkezdéséig, silány táplálékkal. Ezért túlterhelést jelentett számukra a megterhelő fizikai munka. A mindenre odafigyelő igazgatóság, hogy a helyzeten javítson, már az első tanévben javasolta „tápitézet”, vagyis étkezde létesítését, amit a városi rendes közgyűlés 1900. december 31-én jóvá is hagyott.

Fontos aláhúzni, hogy a minél eredményesebb elméleti és gyakorlati képzés érdekében, az építkezés kezdeti szakaszában úgy képezték ki az alagsort, hogy később minden nehézség nélkül el lehetett helyezni a „tápitézeti” konyhát, éléskamrát, ebédlőt.

A 72 tanuló ellátására berendezett létesítmény 1901. január 14-én kezdte meg működését. A város 12 tanuló egész évi ingyenes ebédjét biztosította, a kereskedelmi és iparkamara 10 tanulóét. Az 1900–1901-es tanévben 638 fizetéses és 3719 ingyenebédet szolgáltattak ki, az 1901–1902-es tanévben 1337 fizetéses és 5265 ingyenebédet! Az 1907–1908-as tanévben 5788 ingyenebéd és 2862 fizetéses ebédet szolgáltattak. Az első tíz évben az összesítés eredménye: 72 ezer ebédből 53 ezer volt ingyenes!

Az étkeztetés anyagi fedezetét növelték a különböző adományok, magánszemélyektől és különböző ipari vagy más jellegű létesítménytől, szervezettől – mint a nagyikindai Gőzmalom Rt., a verseci Polgári Takarékpénztár, a temesvári kereskedelmi és iparkamara, Lugos, Törökbecse, Fehértemplom közösségei.

A megélhetési gondok súlyosbodása az étkeztetésben is nehézségeket okozott. Az egyik tanévben például kudarcba fulladt kísérletet tettek házinyúltenyésztésre, hogy ellátási gondjaikon enyhítsenek. A háború kitörésével a helyzet csak romlott; a „tápitézet” ezért csak novembertől húsvépig működött 1915–16-ban és 1917–18-ban, míg az 1916–17-es tanévben egyáltalán nem működött. Ehelyett a szegény tanulók ruhával és taneszközökkel való ellátására fordítottak nagyobb gondot. Az anyagiakat az iskolaműhelyek által gyártott különböző fa- és fémtárgyak eladásával biztosították.

A Fa- és Fémipari Szakiskola központi helyet foglalt el a helyi iparoság technikai képzésében. Már az államosítás előtt, az ipariskola korában,

tanácsot, mintalapot kaptak az iskolához forduló iparosok. A profilváltás (értsd államosítás) után az iskola tudatosan vállalta ezt a szerepét. Klein Jakab szakvéleményt adott építési ügyekben, míg Gárdos Emil a helyi fémiparosokat segítette tanáccsal. Az újdonságnak számító autogénhegesztés bemutatása és elterjesztése szintén az iskola érdeme. Az iskolaműhely számos autogénhegesztési munkát végzett el helybeli iparosok, de a gyárak mestereinek kérésére is. Csekély díjazás ellenében a helyi kisiparosok használhatták a műhelyek – akkor ritkaságnak számító és drága új gépeit, például: szalagfűrész, marógép. Egyik-másik kismesternek megrendelést is szerzett az iskola, sőt nyersanyaggal is segítettek, például az asztalosokat. A Fa- és Fémipari Szakiskola iskolaműhelyei tehát a valóságban is iparfejlesztő missziót teljesítettek.

Az ipariskolai hagyományokhoz hűen, az iskola vezetői, oktatói továbbra is figyeltek a világban elért technikai haladásra és iparkodtak az újdonságokat megismerni, elsajátítani. A budapesti 1911-es nemzetközi gépipari kiállítás tanulmányozására Stumpfoll Ede igazgató, Gál Ferenc és Baja András művezetők utaztak. Az 1911–12-es tanévben Sipos András rajztanárt kiküldték Drezdába, hogy a szakrajztanítás új módját tanulmányozza. Ugyancsak Drezdába utazik Klein Jakab az ottani egészségügyi kiállítás tanulmányozására.

Az 1910-ben, a budapesti technológiai iparmúzeumban rendezett autogénhegesztő tanfolyamon résztvett Gárdos Emil és Hidvégi Kálmán tanárok és Gaál Béla segédművezető. A temesvári szakiskola gyors reakcióját az „új”-ra mi sem bizonyítja jobban, hogy a tanfolyam elvégzése után, hazatértükkor az iskolában máris megindították a hasonló profilú (itt akkor első!) tanfolyamot.

1911-ben a budapesti felső ipariskolán szervezett szünidei vízvezeték-szerelői tanfolyamot Gárdos Emil, Hidvégi Kálmán, Károlyi Szilárd tanárok és Gidró Dávid segédművezető látogatta.

Az így megszerzett tudás nem volt öncélú – a rendszeresített ipari tanfolyamokon továbbadták, az egyik konkrét esetről fentebb írtunk. Az első tanfolyamot még az ipariskola korában szervezték, az 1891–92-es tanév telén, fa- és fémiparosok részére. A tanfolyamok előadói mind az ipariskolai, mind a szakiskolai korszakban, zömmel az iskola oktatói voltak, de nem egy esetben „külső” előadók is előfordultak – lásd a mellékleten.

A gyári termelés térnyerésével ezeknek a tanfolyamoknak hatványozott volt a jelentősége, hisz az iparban működő segéd munkások legnagyobb része nem végzett szakiskolát. Fontos volt a tanítók szünidei rajz-tanfolyamainak a megrendezése is, hisz ezek a tanítók az általános tanonciskolában oktatták a rajzot a minden előképzettség nélküli tanoncoknak, az úgynevezett mesterinasoknak.

Voltak viszont olyan tanfolyamok is, amelyek képesítést nyújtottak: kazánfűtő, lokomobil- és cséplőgépező, robbanómotor-kezelő. Előadójuk Gárdos Emil gépészmérnök-szaktanár.

Ugyancsak a Fa- és Fémipari Szakiskola keretében tartották meg 1907-ben a szabómunkás-szakszervezet által szervezett tanfolyamot, szabómunkásoknak – ami új szervezési keret. 1911–12-ben a cipészek szaktanfolyama, 19 résztvevővel, többnyire a Turul (ma Banatul) cipőgyárból – szintén a mind jobban izmosodó új igényekre volt válasz.

Az egyre nagyobb teret nyerő gyáripar mellett a 20. század elején Temesváron még jelentős volt a kisipar szerepe is. A kisiparosok könnyvezetési tanfolyama 1907-ben ezt a réteget célozta meg; részt vett rajta nyolc nő is, illusztrálva a nők társadalmi és gazdasági térnyerését.

Statisztikai szempontból lehet, hogy nem volna érdektelen, a többkevesebb sikerrel megtartott tanfolyamokról listát készíteni, de nem tesszük. Fontosságukat viszont nem tagadjuk, kihangsúlyozva megszervezésükben, lebonyolításukban a Fa- és Fémipari Szakiskola szerepét. Csak az első háborús tanévben (1914–1915) maradtak el a tanfolyamok, kivéve a kereskedelmi miniszter által elrendelt összevont kazánfűtő, lokomobil- és cséplőgépező tanfolyamot, amely az előállt gépészhányt volt hivatott pótolni. A legtöbb, 17 tanfolyam, az 1912–13-as tanévben indult, 493 résztvevővel. A rendelkezésükre álló utolsó, korabeli – 1917–18-as tanév – táblázatot viszont a mellékletben közöljük.

Mivel igyekszünk minél teljesebb összképet nyújtani a tanfolyamok sokféleségéről és arról a tiszteletreméltó igyekezetről, hogy lehetőleg mindig megfeleljenek az élet kihívásainak, megemlítjük a temesvári kereskedelmi- és iparkamara kezdeményezését a háború végén: rövid, pár napos tanfolyam – ugyancsak a szakiskolában. A tanfolyam nagyon is praktikus célt szolgált: fatalpfelverést oktattak...

Minden elismerést megérdemel a fokozódó nehézségek közötti helytállásért Temesvár kétkezi munkából élő, küszködő lakossága, hisz még ilyen körülmények között is tanulni, okulni akart! Tisztelet az oktatóknak is!

Az előbbieken többször is utaltunk az iskola vezetőségének tudatos törekvésére az általános műveltség fejlesztése terén. Elég csak a két előkészítő osztály megtartását felemlíteni. Amikor az átköltözéssel járó bonyodalmak elültek, megszervezték az önképzőkört, később az ének- és zenekart. 1903. november 8-án tartotta meg alakuló ülését az önképzőkör, 80 rendes és 23 pártoló tag bevonásával. A „Prolog”-ot Inotay László tanár írta, az önképzőkör alapítója és vezetője. Ezt a feladatot később Raida Lipót látta el. Az önképzőkör eleinte vasárnap délelőttönként ülésezett, tanári irányítással, de öntevékeny módon, főleg szabadelőadások, felolvasások, szavalatok formájában. Egy szabadelőadás címe 1910-ben az évváró ünnepélyen: A tudomány hatása a művelődésre –Taubert Péter végzős fémipari tanuló tartotta.

Az önképzőkör szabadkézi-rajzpályázatokat is kiírt. Egy alkalommal az I. és III. pályadíj nyertese egyaránt Gallasz Nándor volt, aki más alkalommal egy koralapú asztallap intarzia-díszítésével elnyerte az első és második díjat.

Gallasz Nándor Pál, az önképzőkör pénztárosa, szociális körülményei miatt végig tandíjmentes diák, a hat év alatt, amit az iskolában töltött, számos más díjban is részesült. Egyszer éppen azért, mert egyetlen órát sem mulasztott; pénz- és könyvjutalmat, nyilvános dicséretet, s a Tulipán-egylet díját kapta. Később, mint a budapesti iparművészeti iskola növendéke, Temesvár város alapítványi ösztöndíját élvezte, akár előtte az ipariskola végzettjei és szintén a budapesti iparművészeti iskola tanulói – Kasztemayer György fametsző és Nemes György szobrász. Gallasz Nándor, a későbbi ismert szobrász kezényomát egyik temesvári középület homlokzata ma is őrzi – az egykori Munkásotthon – ma a Szakszervezetek Háza homlokzatát díszítő domborműről van szó. Gallasz munkája az Ady-fej a hajdani Arany János (ma Ion Ghica) utca 12. szám alatti ház, a költő egykori temesvári lakhelyének falán.

Sorszám	A tiszul neve	Születési helye	Születési év	Vallása	All. osztályzat			Jegyzet
					szorgalmi	elméleti	gyakorlati	
9	Toth László	Temesvár	1888	róm. kath.	1	1	1	tm.
10	Váczy Gyula	Simaúd	1885	róm. kath.	1	2	2	tm. ööl.
I. Fémpipari szakosztály								
1	Hack Frigyes	Temesvár	1889	róm. kath.	1	2	2	tm.
2	Hartmann Győző	Temesvár	1889	róm. kath.	2	3	3	tm.
3	Hockl János	Saugh	1887	róm. kath.	2	3	2	tm.
4	Hladisch Frigyes	Bács-Keresztúr	1888	róm. kath.	2	2	2	tm.
5	Kabó István	Temesvár	1891	róm. kath.	2	3	2	tm.
6	Katin János	Rékás	1889	róm. kath.	1	1	1	tm.
7	Lanterbach Sándor	Lajos	1889	róm. kath.	1	2	1	tm.
8	Martinovits Gyula	Vinga	1891	g. kel.	2	2	2	tm.
9	Mészáros György	Temesvár	1890	róm. kath.	2	3	1	tm.
10	Müller Lajos	Módos	1879	róm. kath.	1	1	1	tm.
11	Noszek Károly	Temesvár	1888	róm. kath.	3	3	3	tm.
12	Reiter Gyula	Alibánár	1890	róm. kath.	2	3	4	tm.
13	Schüller József	Német-Czerma	1889	róm. kath.	2	2	2	tm.
14	Uitz Béla	Melata	1887	róm. kath.	1	1	1	tm.
15	Wanezang Mátyas	Szabadfalu	1889	róm. kath.	3	3	3	ööl.
16	Weifert Sándor	Versecz	1888	róm. kath.	1	2	2	tm.
17	Wittgayer Mihály	Nagy-Jókúnda	1889	róm. kath.	2	3	3	tm.
18	Zipp János	Temesvár	1890	róm. kath.	2	3	2	tm.

Uitz Béla az I. Fémpipari szakosztály diákjaként (1903–1904)

Sorszám	A tanuló neve	Születési helye	Ált. osszfalyzat			Jegyzet
			elméleti tárgyak	rajzi tárgyak	műhelygyakorlat	
II. faipari szakosztály.						
1	Christián Mátyás	Ujpecs	3	2	2	
2	Dormuth Antal	Nagybecskerek	2	2	3	tm.
3	Koity Zsarkó	Nagykikinda	3	2	3	tm., ö. d.
4	Kováts Lajos	Temesvár	3	2	3	tm.
5	Lupperger Jakab	Mercyfalva	3	2	2	
6	Szkalla Károly	Temesvár	2	1	2	
III. faipari szakosztály.						
1	Bajczér Pál	Szentes	3	3	2	tm.
2	Budai József	Fehértemplom	3	3	3	
3	Grössing Károly	Temesvár	3	2	2	tm.
4	Hecker Ernő	Lugos	2	2	2	
5	Pethő Lajos	Orsova	2	2	2	
6	Valkay Ferenc	Temesvár	2	3	2	
7	Novák István	Temesvár	3	3	2	tm.
IV. faipari szakosztály.						
1	<i>Dóczy Árpád</i>	Bród	1	1	1	tm.
2	<i>Gallasz Nándor</i>	Temesvár	1	1	1	tm., ö. d.
3	<i>Illy Sándor</i>	Temesvár	1	1	1	
4	Lukács Zsigmond	Gyoma	2	2	2	tm.
5	Metzner Gyula	Sátoraljaiújhely	2	2	1	
6	<i>Szkalla János</i>	Temesvár	1	1	1	
7	Teufel Ede	Temesvár	2	2	1	
8	<i>Valasek János</i>	Nádszeg	1	1	1	tm.
9	Weber Ágost	Aurélháza	2	2	1	tm.
I. fémipari szakosztály.						
1	Berecki Imre	Szécsány	3	2	2	
2	Bitó Ferenc	Temesvár	3	1	1	tm.
3	Csankovszki József	Vadászerdő	2	2	1	tm.
4	Csaszlovszki Ottokár	Ruszkabánya	2	2	4	
5	Erdmann Pál	Belgrád	1	1	2	tm.
6	<i>Friedsam Antal</i>	Versecz	1	1	1	tm.
7	Grosz Vilmos	Szeged	3	2	2	
8	Gruin Péter	Mehala	2	2	3	
9	Hochstrasser János	Temesságh	3	3	3	
10	Huszmüller Mihály	Buziás	2	2	3	tm.
11	Jngyin Iván	Battonya	3	2	3	tm.
12	Kilczér Ferenc	Mehala	2	2	2	tm.
13	Kiss Lajos	Gattaja	3	3	3	tm.
14	Koczián Ferenc	Knéz	2	2	1	tm.
15	Lakos Sándor	Vadászerdő	2	1	1	

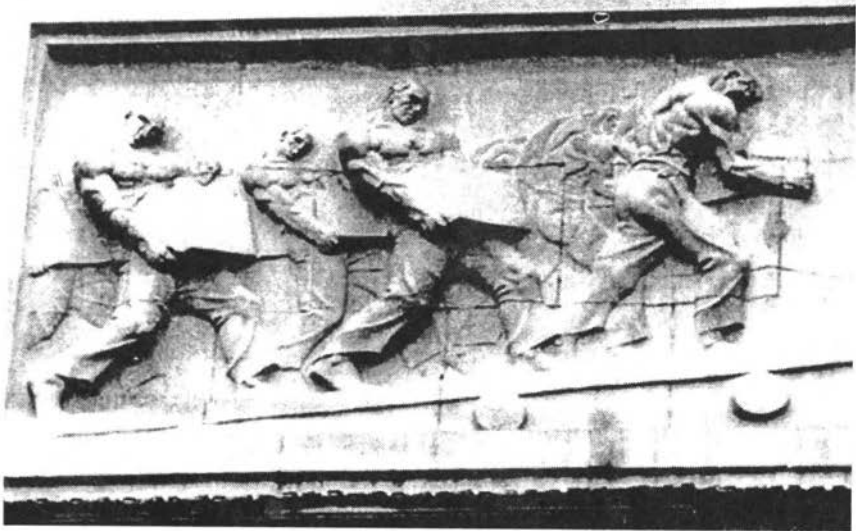
Gallasz Nándor, a későbbi neves szobrászművész
a faipari szakosztály tanulója volt

Sorszám	A tanuló neve	Születési helye	Éve	Ált. oszt.				Jegyzet
				szorg.	éj- mentel	műh. gy.		
II. Faipari szakosztály.								
1	Bajczér Pál ág. ev.	Szentes	1893	2	III.	2	tm.	
2	Buday József ev. ref.	Fehértemplom	1892	2	III.	2		
3	Grössing Károly r. k.	Temesvár	1893	3	III.	1	tm.	
4	Hecker Ernő r. k.	Lugos	1892	3	II.	2		
3	Novák István g. k.	Temesvár	1892	2	III.	2	tm.	
6	Petheő Lajos r. k.	Orsova	1892	3	III.	2		
7	Valkay Ferenc ev. ref.	Temesvár	1891	2	III.	2		
III. Faipari szakosztály.								
1	Dóczy Árpád r. k.	Bród	1892	1	I.	1	tm.	
2	Gallasz Nándor r. k.	Temesvár	1893	1	I.	1	tm. ö. d.	
3	Illy Sándor r. k.	Temesvár	1892	2	II.	1		
4	Lukács Zsigmond ev. ref.	Gyoma	1893	2	II.	2	tm.	
5	Metzner Gyula r. k.	Sátoraljaiújhely	1892	2	II.	2		
6	Szkalta János r. k.	Temesvár	1891	1	II.	1		
7	Teufel Éde r. k.	Temesvár	1892	2	II.	1		
8	Valasek János r. k.	Nádszeg	1890	1	II.	1	tm.	
9	Wéber Agost r. k.	Auréliháza	1892	2	II.	1	tm.	
IV. Faipari szakosztály.								
1	Hansel József r. k.	Nagybecskerek	1890	1	I.	1	tm. ö. d.	
2	Kamrás János r. k.	Zenta	1890	1	I.	1	tm.	
3	Krauser Géza r. k.	Temesvár	1892	2	II.	1		
4	Miskolczy Antal ev. ref.	Szentes	1889	1	I.	1	tm. ö. d.	
5	Müller Kálmán r. k.	Mehala	1891	2	I.	1	tm.	
6	Szauer Flórián r. k.	Resica	1891	2	II.	1		
I. Fémipari szakosztály.								
1	Augusztin Alfréd r. k.	Németbogsán	1894	2	II.	2		
2	Bagoly Antal ev. ref.	Tapolca	1895	1	II.	1		
3	Barczér István r. k.	Lovrin	1894	1	II.	1		
4	Bonnert József r. k.	Temesvár	1894	2	III.	1	tm.	
5	Dóczy Mihály r. k.	Bród	1894	2	III.	2	tm.	
6	Ész Péter r. k.	Mercyfalva	1893	3	III.	3	tm.	
7	Gábrriel Ádám r. k.	Mercyfalva	1894	2	III.	1		
8	Gimpel János r. k.	Saágh	1895	2	III.	2		
9	Halászi János r. k.	Erdőd	1892	1	I.	1	tm.	
10	Hammer Róbert r. k.	Németbogsán	1894	3	III.	2		
11	Jänner Márton r. k.	Zsombolya	1894	2	II.	2		
12	Kiszela Vilmos r. k.	Keresd	1893	1	II.	2		
13	Kolofon Gyula r. k.	Topolovec	1893	2	IV.	2	j. v. t.	

Gallasz Nándor és Dóczy Árpád az 1904–1905-ös tanév diákjai között

Gallasz Nándor: Építőmunkások – kődobormű a temesvári Szakszervezetek Házának homlokzatán. Jancsó Árpád felvétele

Gallasz Nándor, a szobrász feje

Gallasz Nándor: Teherhordó
(bronz, Aradi Múzeum)

Gallasz Nándor: Útkövező
(bronz, Bánát Múzeum, Temesvár)

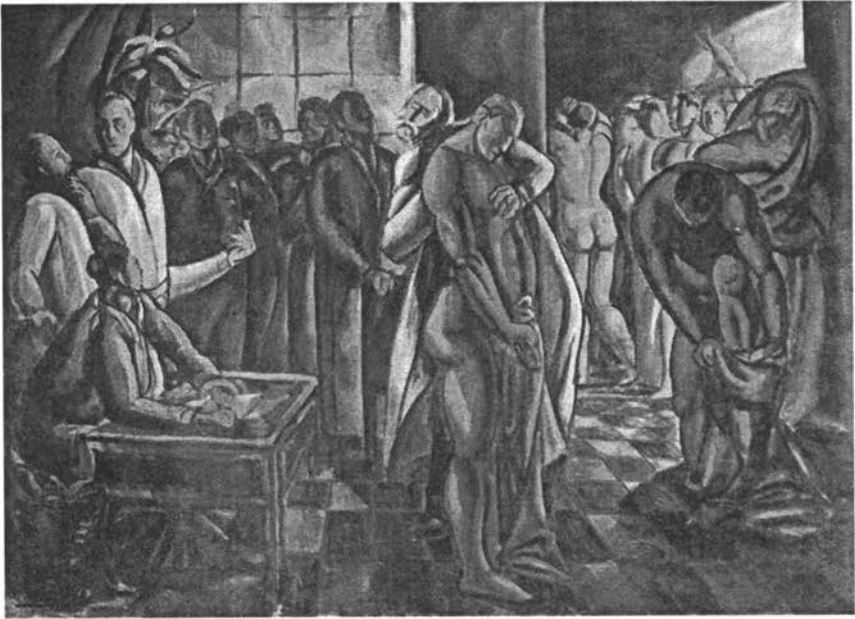

Ady Endre emléktáblája annak a háznak a falán, melyben temesvári tartózkodása alatt lakott. Gallasz Nándor műve

Uitz Béla: Önarckép, 1914

Uitz Béla: Almaszedők, 1916

Uitz Béla: Sorozás, 1916

Uitz Béla: Anya gyermekével, 1918

Uitz Béla, a későbbi neves grafikus, aki 1916-ban tizenhét kiállított grafikájáért a San Francisco-i nemzetközi kiállításon aranyérmert kapott, egy időben szintén a Fa- és Fémipari Szakiskola diákja volt.

Az említett egykori diákok nevei beszédesen bizonyítják, hogy lelkiismeretes, értő kezekben volt az iskola irányítása az első évtizedekben. A két rajztanár, Barathy Mihály és Sipos András is becsülettel látta el feladatát s nem volt pazarlás egy-két igen tehetséges diák képzésére fafaragó-művezetőt foglalkoztatni, név szerint Melfelber Gedeont.

1912-től a szombat délutánt fordították művelődésre, énekkari, zenekari próbákra. A műhelyórákat ezért csak négy óráig tartották, belátva, hogy a tanulók egész idejét lefoglalja elméleti és gyakorlati képzésük. A zenekarban együtt muzsikált tanár és diák. A vezető, Károlyi Szilárd tanár éppen nagybőgőn játszott! A zenekar, jellegénél fogva a szórakoztatást célozta meg: előadtak hallgató nótákat, lassú és friss csárdásokot, nyitányokat, indulókat, keringőket, ismertebb opera- és operett-részleteket. Sajnos Károlyi Szilárdot, a zenekar vezetőtanárát, Eperjesre helyezték, s ezzel a zenekar megszüntette működését.

Az iskola vezetői és tanárai végig törekedtek arra is, hogy egymással törődő közösséggé kovácsolják intézetük diákjait. Talán megszívlelték az 1900-as avatóbeszéd intelmeit, hogy az életben is kísérjék figyelemmel a tanulókat. E célból alakult meg a volt iskolatársak egyesülete Barathy Mihály rajztanár vezetésével.

Nagyon szép kezdeményezés fűződik Fenesz József tanár nevéhez, aki 1906-ban intézeti zászló beszerzését indítványozta, hogy az az összetartozás látható, lelkesítő szimbóluma legyen. A diákok szerény adományaiból csak lassan gyűlt össze az összeg. A zászló elkészítésére pályázatot írtak ki, amit Rucsinszky Anna k.a. nyert meg. Terve alapján a zászló a budapesti női ipariskolában el is készült. A rúdját az iskola műhelyében akarták elkészíteni. Anyaga mahagónifa lett volna, melyet gazdag, aranyozott bronzdíszítéssel láttak volna el. A zászlószentelő ünnepély megtartását az 1914–15-ös tanév nyarára tervezték. A háború miatt azonban a szükséges fémlemezeket nem tudták beszerezni, és – ahogy az iskola 1914–15-ös tanévi Értesítője írja, az ünnepélytől is „elment a kedvünk”.

Ami érthető...

A tanoncképzés – az iparszakoktatás nagy fontosságú területe

A tanoncoktatás iránti figyelemről már a fentiekben szoltunk – utalunk a 18. századi kezdetekre, vagy a 19. századi állapotokra.

Temesváron a tanoncok elméleti képzése összefonódott előbb az alsófokú nyilvános Ipariskolával, majd a Fa- és Fémipari Szakiskolával, elsősorban az oktatók személye, de az anyagi feltételek biztosítása révén is.

A Temesváron létező nagyszámú tanonc sorsa, a velük való bánásmód szóra bírta a Temesi Lapok újságíróját. Az 1872. augusztus 17-én, szombaton megjelent cikkében leírja a pénteki hetivásáron látottakat az „emberkínzás egy neméről”... „Az emberkínzás alatt külvárosi csizmadia mestereink azon szokását értjük, mely szerint serdülő gyermekek által ezek vállaira fektetett nehéz rudakon készítményeik hosszú sorát, a párosan felaggatott csizmákat, külvárosi távoli lakásaikból a városba becipeltetik. A serdülő gyenge tanoncok összeroskadnak az erejüket felülmúló teher alatt. Ha ellenei vagyunk az állatkínzásnak, úgy a rendőrségnek figyelmét arra is inthetjük, hogy a serdülő gyermekek ily módoni sanyargatását ezentúl ne tűrje”. De eltelt tizenkét év és a Dél-magyarországi Lapok 1884. augusztus 27-i száma Hol vagy humanizmus címszó alatt ugyanerről a jelenségről ír – megjegyezve, hogy a városi rendőrség megtilthatná a mesterembereknek, hogy ily nagy terhet bízzanak inasaikra, mert „iszonyú nézni a gyerekek kínlódását”. S mindez akkor, amikor már az 1872-es Ipartörvény is kimondta, hogy a tanoncok csakis oly munkára szoríthatók, mely korukhoz képest testi erejüknek megfelel! (Lásd az 1872-es VIII. törvénycikk III. fejezetének 44. szakaszát.)

A fizikai munkától való idegenkedés csak lassan oldódott. Gockler Antal általános szakiskolai igazgató meg is jegyezte, hogy még mindig többre becsülték a nyomorgó kishivatalnokok állását az iparos- és kereskedőnél.

A fizikai munka kézzelfogható eredményeit látványosan tárta a közönség elé a már említett 1886. évi első tanoncmunka-kiállítás. A kiállítás megtekintésekor Telbisz Károly polgármester megelégedésének

adott hangot: Megállapította, hogy a kultúra terén elért haladás annak köszönhető, hogy „századunkban a munka becsülésre jutott.”

A temesvári felelős beosztású hivatalosságok helyt adtak a törvénynek. Az 1872-es előírásoknak megfelelően (VIII. törvénycikk III. fejezet, 44. szakasz), kötelezték a tanoncokat az ismétlő iskola látogatására.

Ezzel az iskolatípussal szembeni ellenérzését Kakuja Károly, a volt nagyikindai elemi főtanodai igazgató, az Ipariskola megalakulását (1879) szorgalmazó későbbi Temes megyei segéd-tanfelügyelő a Temesi Lapokban közölt Tanügyi Levelek című cikksorozatában fejezte ki. Az 1872. július 6-i számban felrótta az ismétlőiskola tanítóinak hiányos tudását, mivel azok a képzés megszerzése óta nem képezték tovább magukat és így az ismétlőiskola nem éri el célját – holott „a jó oktatásból okvetlenül kifolyó tudás sokkal becsesebb, mint bármi...”

A fenti észrevétel kétségtelen, hogy az általános helyzetet tükrözte, bár a törvényalkotók szándéka bizonyára az volt, hogy az ismétlőiskola végzősei, ha úgy adódik, mint önálló iparosok is megállják a helyüket; mindenesetre a könyvvitelnek, mint előírt tantárgynak a feltüntetése a Temesvár-józsefvárosi ismétlőiskola 1880–1883. évi törzskönyvében (is) ezt látszik igazolni. A hiányzásokat pontosan nyilvántartották, „kimentett” és „ki nem mentett” megjegyzést használva. Fontos adata a törzskönyvnek az oktatómesterek neve. A város legismertebb iparosai között tartották számon az itt oktatómesterként szereplő Hromadka József orgonaépítőt és Leyritz Ignác lakatost. Az is előfordult, hogy a szakoktatás a városnegyed nagyobb vállalataiban történt – az Erzsébet-gőzmalomban (molnár) vagy a Dohánygyárban (asztalos).

A tanoncoktatás reformra szorult. Jól észlelték ezt a helyi szakemberek, de a tárca felelős irányítója, Trefort Ágoston is, aki nehezményezte, hogy az iparosok nem tettek eleget az 1872-es VIII. törvénycikk előírásainak, főleg ami az inasok iskoláztatását illette. Az inastartó mestereknek az iskolától való idegenkedése, minden jobbító igyekezet ellenére, végig megmaradt.

Trefort 1882. augusztus 16-i 23439-es számú rendelete előírta az ipariskolák megszervezését. Érvelése logikus: „Mínthogy pedig az ipar mai fejlődése és folytonos haladása az iparost saját szakmájára nézve

szakszerű tanulásra kényszeríti, az iparos tanulókat éppen ez okból is kényszeríteni kell az iskolai tanulásra” (Délmagyarországi Lapok, 1883. szeptember 12.).

A központilag szorgalmazott ipariskola a tanoncok részére, már 1883-ban megalakult – a Belvárosban, a Gyárvárosban és a Józsefvárosban. Ezt az új iskolatípust szervezték át a következő évben az 1884. évi XVII. törvénycikk alapján kibocsátott 1884. évi 27496-os számú miniszteri rendeletnek megfelelően.

Az előző évben megalakult intézetet kibővítették a II. és III. osztályokkal. Az iparostanonc-iskola ebben az új formájában 1884. november elején kezdte meg működését. Az első hónapokban Varjassy Árpád volt a központi igazgató, akit e beosztásban Stumpfoll Ede követett. Az első évben 11 volt az osztályok száma, a tanulóké pedig 573.

Az iparostanonc-iskola előkészítő és első osztályai a községi (városnegyedi) elemi népiskolák mellett, azok igazgatóinak az irányításával szerveződtek – név szerint Hetzel Samu (Belváros), Troszt István (Gyárváros) és Schäffer Károly (Józsefváros). A II. és III. osztályok az I. fokú ipariskolánál működtek Stumpfoll Ede vezetésével, aki egyben a központi igazgatás feladatkörét is elvállalta.

Ezt a szervezetet a város széttagoaltsága magyarázza. A külvárosi (általános) iparostanonc-iskolák igazgatói együttműködtek a központi igazgatóval az ipariskolai bizottság határozatainak a szellemében. A későbbiek folyamán még történtek szervezési változtatások, míg 1892-ben kikristályosodott a rendszer (lásd a mellékletet).

Mivel a temesvári kamarához tartozó, a szomszédos megyékben – jelesen Torontál és Krassó-Szörény megyékben is megszervezték az iparoktatást és a tanonciskolák száma 16-ra, majd 18-ra nőtt a 20. század elején (beleértve a Temes megyeieket is), Stumpfoll Edét kinevezték ezen megyei iskolák szakfelügyelőjévé.

Ha az alsófokú (I. fokú) ipariskola a szegény néposztály iskolája volt, akkor a tanonciskolák a legszegényebbeké. A tanoncok nyolcvan százaléka nem volt képes megvenni a könyveket és írószereket, mint azt Troszt István, a gyárvárosi általános tanonciskola igazgatója megállapította. 1885–86-ban a város már segítséget nyújtott a tanszerek beszerzésére.

Bár az alapfokú ipariskola tanulói között is akadtak vidékiek, a tanonciskolák esetében a tanulók zöme falusi volt. A jóhírű temesvári kisipar vonzáskörébe vonta elsősorban a közeli falvak lakóit. Többnyire ők tették ki a tanoncok számának mintegy négyötödét.

Egy pár adat a helyi és vidéki tanoncok számáról:

Tanév	Helybéli tanulók	Vidéki tanulók
1893/1894	504	363
1910/1911	670	622
1911/1912	706	706
1913/1914	697	708

A faluról bekerült tanoncok tudása rendkívül csekély volt, nem egy esetben írni-olvasni se tudtak és nyelvi nehézségekkel is küszködtek. E hiányosságok miatt szervezték meg az előkészítő osztályokat, kezdők és haladók csoportjára osztva, hisz előfordult, hogy az ábécé tanulásával telt az idő. 1890-ben 265 tanonc tanulta az ábécét! Ezen osztályok száma csak a 20. század elején csökkent kis mértékben, de továbbra is szükséges maradt megszervezésük. Így 1911–12-ben is 11 előkészítő osztály létezett 537 tanulóval! Ezek a gyenge előképzettségű tanoncok sohasem jutottak el a szakirányú tanonciskola osztályaiba.

Kezdetől fogva nagy nehézséget okozott a sok késés és mulasztás. Így például a Gyárvárosban 1884-ban a 94 beírt növendék közül csak 10–15 látogatta rendszeresen az iskolát. Az ipariskolai bizottság 1884. szeptember 6-án a sajtóban tette közzé felhívását a mesterekhez, hogy tanoncaikat „mulhatatlanul” bejelentsék az illető városrész elemi iskoláinak igazgatóinál, illetve az általános tanonciskolába. Akadt mester, aki igyekezett kijátszani a törvényt és nem jelentette be tanoncát. Ennél súlyosabban vétettek az előírások ellen az olyan mesterek, akik még az ipartestületnél se jelentették be tanoncukat, ahogy az 1893-ban is megtörtént.

Sokszor az óvodáskorú vagy az iskolaköteles gyerekek összeírásakor bukkantak rá a mestereik által be nem jelentett tanoncokra. 1898. október 20-án még 130 tanonc nem volt beírva, 1907. december 31-én a be nem írt inasok száma kilenc: két asztalos, egy cukrász, egy esztergályos, két kőműves, két lakatos, egy takács.

Az iparosok szembeszegültek a központi igazgatóval, Stumpfoll Edével, mert az egy újságikkben feltárta a tanonciskola összes bajait, nem kímélve a mestereket sem. A hosszas polémia a helyi magyar és német sajtóban nagy teret kapott.

A figyelem hiánya, a késések a továbbiak során is gondot okoztak. A központi vezetés megint a lapokhoz fordult. A Délmagyarországi Közlöny 1891. április 15-én hozta le a következő felhívást: „Mivel az iparostanoncok az új órabeosztás dacára még mindig elkésnek a tanításról, felkérjük a mestereket, hogy minden szigorral oda hassanak, hogy tanonczaik a kellő tanszerekkel hétköznapi pontban ½7-kor este, vasárnapokon pedig pontban 9-kor d.e. a tanításnál megjelenjenek. Ellenkező esetben az ellenőrzési könyvecskék le nem bélyegeztetnek, az illető órák pedig mint igazolatlan mulasztások a városi főkapitánysághoz bejelentetni fognak.”

A mesterek nem értették meg az elméleti oktatás fontosságát, zaklatásnak vették az iparhatóság felügyeletét. Az ipariskolai bizottság látva, hogy az elsőfokú iparhatóság, a főkapitányság nem járt el kellő eréllyel a mulasztókkal szemben, a városi tanácshoz, mint másodfokú iparhatósághoz fordult. Az igaz, hogy amikor Dragovanits György lett a főkapitány, a fokozottabb ráfigyelés eredményeként javult az iskolalátogatás. Ekkor viszont a másodfokú iparhatóság (a városi tanács) bizonyult engedékenynek és nevésegesen alacsony pénzbüntetéseket szabott ki a mesterekre inasaik mulasztásai miatt, így az 1909–1910-es tanévben is. A csekély összegű büntetés nem jelentett visszatartó erőt és így csak az említett tanévben 12 ezer rajzórát mulasztottak a tanoncok, összesen pedig legalább 25 ezer órát!

Sok esetben a tanoncszerződés a tanév megkezdése után történt, tehát a szerződés is évközben járt le; a mesterinas a tanévet nem fejezi be, de a szerződés értelmében „felszabadult”. A kimaradások mellett ez is oka annak, hogy az év elején beírt tanulólétszám az év végére leapadt.

Az alábbi adatok is ezt támasztják alá.

Tanév	Év eleji létszám	Év végi létszám
1890/1891	635	500
1894/1895	970	813
1895/1896	1039	912
1911/1912	1657	1412
1913/1914	1653	1405
1914/1915	1198	956
1915/1916	965	847

Egyes mesterek a kezdeti időkben inkább lemondtak tanonctartási jogukról, nem gondolva arra, hogy így évek múltán nehezen találnak majd segédeket. Később, a kilencvenes évek vége felé, változik a kép; némely műhelyben 30–40 tanoncot fogadtak fel, viszont lehetőleg apasztották a segédek számát.

A temesvári tanoncoktatás irányítói igyekeztek felzárkózni az újat keresők soraiba, ezért kapcsolatokat teremtettek hasonló osztrák vagy külföldi (elsősorban német) intézetekkel. Az ő tájékoztatásukra az első években a tanonciskolai értesítőkhöz német nyelvű függelék csatoltak. A kezdeményező feltehetően a rendkívül tevékeny, mindenütt jelenlévő, agilis Stumpfoll ipariskolai igazgató, egyben a tanonciskolák központi igazgatója lehetett.

A tanoncok gyenge felkészültsége, szellemi érdektelensége, a sorozatos mulasztások eredményezték a meglehetősen nagyszámú elégtelen osztályzatot. Az ipariskolai bizottság ezért azt javasolta a városi tanácsnak, mint másodfokú iparhatóságnak, hogy az elégtelen osztályzatot nyert tanoncokat három vagy hat hónappal később szabadítsák fel, így próbálva elismertetni a tanonciskolák fontosságát a szakképesítésben. Mi több, a bizottság 1889 áprilisában tartott ülésén elhatározta, hogy a

tárgyban a Minisztériumhoz fordul. Indoklásul felhozták, hogy az osztályozás erkölcsi értéke illuzórikussá válik, ha a hanyag tanulók rém tapasztalják meg magatartásuk következményét; sikertelen javaslat maradt.

A szűklátókörű mesterek nem fogták fel a szakrajz fontosságát a mesterségek elsajátításában. Szorosabb értelemben vett szakrajz a III. tanonciskolai osztályban szerepelt tantárgyként. Amíg az I. fokú nyilvános ipariskola létezett, az ott végzett tanoncok rajztudásukkal toronymagasan kiténtek a többi tanonc közül, mint azt az év végi kiállítások példázzák. Az ipariskolát végzett tanoncok kiállítási munkadarabjai is sokkal nívósabbak voltak. A műhelybelépés előtt ipariskolát végzett tanoncok elméleti felkészültsége is sokoldalúbb volt, mint a többi tanoncé, akik esetleg csak az előkészítő osztályokban ismerkedtek meg az írás-olvasással. A szembeszökő minőségi különbség eltüntetésének fontosságát már a kortársak is látták. Baader Henrik kamarai tag még 1884-ben indítványozta, hogy közoktatásügyi miniszter tegye kötelezővé az V. és VI. népiskolai osztályok elvégzését mindazoknak, akik ipari pályára akarnak lépni. Jóval később, Geml József városi főjegyző is, aki a polgármesteri székben Telbisz Károly utódá lett, az iparostanoncoktól nagyobb előképzettséget kívánt volna meg (például 2–4 polgári osztály elvégzését). E felvetések eredménytelenek maradtak – egy kivétellel: az ipariskolai bizottság felterjesztésére 1887-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy az ipariskolát jó eredménnyel végzett tanoncok csak vasárnapi tanonciskolai rajzoktatást tartoznak látogatni, a hétköznapi esti oktatás alól fel vannak mentve. Ez jelentős könnyítést jelentett az érintetteknek.

Mivel mégis a szakképesítés volt a tanoncoktatás elsődleges célja, elhatározták, hogy rendszeresítik a tanoncmunka-kiállításokat, „bemutatandó” a szakma elsajátításának fokát. A már említett első – az 1886-os kiállításra 147 tanonc jelentkezett és 102 állított ki. A kiállítást elsődlegesen gyakorlati célt szolgált: a kiállítandó munka vagy megrendelésre vagy a műhely számára kellett készülnön. A kiállítást népszerűsítő Kiállítási Lap 300 példányban készült; a szedők a Magyar Testvérek nyomda tanoncai voltak. 1896-ig rendeztek tanoncmunka-kiállításokat.

Kétségtelen, hogy a legszélesebb körű bemutatkozást a helyi ipartanonc-oktatás számára az 1891-es temesvári ipar- és mezőgazdasági kiállítás biztosította, amelyen az iparszakoktatás először állt kritika elé, ami a tapasztalatokat, törekvéseket, módszereket és eredményeket illette; főleg az ipari rajzszakoktatás számára volt fontos a tapasztalatszerzés. Ezt a célt azzal is próbálták elérni, hogy bár elsősorban a szűkebb régió eredményeit sorakoztatták fel – Temes, Torontál és Krassó-Szörény megyék – ez nem jelentett szigorú elzárkózást, a „fáradhatatlan” Szerényi József miniszteri biztos útján ez alábbi, az ipari pályára felkészítő tanintézetek jelentkeztek a megmérettetésre: a kassai Gépészeti Közép-ipariskola, a kassai Kötszövéstani iskola, a késmárki műszövőiskola, a kolozsvári tanműhelyek, Udvarhely megyei kéziipar-egylet (Székelyudvarhely), bártfai játékgyári tanműhely, disznódi gyapjúszővő iskola, budapesti államilag segélyezett mechanikai tanműhely, nagyszebeni faipari szakiskola, körmöcbányai (jánoshegyi) csipkeverő tanműhely, homonnai műfaragó szakiskola, gyergyószentmiklósi gyermekjáték-készítő tanműhely.

A temesvári kiállításon való részvételre a Délmagyarországi Közlöny 1891. január 18-án így buzdít – de a cikk hangvételeből bírálatot is kihalunk – amikor a következőképpen fogalmaz: „elvárható a temesvári mester uraktól, hogy ezúttal az iparostanoncok kiállítása iránt különös érdeklődéssel fognak viseltetni. Ezúttal t. i. nem csak arról van szó, hogy a látogatók ezrei a lehető legjobb benyomást nyerjék iparunk versenyképességéről, hanem arról is, hogy az ipari szakoktatás terén is kívánjuk városunkra nézve az elsőséget.” A cikkíró hozzáteszi, hogy elszomorító volna, ha esetleg a pancsovai vagy verseci iparostanoncok a mieink felett győzelmet aratnának. Megjegyzi a cikk azt is, hogy a tanoncmunka-kiállítás a mestereknek is elismerést szerez. Sajnos, a helyi mesterurakhoz még többször kellett a következő hónapokban is felhívást intézni, hogy karolják fel a kiállítás ügyét. A mesterek szegénysége is szerepet játszott abban, hogy viszonylag kevés volt a tanonc a kiállítók között; A magas nyersanyagárak és az értékesítés esetlegessége miatt nem vállalták a befektetés kockázatát. A tehetős Derera Izrael 300 korona pénzadományával a szegény sorsú iparostanoncok részére épp azt óhajtotta elérni, hogy legyen anyagi fedezetük az anyagbeszerzésre és így a jelentkezésre. A jelentkezések azonban még így is elég vontatottan folytak, hisz sorjázta a felkérések a helyi lapokban.

A kiállításon számos közeli és távoli kiállító is részt vett, bár annak idején Baross Gábor pontosított, leszögezve, hogy egy vidék iparának és gazdaságának bemutatásáról volt szó, nem országos jellegűről. Érdekesként megemlíjtük, bár nem szorosan tartozik tárgyunkhoz, hogy szerepelt a kiállítók között a Zwack-cég, vagy Varnak Károly jóhírű budapesti mázoló-mester és festékkereskedő, aki kiállított saját készítésű fapáccal kezelt igen szép faminta-gyűjteményét a helyi alsófokú ipariskolának adományozta. Az azóta eltelt több mint századnyi idő érdemesnek ítélteti velünk, az ugyancsak kiállító (a háziipari részlegen), Gyarmathy Zsigáné (Bánffyhunyard) nevének említését, aki aranyérmert kapott.

A kiállítás egyes helyi iparosoknak is elismerést hozott. Baross Gábor felvillanó ötletéről a Leyritz-műhellyel kapcsolatban már volt szó (Leyritz Ignác) az ipariskolának szakiskolává való átalakulása kapcsán, de ugyancsak ez alkalomból vásároltatta meg Leyritz Árpád egyik kiállított munkáját szakminisztériuma számára. A kiállítás lebonyolításában az ipariskolai tanerők is részt vállaltak. Barathy Mihály, Stumpfoll Ede például, akiket elismerő okirattal tüntettek ki, vagy pedig Klein Jakab, akit aranyéremmel jutalmaztak az új városháza és az új közkórház tervéért, mely az impériumváltás miatt sajnos nem valósulhatott meg. Ezen epizódnak említésével áttételesen a temesvári iparszakoktatás is elismertetett, hisz az említett tanerők, az ipariskola és a tanoncoktatás egybefonódása miatt, tanoncoktatók is voltak.

Telbisz Károly polgármester a kiállításról azt mondta, hogy „... városunk jelentőségét kifelé emelte, ... önmagunkat is erőnk öntudatára ébresztett.”

Volt idő, amikor az általános tanonciskolánál foglalkoztatott népiskolai tanítók még díjazást sem kaptak e tevékenységükért. Helyzetük csak 1892-ben, hosszas huzavona után rendeződött. Hátrányos volt rájuk nézve az a kitétel, hogy az így szerzett jövedelmüket nem számították be a nyugdíjalapba. Igazgatóikat is csak 1888-tól fizették e többletmunkájukért.

A tanoncoktatás kezdetben általános jelleggel folyt, az előkészítő és az alsó osztályok esetében a kerületi községi (elemi) népiskolák keretében. Az általános tanonciskolai rajztanítók szünidei tanfolyamokon vettek részt. Az 1890–91-es tanévben a magasabb osztályokban megkezdődött a tanoncok szakok szerinti csoportosítása és lehetőleg szakszerűbb tanítása, majd az 1897–98-as tanévben megalakult a tulajdon-

képpen szakirányú iparostanonc-iskola, ahol az eddig is tanult szakrajzon kívül a legfontosabb iparágak szerkezetét és technológiáját is tanítani kezdték kizárólag felkészült szakemberek, mérnökök és szaktanárok. Egyelőre építő-, fa-, fém- és gépipari csoportok létesültek, majd szabó- és cipésszakosztályokkal gyarapodott az iskola. Az 1897–98-as tanévtől kezdve az új oktatási struktúra szerint tehát, a temesvári iparostanonc-iskola általános és szakirányú tanonciskolából állott, bár a minisztériumi jóváhagyás ismét (!) váratott magára. Általános tanonciskola működött a kerületi népiskolák mellett, vagyis a Bel-, a Gyár- és a Józsefvárosban, 19 osztály 34 tanerővel. 1905-ben megalakult az általános tanonciskola az Erzsébetvárosban, ahonnan addig a tanoncok vagy a józsefvárosi, vagy a belvárosi iskolába jártak.

1907-ben megalakult az általános tanonciskola a Mehalában is, amelyet 1910-ben Ferencváros néven csatoltak vissza Temesvárhoz. A szakrajz oktatása rendkívüli fontossággal bír egyes szakmák esetében. Eredményességét ismerték el az 1906–1907-es tanévben szervezett tanfolyam irányítói, melyet az asztalossegédeknek tartottak, amikor megjegyezték: teljesen „rajztudatlan” segéd alig volt. A szakirányú oktatás vezetői Tedeschi Károly városi mérnök, Klein Jakab műépítész szaktanár, Sipos András faipari és Horváth Imre gépipari szaktanár. A nyolc osztályba szerveződött szakirányú oktatás – építő-, fém-, fa- és gépipari csoport – tantárgyai: szakrajz, szerkezet, könyvvitel, számítás, vegytan, fizika. Később szerveződött a szakirányú oktatás a cipészek és a szabók részére; Vezetői jeles helyi mesterek voltak. A cipészek szakoktatója Helfer István cipésmester, majd ennek halála után Czerny Antal cipésmester, aki a budapesti technológiai iparmúzeumban hathetes elméleti és gyakorlati mestertanfolyamot hallgatott. A szabók irányítója Sinkovits György szabómester volt.

A szakirányú osztályok az I. fokú nyilvános ipariskolánál működtek, majd ennek beolvadása után a fa- és fémipari szakiskolába, ennek az új létesítménynek a keretében. A vasárnapi szakrajzórákat, kizárólag a szakrajz gyakorlása céljából az 1903–1904-es tanévben 30 segéd is látogatta.

Miután megszűnt a nyilvános alapfokú (I. fokú) ipariskola, amely jól felkészült tanoncanyagot biztosított az iparostanonc-iskolának és a szakmát oktató mestereknek egyaránt, bekövetkezett a szakirányú tanonciskola

hanyatlása. Be kellett szüntetni a szerkezettani és technológiai előadásokat; csak a vasárnapi szakrajzoktatást sikerült nehezen megmenteni. A jobb, felkészültebb tanulóanyagot ezentúl a Fa- és Fémipari Szakiskola vonzotta magához. 1912–13-ban a vasúti javítóműhelyek mellett, mintegy 60 tanonccal megalakult újabb szakirányú szakiskola szintén az érdeklődés lanygulását okozta.

A tanonciskolákba való beíratási díjat a szegény sorsú tanulók esetén az ipariskolai bizottság elengedte. Ezek a tanulók tanszereket, szakmájuk profiljának megfelelő mintalapokat is kaptak az ipariskolai bizottságtól

A mesterek már vázolt idegenkedését a tanonciskolától az is okozta, hogy kezdetben az összes osztályok ugyanazon a napon jártak fel az iskolába és ez hátráltatta a műhelyek munkáját. Az 1890-es helyi kezdeményezést, hogy az osztályok más-más napokon járjanak iskolába, országosan átvették.

Másik – hasonlóan elterjedt kezdeményezés (1893–94-es tanév) a tanoncok beosztása, szakmájuk szerint, téli és egész évi tanonciskolába. A téli tanonciskolát azok a tanoncok látogatták – októbertől március végéig, heti tíz (és nem hét) órában, akiknek ipara télen úgyszólván szünetelt: ácsok, kőművesek, kőfaragók, asztalosok, lakatosok, bádógosok. A vasárnapi kötelező rajzoktatás számukra is tíz hónapig tartott.

Az ésszerűség jegyében volt a temesváriaknak egy másik javaslata is, az 1899–1900-as tanévben – nevezetesen, hogy a kétszeri esti oktatás helyett, hisz a gyermekek fáradtak, a távolságok nagyok, heti egy napra tegyék át az oktatást délelőtt és délutánra, két csoportra osztva a tanoncokat: szerda délelőtt 8–12 óra, illetve délután 14–18 óra között, hogy a műhelyek se maradjanak segítség nélkül. A helyi ipariskolai bizottság határozata alapján, a jelölt tanévben minden osztály így működött. A helyiek szerint az új intézkedés rendkívül hatásos volt. A temesváriak kezdeményezése a minisztérium heves ellenállása miatt, csak az említett tanévben volt alkalmazható. A minisztérium betű szerint ragaszkodott az 1884-es törvényhez, jótányit sem engedve a 83. szakasz előírásából, miszerint a tanítás hetenként két munkanapon történjen, mikor is legalább négy órát általános ismeretekre fordítanak és vasárnap, amikor a rajztanításra három órát biztosítottak. A minisztérium betűragó értelmezését a helyi Iparostanonc-értesítő nem túl hízelgően így kommentálta: „hideg paragrafus nyargalás.”

A város többszöri kérelmezése a kereskedelemügyi miniszternél, a vallás- és közoktatásügyi miniszternél, javallott és bevált kezdeményezése érdekében, eredménytelen maradt.

1890 körül Temes és Torontál megye falvaiban megkezdte akcióját Emanuil Ungureanu ügyvéd, az ASTRA Temes megyei elnöke. Célja az volt, hogy erősödjön a román iparos- és kereskedőréteg s minél többen válasszák ezen életpályákat. Segítsége Andreescu, volt beregszói tanító, aki a falusi fiúk számára iparosmestereket keresett a szakma tanulására. A Gyárvárosban lakó román értelmiség soraiból Ungureanu egy társaságot szervezett, melynek elnöke is lett. Az alapító szándéka az volt, hogy segítse és irányítsa ezeket a fiúkat. Ungureanu kezdeményezésére létesült az Anton Mócioni Alapítvány is, a temesvári román iparos- és kereskedőtanoncok támogatására.

A városi törvényhatóság 1901. március 28-i rendes közgyűlésén említették először a horvát ipartanoncokat, akiket egy zágrábi szervezet tartott össze és intézte szerződésüket. A temesvári iparostanonc-oktatásnak tehát híre volt! Az 1903–1904-es tanévben 30 bosnyák tanuló tűnik fel az iskolában. Az 1905–1906-os tanévben már közel 100 szerb, horvát, bosnyák és montenegrói tanonc gyarapította az addig is eléggé tarka nemzetiségi összetételű tanulótáborát. 1907–1908-ban 63 volt a számuk, mely az 1913–14-es tanévben már meghaladta a százat –; továbbra is a zágrábi egyesület közreműködésével nyertek szerződést. Mivel előképzettségük nagyon gyenge volt, az előkészítő osztályba kerültek. Se németül, se magyarul nem tudtak, így tanítóikkal tolmács segítségével érintkeztek. Ellensúlyozta hiányosságukat rendkívüli szorgalmuk, igyekezetük, hogy lemaradásukat behozzák.

1913-ban a kamarai jelentés mintegy 80 török fiatal alkalmazásáról tudott a kerületben, akiknek kiképzetéséről a Konstantinápolyban működő iparoktatási társasággal egyezett meg. Bizonyos, hogy közülük Temesvára is kerültek, hisz az egész kamarai kerületben Temesvár volt a legfejlettebb iparral rendelkező centrum. A temesvári kamara ilyen, szakképzést célzó kapcsolatok útján remélte élnékvíteni a Balkánnal való összeköttetést, amely a hadiesemények miatt alaposan szétzilálódott.

1910-ben a kereskedelemügyi miniszter arra utasította a temesvári kamarát, hogy a német ajkú lakosok között kibontakozó agitációt meg-

akadályozza. A Bécsben székelő Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn nevű osztrák egyesület felhívásaival a szülőket arra próbálta rábírní, hogy az ő közvetítésükkel fiaikat Ausztriában helyezték el iparostanoncnak. A kamara ellenpropaganda céljára a lapokat is igénybe vette.

A tanonclétszám állandóan növekvő görbéje először az 1913–14-es tanévben tört meg; 51 tanulóval volt kevesebb a létszám. A magyarázat kézenfekvő: romló gazdasági viszonyok.

A további években a nehézségek csak súlyosbodtak. A háború kitörését követő intézkedésekből eredően a helyiséghiány, a mozgósításból kifolyólag pedig a tanerőhiány. (Thiry Károly általános tanonciskolai tanító elesett a fronton). Az 1890-ben megindult szakirányú tanoncoktatás egy évig szünetelt; a többi osztály száma is csökkent – hisz a tanuló is kevesebb volt. Megrövidült a tanév is: októbertől márciusig tartott. E „könnyítés” ellenére is az 1915–16-os tanévben a beírt 365 tanonc közül 200 felmentést kért az iskolalátogatás alól. A többi tanonc a lerövidített oktatási év ellenére is rengeteget mulasztott: átlag 30–40 órát. Csak 45 tanonc volt, aki egyáltalán nem hiányzott. A sok mulasztás miatt 215 tanonc nem volt osztályozható!

A vidéki tanoncok lakás- és életkörülményein igyekeztek javítani. A Gyermekvédő Liga kezdeményezésére, a győri példát követve, a régi katonai élelmezési raktár néhány helyiségének átalakításával 1912. november elsején megkezdte működését a Tanoncotthon. Így mintegy 60 vidéki tanonc jutott civilizált szálláshoz, csekély díjazásért. Voltak ingyenes és félingyenes helyek is. Ezt az intézményt is a központi igazgató, Stumpfoll Ede irányította; a „családfő” teendőit Sztriha Sándor állami tanítóra bízták.

Az ünnepélyes avatóünnepségre később, 1913. március 9-én, vasárnap délelőtt került sor. A megnyitó beszédet Telbisz Károly polgármester tartotta. Szót kapott a tanoncoktatásért oly sokat tevő Stumpfoll Ede is. A tanoncotthon lakói részéről Kuncz Béla géplakatostanonc szólt.

Sztriha Sándor, az okleveles tanító, igyekezett a közízlésnek megfelelő szellemi nívót biztosítani az otthon lakóinak, törődve erkölcsi nevelésükkel is. Már 1913. január 8-án a Temesvári Hírlap az otthonban bemutatott pásztorjátékról tudósított. A kamara saját költségén juttatta el az otthonba a Vasárnapi Könyv heti füzetét, ezúton is segítve a közmű-

velődést. A kamara az otthon támogatásával az inashiányt is enyhíteni kívánta. A kerület alispánjait felhívta, hogy a községeknél alapítványi helyek létesítését szorgalmazzák a temesvári inasotthon részére. A felkérésnek elsőként a túlnyomó részben mezőgazdasági jellegű Torontál megye tett eleget.

Az otthonról rajzolt kép teljességéhez hozzátartozik Sztriha egyéniségének egy másik vonása: ügyesen kezelte az ecsetet; a nagybányai festőiskola körébe tartozott. Temesvári kiállításáról a polgármester is elismerően nyilatkozott. Sztriha festői tehetsége minden bizonnyal hozzájárult a tanoncok ízlésének csiszolásához.

A reményteljes kezdeteknek a rövidesen a világra zúduló háború vetett véget

A háborús években a tanoncotthont kiigényelte a hadsereg és az otthon lakói a város által bérelt három házba költöztek. Az otthon fenntartási költségeit a Gyermekvédő Liga, míg az építkezési költségeket a város állta. A háború okozta kényszerhelyzetben sok tanonc igen nagy távolságra került mestere műhelyétől. A város segített: ezeknek a tanoncoknak ingyen villamosbérletet biztosított.

Fontosnak tartjuk, hisz összefügg a tanoncottatással, a siketnéma iparostanoncokkal való törődést felemlíteni. Lehet, hogy intézetük igazgatójának, Schäffer Károlynak is szerepe volt ez ügyben, hisz bécsi tevékenysége után Temesváron előbb rajztanító (is), majd a józsefvárosi községi (elemi) iskola igazgatójaként az ott szervezett általános tanonciskola igazgatói minőségében szorosan kapcsolódott a tanoncottatáshoz. A siketnéma iparostanoncok oktatását intézményesen 1901-ben szervezték meg a siketnéma intézet mellett, mindkét nembeli siketnéma számára. A képzés főtantárgya a szakrajz, a közismereti tárgyak mellett. Az első évben kilenc tanonc részesült oktatásban; számuk változó volt – volt 11, 13 és 14 oktatott is. Gyakorlati képzésük épp úgy a kisipari műhelyekben történt mint a többi tanoncé. A temesvári 1911-es évi tanoncnnyilvántartás a 987-es sorszám alatt Ragályi János siketnéma tanoncról a következő adatokat őrizte meg: árva, született 1898. január 21-én Temesváron, iparosmestere Ragályi János németszűcs a Gyárvárosban, teljes ellátás, tanoncideje 1910–1913, szabadul 1913. december 2-án.

VIII. A tanulók kimutatása mesterségük szerint.

A mesterség neve	Általános iparostanonciskola										Főbbeség					
	Bárváros			Jászseváros			Bárváros					Erzsébetv.		Szakirányú iparostanonciskola		
	I. elők.	II. elők. A	II. elők. B	I. A oszt.	II. B oszt.	III. A oszt.	I. A oszt.	II. A oszt.	II. B oszt.	III. oszt.	II. elők.	I. A oszt.	II. elők.		III. oszt.	Összesen
Ács	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4
Arany- és ezüstműves	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Asztalos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
Bádogos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
Béltázasod (nyomdász)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
Béltázasítók	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14
Bocskoros	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15
Borhűtő-gépkészítők	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16
Borhűtő-íródrász	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17
Cipész	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
Címfestő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	19
Cukrász	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	20
Cserépek és palafedő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	21
Érmegépezés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	22
Érmegépezés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	23
Észtergályos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
Fazekas	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	25
Fényképezés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	26
Fogtechnikus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	27
Géplakatos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	28
Gyűjtemény- és pasztomános	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	29
Gyűrűkővágás (lánckovács)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	30
Hangszerkészítő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	31
Háriányakkötő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	32
Hentes	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	33
Kalapos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	34
Kalapos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	35
Kaldár	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	36
Kaldár	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	37
Kályhás	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	38
Kártyos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	39
Kerekítő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	40
Keleme- és fonaltestő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	41
Kerítés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	42
Kéményseprő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	43
Képlakos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	44
Kéményes (kőszőrűs)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	45
Kőcsiggyártó	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	46
Kőszirtő	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	47
Kovács (szép- és kazán)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	48

Kimutatás a Temesvári Általános és Szakirányú Iparostanonc-iskola Értesítőjéből 1908–1909 (első oldal)

A mesterség neve	Általános iparostanonciskola																				Fősszeg											
	Bélváros				Józsefváros				Gyárváros				Irszébet.				Összesen	Szakirányú tanoncskola														
	Összesen		I. oszt.		Összesen		I. oszt.		Összesen		I. oszt.		Összesen		I. oszt.																	
	I. elők. A	II. elők. B	III. oszt.	I. A oszt.	II. A oszt.	III. A oszt.	I. elők. A	II. elők. B	III. oszt.	I. A oszt.	II. A oszt.	III. oszt.	I. elők. A	II. elők. B	III. oszt.	I. A oszt.			II. A oszt.	III. oszt.												
Kőfaragó	1	2		1	12		1	12		1		1	12		1	1		1	12		1	1		1	12		1	1		1	12	
Kőműves		2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Könyvkötő		1	1	2	4		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
Könyvkötő (litográfus)		1	1	2	4		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
Kőgyártó		1	1	2	4		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
Kövész		2	2	2	6		2	2	2	6		2	2	2	6		2	2	2	6		2	2	2	6		2	2	2	6		
Lakatos	2	5	10	7	37		7	12	1	0		8	17		7	1		8	17		7	1		8	17		7	1		8		
Látszerész							1	2				1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1		
Mátolai-ínyező							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Mezőgazdász							1	2				1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1		
Mészertanú							1	3				1	3		1	3		1	3		1	3		1	3		1	3		1		
Mészertanú (ukorhalkész.)							1	2				1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1		
Műszerész	2	1		1	7		7	1	1		1	1	7		7	1		7	1		7	1		7		7	1		7	1		
Műszerész-szigtyártó							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Nyerges-szigtyártó							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Orás							1	2				1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1	2		1		
Papgyártó							3	2				3	2		3	2		3	2		3	2		3	2		3	2		3		
Papucsos							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Puskaműves							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Reszelőgépfű							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Rézöntő							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Röntgen							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Röntgen-alkalmazó							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Sütő-pék	2	5	12	4	23		3	12	4	5		13	4		3	12	4	5		13	4		3	12	4	5		13	4	5		
Szabó (férfi)							2	6				2	6		2	6		2	6		2	6		2	6		2	6		2		
" (női)							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
" (szűz)							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Szappanáros							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Szobrász							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Szobrász-gipszöntő	1	1	2		4		1	2		3		3	4		1	2		3	4		1	2		3	4		1	2		3		
Szűcs							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Tűhátos							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Üveges							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Vasbesztergályos							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Vasöntő							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Vésnök							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Vezérelési szerelő							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Vonatkozó							1	1				1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1	1		1		
Összesen	13	17	40	71	42	20	214	54	62	38	78	67	66	41	28	41	45	66	63	40	41	42	60	48	27	472	48	41	38	48	170	40

Kimutatás a Temesvári Általános és Szakirányú Iparostanonc-iskola
Értesítőjéből 1908–1909 (folytatás)

Emlékezzünk hőseinkről!

Masznyik Béla.

Született 1886 július 19-én Pozsonyban. Iskoláit Pozsonyban és Budapesten járta. 1911-ben kapott gépészmérnöki oklevelet. Egy évet töltött Debrecenben mint tanárjelölt, egy évet Gólnicbányán mint tanár és egy évet nálunk mint műhelyfőnök.

1914 júniusban bevonult Villachba nagy gyakorlatra, onnan egyenest az északi harcterre és ott küzdött egyfolytában álló esztendeig. A 44. árkas-zászlóalj zászlósa, utóbb hadnagya volt. Végig küzdötte a kárpáti harcokat, folyvást az élén, a front előtt; épített, rombolt, verekedett... és ott érte a halálos dum-dumlövés Zawonie galíciai falu rohamában 1915 július 27-én.

Ember volt, magyar volt, hős volt. Katonái szerették, akár idehaza tanítványai. Tehetséges, munkás társunk volt a fejlődő magyar iparoktatásban, jó barátunk, kedves kollégánk a közönséges érintkezésben; igaz, csak esztendeig volt közülnk, de kevesebb is elég volt megismernünk, becsülnünk és szeretnünk munkájáért, egyéniségéért.

Sok jó kezdést, egészséges gondolatot plántált tanításába s műhelyeinek vezetésébe. Reménnyel, bizalommal vártuk fejlődését, sikereit... most már csak emléke lesz velünk. •

Isten végzésében megnyugodva valljuk, hogy halálában is élő, nagy és maradé emléke annak a világraszóló nagy vajudásnak, amelyből magyarságunk méltó, nagy jövődjé születik. Nem arra volt elhiva, hogy békesség terén munkálja a jövődjét, szíve vérével kellett, hogy utját jegyezze a megmaradóknak. Élete, halála nem volt hiába; munkája, törekvései tovább élnek bennünk és szigetnek közös munkánkban.

Isten nyugalomra haló poraiban és adjon diadalmat igaz ügyünknek és háborgó lelkünknek békességet az ő haláláért is!

INOTAY LÁSZLÓ.

A világháború az ipariskolát sem kerülte el. Inotay László emlékezik meg az 1915–1916-os értesítő oldalán a volt kollégáról

Tanulóink.

Elmentek ők is, sokan, majdnem mind; előbb volt tanítványaink s utánuk rendre az iskola padjából negyed- és harmadéveseink. Elvitték az iskola zászlaját s meg-meghozzák az érmeket és friss sebeket s meg-megjön a hire ennek-annak, aki nem tér meg többé, meghalt a hazáért.

HANSEL JÓZSEF faiparos, elesett Rohatyn-nál 1914 augusztus 30.

WINGRON JÓZSEF fémiparos, elesett Galiciában 1914 októberben.

BUDAY JÓZSEF faiparos, elesett Lemberg megvételenél, 1915 július 20.

KULIK KÁROLY fémiparos, hadnagy, elesett Doberdón 1915 október 18.

KOVÁTS FERENC faiparos, káplár, elesett San Martino-nál 1915 augusztus 7.

FADDY GÉZA építőiparos, megsebesült Galiciában, meghalt Budapesten.

WECHSELBERGER ÁDÁM építőiparos, elesett 1916 május 16-án, 21-ik születése napján.

Elvitték az iskola zászlaját... meghajol előttük emlékező lelkünk.

Adjon az isten haló poraiknak csendes nyugodalmat, minékünk pedig harcban és békességben erőt, hogy munkálkodhassunk a jövődöért ő helyettük is.

INOTAY LÁSZLÓ.

„Elvitték az iskola zászlaját... meghajol előttük emlékező lelkünk” – siratja el Inotay László az iskola elesett tanulóit 1916-ban

A lányok képzésével is törődtek. A kereskedelmi és iparkamara 1883. február 12-i ülésének egyik napirendi pontja Tedeschi János közgazdasági előadó indítványa egy kötőiskola felállítására; a kezdeményezést elfogadták és az iskola megnyílt. A kamara július 11-i ülése megállapította, hogy a gépkötszövő-iskola tényleg megnyílt, de annak ellenére, hogy a város lakosságát a kezdeményezésről értesítették, jelentkezők nem akadtak, a Gizella árvaház egyetlen növendékét kivéve. Megjegyezzük, hogy a temesvári iparkamara egész területén megtették a lépéseket hasonló jellegű iskolák létesítésére lányok számára és ott nagyobb volt a fogadókészség; így például Nagyikindán is több leány jelentkezett. A temesvári kötszövő-tanfolyam fenntartása továbbra is foglalkoztatta a kamarát. Az 1884. március 8-i ülésén a kamarai tagok elhatározták hogy egyszer s mindenkorra 200 forint segélyt juttatnak a tulajdonosnőnek, azzal a kikötéssel, hogy további intézkedésig köteles a kamara által kijelölt két vagyontalan tanulót ingyen kitanítani.

Bár nem minősül tanoncoktatásnak, de szakoktatásnak igen, a polgári leányiskolával egybekapcsolt női kézimunka-tanfolyam. A két évfolyamot felülelő képzés a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1898. augusztus 4-i rendelete alapján 1907. október elsején nyílt meg 26 tanulóval. Kezdeményezője a várossal oly sokat törődő polgármester, Telbisz Károly volt. Érvül felhozta, hogy szükség esetén így biztosítható a megélhetés a családi szükségletek kielégítésén kívül. A felvételi feltételek: 20 éves korhatár és a polgári vagy a felsőbb leányiskola IV. osztályának elvégzése. Fenntartó a város; az állami felügyelet a tanfelügyelőségre hárult. Az elméleti képzést a polgári leányiskola tantestülete biztosította. A gyakorlati képzést a Szegedről áthelyezett Raskóné Bencze Ilona irányította. Az irodalmon kívül kereskedelmi ismereteket és könyvviteltant (könyvelést) is oktattak, mint nélkülözhetetlen tudnivalókat az önálló kenyérkereset gyakorlásához. Az oktatás súlypontja érthetően, a gyakorlati képzésre esett. Az első évben, mint rendkívüli hallgató, három okleveles tanítónő is látogatta a foglalkozásokat. Később háromhavi esti szabászati tanfolyamot is indítottak. A felvételi feltételek meglehetősen előképzettséget követeltek, tehát nem a legszegényebbekből kerültek ki a növendékek, mégis körülük számosan tandíjmentességért folyamodtak – és kaptak. Az 1911–12-es tanévben a 38 növendék közül 26 volt a kedvezményezett – ami utal úgy általában, a valós anyagi viszonyokra.

A háború kitörése a tanulólétszám apadásához vezetett; a kereskedelmi ismereteket nem oktatták, hisz a tanár bevonult. Az 1916–17-es tanévben csak 20 tanuló iratkozott be, szemben az előző évi 35-tel. Az ok a vászon, a cérna árának drágulása, a szülők anyagi nehézségei. A Hadsegélyező Hivataltól kapott ingyen fonalból a katonáknak harisnyát kötöttek...

A tanoncok életkörülményeit döntően az oktatómesterükhöz fűződő viszony határozta meg. A felek közti megállapodást a tanoncszerződések rögzítették. Hivatkozási alapunk megint az 1911. évre vonatkozó regiszter. Az adatok alapján a feltételek változatai a következők voltak: tanpénz, otthoni ellátás, ruházaton kívül ellátás, teljes ellátás. A tanpénz előfordulása ritkább, összege változik – Csáky István férfisزابó a Ferencvárosban (Mehala) 3 évre 180 korona tanpénzt kapott Moos András temesszentandrásai illetőségű tanonca után; a temesgyarmatai Lannert József Marschal Ádám belvárosi borbélynál 80 korona tanpénzt fizetett. Az ugyancsak borbély Hrutsch Henrik az Erzsébetvárosban Klein Miklós temessági illetőségű tanonca után 200 korona tanpénzben állapodott meg. A géplakatos Friedrich Testvérek a Józsefvárosban 800 korona tanpénzben állapodtak meg a budapesti születésű, temeskubini lakos Vida Károly után.

Teljes ellátással szerződött viszont a Horvátországból, Mogorinból származó Jován Illits Lohinszky Ferenc gyárvárosi cipésszel. Farkeszkú Vince Mosnicáról, aki Marczikics Fábían gyárvárosi bocskoros inasa volt, a ruházaton kívül teljes ellátást kapott. Szimer Márton kárpitos a Gyárvárosban, Mile Maravics, a szerbiai Drecsinezéből származó inasának teljes ellátást nyújtott. – A feltételek tehát kizárólag a felek közti megállapodástól függtek.

A tanonciskolai oktatók igyekeztek ösztönözni a könyvhöz – mi tagadás – nem nagyon vonzódo neveltjeiket. Ezért alkalomadtán, jutalmul könyveket is adtak, bár többnyire pénzösszeg volt a jutalom. A könyvek zömmel az Iparosok olvasótára sorozat kötetei voltak. Néhány jutalmazott neve: a szakrajzolásban elért eredményekért Menning József és Meletz András; általános magatartásukért és eredményeikért – Mock Antal férfisزابótanonc, Lovas Sándor kovácstanonc, Janku Liviusz órástanonc, Zura József kőművestanonc.

H) Kimutatás a tanulmányi eredményekről.

Szakosztály	Általános osztályzat	Elméleti tantárgyak				Összesen	Százalék	Rajzokból				Összesen	Százalék	Műhelyi gyakorlat				Összesen	Százalék
		I	II	III	IV			I	II	III	IV			I	II	III	IV		
		évfolyam						évfolyam						évfolyam					
Faipari	Jeles	2	2	1	2	7	35 ⁰ / ₁₀	3	2	1	2	8	40 ⁰ / ₁₀	2	1	1	3	7	35 ⁰ / ₁₀
	Jó	4	4	3	1	12	50 ⁰ / ₁₀	3	3	3	1	10	50 ⁰ / ₁₀	5	3	2	—	12	60 ⁰ / ₁₀
	Elégséges	1	—	—	—	1	5 ⁰ / ₁₀	1	—	—	—	2	10 ⁰ / ₁₀	—	—	—	—	1	5 ⁰ / ₁₀
	Elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fémipari	Jeles	5	2	4	4	15	18 ⁰ / ₁₀	6	6	8	6	26	31 ⁰ / ₁₀	7	4	10	6	27	32 ⁰ / ₁₀
	Jó	11	14	15	14	54	67 ⁰ / ₁₀	10	12	16	13	51	61 ⁰ / ₁₀	11	12	11	11	45	54 ⁰ / ₁₀
	Elégséges	4	4	5	1	14	15 ⁰ / ₁₀	4	2	—	—	6	8 ⁰ / ₁₀	2	4	3	2	11	14 ⁰ / ₁₀
	Elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Előkészítő osztályok	Jeles	2	10	—	—	22	24 ⁰ / ₁₀	9	12	—	—	21	23 ⁰ / ₁₀	—	—	—	—	—	—
	Jó	23	21	—	—	44	48 ⁰ / ₁₀	31	18	—	—	49	53 ⁰ / ₁₀	—	—	—	—	—	—
	Elégséges	11	8	—	—	19	20 ⁰ / ₁₀	7	13	—	—	20	22 ⁰ / ₁₀	—	—	—	—	—	—
	Elégtelen	2	4	—	—	6	6 ⁰ / ₁₀	1	—	—	—	1	2 ⁰ / ₁₀	—	—	—	—	—	—

I) Az intézetben rendezett tanfolyamok.

A tanfolyam megnevezése	A tanfolyamra felvett tanulók										A tanfolyam ideje	
	kora					alkalmazása						
	száma	20 év alatti	20-30 éves	30-40 éves	több	összesen	önálló	művezető	segéd	innas		
Fa- és diszitó ipari szakrajztanf.	16	16	—	—	—	16	—	—	—	—	16	okt. 1—márc. 30.
Gépipari szakrajztanfolyam	29	28	1	—	—	29	—	—	—	—	29	„ „ „
Cipészek	17	17	—	—	—	17	—	—	—	—	17	„ „ „
Szabók	14	14	—	—	—	14	—	—	—	—	14	„ „ „
I. kazánfűtő tanfolyam	52	24	19	8	1	52	1	—	—	43	8	szept. 15—okt. 22.
II. „	50	25	20	3	2	50	2	—	—	37	11	nov. 2—dec. 8.
I. lokomobil és cséplőgéptanf.	45	22	14	7	2	45	1	—	—	36	8	nov. 2—dec. 22.
II. „	40	26	10	2	2	40	1	—	—	30	9	dec. 17—febr. 23.
Stabilgőzgépezők tf.	45	22	14	7	2	45	1	1	—	35	8	jan. 7—márc. 3.
Exploziós motorkezelők tf.	46	15	20	10	1	46	3	—	—	36	7	ápr. 4—május 11.
Szerszámgepezők tf.	35	26	8	1	—	35	1	—	—	19	15	nov. 2—dec. 20.
Aratógépezők tf.	50	44	2	2	2	50	3	—	—	4	43	május 21—26-ig
Összesen	439	339	108	40	12	439	13	1	240	185		

Az 1917-18-as tanév értesítőjének oldala a tanulmányi eredményekről és az intézetben rendezett tanfolyamokról

Korlátozott lehetőségeinkhez képest igyekeztünk átfogó képet adni az iparszakoktatás elméleti és gyakorlati oldaláról. A teljességhez hozzátartozik annak a figyelemnek a felidézése, amit a tanoncok erkölcsi nevelésére, általános műveltségének megalapozására, szellemi érdeklődésük felkeltésére és általában az életre való felkészítésükre fordítottak.

1903-tól ifjúsági egyesületek léteztek a kerületekben, kulturális jelleggel, amelyek azonban nem voltak hosszú életűek. Miniszteri rendeletre 1907-ben Temesváron is megalakultak a tanonciskolákkal kapcsolatos ifjúsági egyesületek, az iparostanonc-iskolai otthonok, a Gyárvárosban, a Józsefvárosban és az Erzsébetvárosban. Ezek, akár a többi, az iparos- és a munkásosztály művelődését szorgalmazó szervezet és intézmény, városi támogatásban részesültek. Megemlítjük közülük a Katolikus kört, a Katolikus legényegyletet, a Népkönyvtárakat s mindenekelőtt a Munkás gimnáziumot.

Az előadások tematikáját a Temesvári és Temes megyei Szabadoktatási Bizottság állapította meg. A továbbiakban néhány kiragadott példával illusztráljuk, hogy milyen odafigyeléssel követték a világ változásait a témakörök összeállítói és hogy igyekeztek ezeket tudatosítani hallgatóságukban. A felügyeletet az ipariskolai bizottság látta el. A közismereti előadásokat hét közben tartották, vasárnap pedig énektanulás folyt. Az otthonok vezetői az iskolaigazgatók: a Józsefvárosban Kraemer Frigyes, a Gyárvárosban Schwarz Alajos, az Erzsébetvárosban Wittenberger József.

A következő példák a tematika sokoldalúságát tanúsítják. Nagyon sok volt a történelmi téma, de a kor emberét jobban foglalkoztató problémák felemlítését fontosabbnak tartjuk.

Előadáscímek az iparostanonc-otthonokban:

1908–1909-es tanév

Erzsébetváros: A városok és az ipar fellendülése; Az iparosok jogai és kötelezettségei; A munkások kiképzése; Az alkohol és nikotin hatása.

Józsefváros: A munkanélküliség ellenszerei; A polgári jogokról és kötelességekről; A csillagos ég. (Vetített képes előadás!)

1910–1911-es tanév

Gyárváros: Mit nyer a nép az Amerikába való kivándorlással?

1911–1912-es tanév

Erzsébetváros: A villamosság, távíró, telefon; Írás, könyvnyomdászat, papírgyártás; Repülés, repülőgépek.

Józsefváros: Szocializmus és hazafiság; Ipari pályaválasztás egészségügyi szempontból; Az iparművészetről; Segítségnyújtás baleseteknél; A szövetkezésről.

Gyárváros: A könyvtárak haszna; A mozgóképszínház látogatásáról; A művelt népek mivel szokták ellensúlyozni a drágaság okozta megélhetési nehézségeket.

1912–1913-as tanév

Gyárváros: Tanulságok a lefolyt Balkán-háborúról; Az iparos hitelviszonyáról.

Józsefváros: A sztrájk; Temesvár gyár- és kézműipara; Egy iparossegéd élményei és tapasztalatai a világban.

1913–1914-es tanév

Erzsébetváros: A táplálkozás, lakás és szellőztetés; A népek testvérisége; A polgári szabadság és egyenlőség; Katonakötelezettség.

Józsefváros: A haderő hivatása, a katonai szolgálat; Az iparos társadalmi kötelezettségei.

Nem tartjuk öncélúnak a fenti felsorolást. Lehet, hogy a válogatás szubjektív volt, de a néhány példából is számos következtetés vonható le. Az biztos, hogy a kulturális, nevelő célzatú tanoncotthonok megszer-

vezése nem tévesztett célt, habár akadtak nehézségek. A józsefvárosiak által rendezett ünnepélyeken részt vettek az iparosmesterek és a tanoncok családtagjai is – tehát eléggé széles körre terjesztették ki hatásukat.

A látogatási kedv növelésére jutalmakat osztottak ki, különböző érdemekért, mindhárom tanoncotthonban. A gyárvárosiban a szokásos könyvjutalmon kívül, az illető tanonc mestersége gyakorlásához szükséges szerszámokat is adtak. A tanoncotthonok látogatása révén még azok a tanoncok is gazdagodtak, akik nem részesültek jutalomban: viselkedésük csiszoltabb lett, megnőtt az olvasási kedv – mind több tanonc kereste fel kerülete népkönyvtárát.

Az 1914–15-ös tanévben a tanoncotthonok már nem működtek.

*

Témánkat, lehetőségeinkhez képest, igyekeztünk minél alaposabban körüljárni. Sajnos, még a helyi kiadású, a kérdéssel először foglalkozó munkákhoz se tudtunk hozzájutni. Varjassy Árpád, illetve Kakuja Károly munkáira célzunk. A forrásanyag hiányos voltát nem tudjuk kizárólag a romboló idő számlájára írni; a fő vétkes a hanyagság, a nemtörődömség, az ignorancia.

Temesvárról, a régebbi idők vonatkozásában is azt mondták, hogy mindig felfalta a saját múltját; a közelmúlt „elrendelt változásai” közismertek. Az viszont tagadhatatlan, hogy mind a Fa- és Fémipari Szakiskola, mind a tanonciskolák végzettjei szaktudásukkal, munkájukkal és szorgalmukkal formálták Temesvár ipari, gazdasági arculatát. Az egykori tanoncok és oktatóik munkája révén az egykor virágzó kisipar mellett izmosodott a gyáripar is. A tanoncotatásból részt vállaló egyes jelentős kisipari műhelyek gyárrá növekedtek: a Bozsák-műhelyből született a ma is termelő Tehnometal, míg a Friedrich Testvérek műhelyéből az Electromotor. Az is előfordult, hogy a Fa- és Fémipari Szakiskola végzettje lett gyáralapító. Dóczy Árpád, a Dóczy-tanszergyár alapító-tulajdonosa volt a város Rónác nevű negyedében.

A temesvári iparoktatás tehát bizonyított. Szeretnénk nyomon követni fejlődésének további útját, ha a körülmények megengedik.

A Fa- és Fémipari Szakiskola építése

a. Építési bizottság

Elnök: Reiber Henrik városi főmérnök.

Tagok: Baader Henrik, Brand József, Uhrmann Henrik, Kratochwill Henrik, Stumpfoll Ede, Klein Jakob.

b. A munkát végző iparosok

Reiter Ede építőmester, Hert Károly építőmester, Heim Miklós ácsmester, Piffel Alajos bádogsmester, Fischer Jakab asztalos, Leyritz Árpád, Vey János, Kramer József lakatosmester, Zanker és Strausz szobafestők, Bernfeld M. üveges, D'Angelo Domenico betonmunkavállalkozó.

c. A berendezés készítői

Flandorfer Kristóf, Krauser Béla, Till M. asztalosmesterek, Krausz Ármin kárpitos, Novotny Antal harangöntő, Ferenczy Károly lakatos, Thaller Lipót órás.

Építésvezető: Orbán Ignác városi I. osztályú mérnök.

A tantesület az elmúlt tanévben 12 rendes és 3 rendkívüli értekezletet tartott. Az igazgatóság az iktatókönyv tanúsága szerint június végéig 1102 ügydarabot intézett el.

Iskolai ünnepélyt rendeztünk *október 6-án* az aradi 13 vértanu emlékére, *október 27-én* este 10 órakor az egész tanuló ifjúsággal kivonultunk a jőzsefvárosi vasuti állomásra, hol *II. Rákóczi Ferencz fejedelem* és bujdosó társai hamvai iránt leróttuk a kegyelet adóját. Az intézet ez alkalommal egy diszes kovácsolt vasból készült koszorúval áldozott a dicső fejedelem emlékének.

Október 29-én Rákóczi emlék-ünnepélyt rendeztünk, szavalatokkal, énekek- és zenével. Az ünnepi beszédet ez alkalommal *Raida Lipót* tanár tartotta.

Márczius 15-én szabadság-ünnepet tartottunk.

Május 11-én a tanuló ifjúság a lövöldében sikerült majálist rendezett.

Június 30-án évváró ünnepély, mely alkalommal könyv- és pénzjutalmak osztattak ki a szorgalmas és jó magaviseletű tanulók között.

Az egészségügyi viszonyok úgy a tanító személyzet, valamint a a tanuló ifjúság tekintetében kedvezőtlének voltak. Alig van tanár vagy művezető, ki a tanév folyamán rövidebb-hosszabb ideig beteg ne lett volna. A tanulók közül ketten betegség miatt ideiglenesen félbehagyták tanulmányaikat, egy pedig végleg kimaradt. Ragályos betegség miatt egy ízben a városi Gizella árvaház tagjai, máskor a »délmagyarországi tanítói konviktus« tagjai hetekig el voltak tiltva az iskolalátogatástól. Kisebb *balesetek* a műhelyekben előfordultak, de komolyabb baj nem történt.

A helyi társadalom az elmúlt tanévben is meleg rokonszenvet és áldozatkészséget tanusított intézetünk iránt.

Temesvár sz. kir. város tápintezetünket 720 koronával, a *temesvári kereskedelmi és iparkamara* 600 koronával segítette, azonfelül két végzett tanulót 50—50 K jutalomban részesített.

Temes vármegye *Katin* János IV. éves fémipari tanulót, *Tersecz városa* *Weifert* Sándor IV. éves fémipari tanulót, *Pancsora városa* *Krisztics* János III. éves fémipari tanulót, *Nagykikinda városa* *Domonkos* Imre és *Koity* Zsarko II-ik elők. osztálybeli tanulókat évi 300—300 koronás ösztöndíjban részesítette. A *terseczi takarékpénztár* *Thomas* Antal IV. éves építőiparost 420 K ösztöndíjjal segítette.

A *Temesvár* sz. kir. város által kezelt *„Kossuth Lajos alapítvány”* f. évi kamatját: 25 koronát *Dóra* András I. éves fémiparos kapta. A *temesvári „Lloyd társulat”* a »Báró Nikollits-Lloyd« ösztöndíjat: 60 koronát *Dóczy* Arpád II. éves faiparosnak adományozta.

A *„temesvári magyar nyelvterjesztő egyesület”* az ifjúsági Önképző-körnek jutalmakra 40 koronát, *Neufeld* Adolf fakereskedő szorgalmas tanulók megjutalmazására 30 koronát, dr. *Róna* Ignác ügyvéd egy a magyar nyelvben kiváló előhaladást tett tanuló jutalmazására 10 koronát adományoztak.

Fogadják intézetünk barátai és jóltevői a tanuló ifjúság nevében hálás köszönetünket áldozatkész támogatásukért.

Az Ipariskola, illetve a Fa- és Fémipari Szakiskola oktatói

Barathy Mihály rajztanár; oktatta a mintázást is; vezette a Volt iskolatársak egyesületét, a szabók szakrajztanfolyamát.

Berkeszi István főreáliskolai tanár, a történelemtudományok doktora, bejáró óraadó. Munkái: Temesvár sz. kir. város kis monographiája, 1900; A temesvári könyvnyomdászat és hirlapirodalom története stb.

Bodor József dr. főreáliskolai tanár, bejáró óraadó.

Dér István főgimnáziumi tanár, bejáró óraadó.

Dobay Sándor főgimnáziumi tanár, bejáró óraadó.

Eperjessy Imre gépészmérnök, szaktanár

Farkasfalvi Kornél főreáliskolai tanár, bejáró óraadó, a Temesvári Kalauz, 1914., szerzője.

Fennesz József okleveles gépészmérnök, szaktanár.

Gardos Emil gépészmérnök, szaktanár. Tanított a Munkásgimnáziumban is, ill. különböző szaktanfolyamokat is vezetett.

Geisvillier Xaver főreáliskolai tanár, bejáró óraadó, a francia nyelv rendkívüli tanára.

Gondos Viktor okl. gépészmérnök, szaktanár, szakcikkek szerzője. A jogi doktorátus megszerzése után, szolgálati viszonyát megtartva, Chicagóba küldték ki kereskedelmi levelezőnek.

Hídvégi Kálmán tanár.

Hoffer Imre okl. műépítész, tanár.

Horvát Imre gépipari szaktanár.

Jakob Benjamin faipari szaktanár.

Kádár Lajos a magyar nyelv és irodalom oktatója.

Károlyi Szilárd okl. gépészmérnök, szaktanár, az ének és zenekart vezette.

Klein Jakab műépítész, tanár, a Mérnök és Építész Egylet tagja, törvényszéki szakértő és hites német tolmács; segédkönyvek szerzője (Építészeti alaktan, Stylan). Több jelentős temesvári épületet tervezett, például a belvárosi elemi iskolát (ma Iparvegyészeti Kar) és a Felsőbb Leányiskola (ma Pedagógiai Líceum) épületét (utóbbit a budapesti Baumhorn Lipóttal közösen).

Laub Flóris a műszaki rajz oktatója.

Miláček János bejáró óraadó, rajzot oktatott.

Perényi Adolf dr., főreáliskolai tanár, bejáró óraadó.

Radó Artúr MÁV-gépészmérnök, bejáró óraadó.

Raida Lipót a magyar nyelvet és irodalmat tanította, az Önképzőkört vezette.

Rosenthal Henrik építész.

Sipos András ipariskolai rajztanító és faipari szaktanár; az iparos tanonciskolák rajzfelügyelője, a csángó kiállítás rendezője; több szobor (Klapka György) alkotója. Szintén az ő műve a ma Temesvár kerületében, Szabadfalun (Freidorf) felállított Petőfi-emlékmű.

Stancsa Gyula főreáliskolai tanár, bejáró óraadó, a magyar és német nyelvtan rendkívüli tanára.

Stumpfoll Ede okleveles középiskolai tanár; 1885-től, Varjassy távozása után az Ipariskola, később a Szakiskola igazgatója, a temesvári tanonciskolák központi igazgatója, a délvidéki tanonciskolák szakfelügyelője, a városi iskolaszék tagja stb.

Szentgyörgyi László dr., főgimnáziumi tanár, bejáró óraadó.

Tauffer Jenő városi tisztii főorvos, az intézet orvosa. A végzősöknek egészségtant tanított.

Varjassy Árpád építész, okl. tanár, az Ipariskola első igazgatója; 1885-től Arad megye tanfelügyelője.

Várnéky Géza MÁV-gépészmérnök, bejáró óraadó.

Xántus Gábor főgimnáziumi tanár, bejáró óraadó.

Az iskolaműhelyek személyzete

FAIPARI MŰHELY

Grubits László művezető.

Inotay László műhelyfőnök, okl. műépítész, faipari szaktanár, az Országos Gyorsírászati-tanár Vizsgáló Bizottság tagja, az Arany János Társaság tagja, szakcikkek szerzője; családiház-típustervek állami tisztviselők számára. Előadásokat tartott a Munkás gimnáziumban.

Kaszab Lajos művezető.

Liebenberger Ágost mintaasztalos (öntőminták a fémipari műhelyben).

Melfelber Gedeon faragó, művezető.

Mendly Károly művezető.

Szikora Ferenc művezető.

FÉMIPARI MŰHELY

Baja András fémipari művezető, tanfolyamok vezetője.

Gaál Béla kovács, előmunkás.

Gál Ferenc segédművezető.

Gélyi Tibor okl. gépészmérnök, fémipari szaktanár, fémipari műhelyfőnök; műszaki tanácsok iparosoknak.

Gidró Dávid segédművezető.

Hencsey Antal segédművezető.

Kubik József vasesztergályos, előmunkás.

Masznyik Béla okl. gépészmérnök, fémipari szaktanár, fémipari műhelyfőnök.

Pintér János, műlakatossegéd, előmunkás.

Sziebert Mátyás fémipari előmunkás.

Tartler Ferenc segédművezető.

Az Általános Tanonciskola oktatói

IGAZGATÓK

Gockler Antal, szakcikkek szerzője.

Hetzel Samu, szakcikkek szerzője.

Kraemer Frigyes.

Lamparter István.

Schäffer Károly, később a Siketnémák temesvári Intézetének első, alapító igazgatója, szakcikkek szerzője, a Délmagyarországi Tanügyi Lapok szerkesztője.

Schwarz Alajos.

Troszt István, szakcikkek szerzője.

Wittenberger József.

TANERŐK

Bachmann Péter, Bak Joachim, Biela János, Bocskay István, Bolyos István, Dobján László (szakcikkek szerzője), Dudin Szilárd, Eberstein Ferenc, Éliás Jakab, Farkas János, Fucsek Sándor, Graef János, Klein Salamon, Lindner Nándor, Mészáros János, Michels Gyula, Ottrubay Ádám, Reiter Ferenc, Reiter (Révay) Károly, Rieser Vilmos, Rossmann Ferenc, Schön Dezső, Schreiner István, Terpinszky Vilmos, Thiry Károly, Tietz Ferenc, Tussel Gáspár, Vajda Márton, Weber János, Wentzel József, Weszely Imre.

A szakirányú tanonciskola oktatói
(a Fa- és Fémipari Szakiskola személyzetén kívül)

Czerny Antal cipésmester, **Helfer István** cipésmester, **Sinkovits György** szabómester, **Tedeschi Károly** városi mérnök, **Raskóné Bencze Ilona**, a női kézimunka-tanfolyam vezetője.

**Az Ipariskola, illetve a Fa- és Fémipari Szakiskola
keretében szervezett szaktanfolyamok oktatói**
(az iskola személyzetén kívül)

Ábel József mázolómester, **Baader Ernő** elektromos szerelő, **Binnel István** gépész, **Bohuniczky Ferenc** villanytelepi műszaki tisztviselő, **Dorogi Ignác** tanár, **Dudits Sándor** építőmester, **Gemeinhardt Márton** építőmester, **Hackenberger Frigyes** városi elektrotechnikus, **Irinyi Sándor** városi számvevősegéd, **Karl Péter** férfiszabó, **Krausz Adolf** mérnök-építész, **Kräuzer Béla** asztalosmester, **Lehrer Mihály** szobrász, **Ludwig Gusztáv** városi villanytelepi mérnök, **Mátrai Soma** mérnök, **Papp Donáth** lakatosmester, **Petrovits Milos** főmérnök, **Soós Lajos** szabász – női szabók tanfolyama, **Schmidt Jakab** szakszervezeti cipéstanfolyami oktató, **Telkes Henrik** műépítész.

A temesvári iparostanonciskola szervezete

1.§

A temesvári iparostanonciskola a nagymélt. vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1884 évi 27496 számú magas rendelete alapján szerveztetik. A helyi viszonyokhoz képest a temesvári iparostanonciskola három részből áll, de azok szerves egészet képeznek és egységes igazgatás alatt állanak. Az osztályok száma a tanulók lélekszámához képest minden tanév elején megállapítatik, azon törekvéssel azonban, hogy az egyes városrészekben felállítandó osztályok idővel teljes 3 évfolyamú tanonciskolákká bővítsenek ki.

2. §

Az előkészítő tanfolyamok, minők minden egyes városrészben felállítandók, két-két csoportból: kezdők és haladók csoportjából állanak.

A kezdők csoportjába oly iparos tanulók vétetnek fel, kik irni-olvasni egyáltalán nem tudnak; a haladók csoportjába pedig azok akik némileg irni-olvasni tudnak ugyan, de 4 elemi osztálynál kevesebbet végeztek, avagy felvételi vizsgálat alapján ezen csoportba valóknak bizonyulnak.

Az I^o évfolyamokba melyek szintén minden egyes város részben felállítandók, oly iparos tanulók vétetnek fel, kik vagy az előkészítő osztályt, vagy valamely elemi népiskola 4-6 osztályát sikerrel elvégezték.

A II° évfolyamba, aminő egyelőre csak a Belvárosban állítatik fel, oly tanulók vétetnek fel, kik vagy a tanonciskola I^o évfolyamát, vagy valamely közép-, polgári vagy ipariskola megfelelő osztályát sikerrel elvégezték.

A III° évfolyamba, mely egyelőre szintén csak a Belvárosban állítatik fel, oly tanulók vétetnek fel, kik vagy az iparos tanonciskola II° évfolyamát, vagy valamely közép-, polgári, vagy ipariskola megfelelő osztályát sikerrel elvégezték.

3.§

Helybeli illetőségű iparostanulók évenként 1 frt, a vidékiek pedig 2 frt beiratási és tandíjat fizetnek. Szegénységi bizonyítvánnyal jelentkező

A temesvári iparostanonc-iskola szervezete.

1. §.

A temesvári iparostanonc-iskola a nagy-
milt. vallás és közoktatásügyi
min. kir. miniszter 1884. évi 27496. sz.
mű. magus rendeletére alapított
szervezet. A helyi viszonyokból
képest a temesvári iparostanonc-
iskola három részre áll, az első
rész az egyes képezetek és egyéves
iparosok alatt állóknak. Az első
részben főleg a tanulók képzésére
köt képest minden tanév elején
megállapíthatók, azaz törekvés-
rel azonosan, hogy az egyes város-
részekben felállítandó iparostanonc-
iskola teljes és egyéves tanonciskolák
bővítésének híj.

2. §.

Az első képzési tanfolyamok, minél
minten egyes városrészekben felállít
tanúk, két-két csoportból: képezetek
és haladóknak csoportjából állanak.
A képezetek csoportjába azok a
tanulók tartoznak fel, kik iparosok
vagy egyáltalán nem tudnak a
haladóknak csoportjába jutni, azok
kik némileg ismerősebbek tudnak

A temesvári iparostanonc-iskola szervezete (első oldal)

170-6

Minister által 1884. évi 27498 f. a.
 kiadott magas rendeletében foglalt
 3-ik érvényesítésként.
 Témavezető 1891. december hó 23-án
 Munkács. Pozsony...
 stb.

9160. szám
 Jan. 4. 1893.

Felén szabályozott Temesvári
 kir. város közbiztonsági
 bizottságának 1893. évi előzetes 28-án
 21675. sz. 891. sz. a. közzétett határozatá-
 nál elfogadott és a sajjánál
 közzétett kelt - is bizottsági
 magy. kir. miniszter 1893. április
 hó 6-án 39248/92. számú rendeletével
 helyeslélyt tudomásul vették.

V. A. A. K. A. K. A.
 polgármester helyett

Levelező
 főjegyző.

helybeli illetőségű tanulók a tandíj fizetése alól felmentetnek, sőt az intézet részéről a szükséges tankönyvekkel és taneszközökkel is elláttatnak.

4. §

Oly iparostanulók, kik az iparos tanonc iskola, vagy a temesvári nyilv. Ist fokú ipariskola III. osztályát sikerrel elvégezték, a nagym. vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1887 évi 8032 számú magas rendelete értelmében, a hétköznapi esti oktatás alól felmentsék, de a vasárnapi rajzoktatást felszabadulásuk idejéig látogatni tartoznak.

5.§

A kiszabott tantárgyakat, minden tanuló köteles tanulni, de a nagym. vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1886 évi 7830 számú magas rendelete alapján a mészáros, hentes, szappanos, borbély, fodrász, fésűs, kefekötő, timár, szalámikészítő, kéményseprős, sütő, köteles, ruhatisztító tanoncok a rajzoktatás alól fel vannak mentve.

Ezek részére azonban alkalmas időben külön pótló órák rendeztetnek az elméleti tantárgyakból.

6. §

A tanítás vasárnap d.e. 9–12-ig, hétköznapokon télen 6–8-ig, tavaszkor és nyáron $\frac{1}{2}$ 7– $\frac{1}{2}$ 9-ig tart.

7. §

Az órarend akként állapittatik meg, hogy az osztályok felváltva hétfőn és csütörtökön illetve kedden, és pénteken este taníttassanak.

Az iparos tanonciskola élén egy igazgató áll, kit az ipariskolai bizottság előterjesztésére az iskolafentartó városi törvényhatóság nevez ki és megerősítés végett a kir. tanfelügyelőséghez beterjeszti.

Az igazgató évi tiszteletdíja 300 frt, az ipariskolai bizottságnak hivatalból tagja.

Az igazgató kezében összpontosul az iskola egész administrációja, azonfelül az egész intézmény vezetője és irányzója. Az egyes osztályokat havonként legalább egyszer meglátogatja és tapasztalatairól az ipariskolai bizottságnak időnként jelentést tesz.

Az igazgató képviseli az ipartanonciskolát az ipariskolai bizottság, az iparhatóság és az ipartestület irányában. Hozzá betérjesztendők minden hó elején a hanyag iskolalátogató tanulók névjegyzéke 2 példányban, az ujonnan belépett, avagy felszabadult tanulók névjegyzéke, a szükségletek jegyzéke és minden adminisztratív jellegű ügy. Az ipariskolai bizottságtól érkezett rendeleteket végrehajtja s a tantestület által is végrehajtja.

Vezeti a központi anyakönyvet, nyilvántartja a beszegődő és felszabaduló iparos-tanulókat, a hanyag iskolalátogatók névjegyzékét havonként betérjeszti az iparhatóságnak s nyilvántartja a kiszabott büntetéseket.

Időnként a vezértanítókkal, fontosabb esetekben pedig az egész tantestülettel értekezéseket tart, melyeken elnököl.

9. §

A gyárvárosban és Józsefvárosban elhelyezett osztályok élén az ipariskolai bizottság által a tanítók sorából megbízott egy egy vezértanító áll, a Belvárosban elhelyezett összes osztályok pedig az igazgató közvetlen vezetése alatt állanak.

A vezértanítók a rájuk bízott osztályok szellemi és erkölcsi ügyeinek irányzói, vezetői s mindezekre felelősek. Évi tiszteletdíjuk 100–100 frt.

A vezértanítók főbb teendői:

a. a tanulókat beírják, vezetik a beírási naplót, az anyakönyvet és leltárokat, a gyűjteményekre és az épületek tisztántartására felügyelnek és mindezekről számolnak;

b. kiváló figyelemmel kísérik a tanulók szorgalmát, magaviseletét és előmenetelét, súlyosabb fegyelmi esetekben intézkednek;

c. a rendtartási szabályokat a tanév elején, sőt évközben is többször felolvassák és a tanulóknak megmagyarázzák.

d. felügyelnek arra, hogy a tanítók a tanítási órákat pontosan betartsák és a rendtartási szabályokat minden tekintetben kövessék. E

végből a vezetésükre bízott osztályokat minél gyakrabban meglátogatják és esetleges észrevételeiket az igazgatóval tartandó közös konferenciák alkalmával előadják. Ha figyelmeztetések eredménytelenek maradnának, az ügyet a tanítótestület, vagy szükség esetén az ipariskolai bizottság elé terjesztik;

e. a tanítótestület és az ipariskolai bizottság végzéseit végrehajtják.

f. minden hó elején a vezetésük alatt álló tanítókkal értekezletet tartanak s abban elnökölnek. A jegyzőkönyvet a statisztikai kimutatással együtt másolatban beterjesztik az igazgatónak, ez pedig az ipariskolai bizottsághoz teszi át;

g. a tanításban akadályozott tanító helyettesítéséről gondoskodnak;

h. az igazgató által egybehívott értekezleteken mindenkor megjelennek és az intézet ügyeiben élénk részt vesznek.

10. §

Az iparos tanonciskola tanítói pályázat útján az ipariskolai bizottság előterjesztésére az intézetet fentartó városi törvényhatóság által nevezetnek ki és megválasztatásuk a kir. tanfelügyelővel közöltetik.

11. §

Az iparostanonciskola tanítói minden heti tanóráért évi 35 frt tiszteletdíjban részesülnek.

12. §

Ha valamely tanító ellen komoly panaszok merülnének fel, az ipariskolai bizottság a kir. tanfelügyelőnél az illető ellen a fegyelmi vizsgálat megindítását kérelmezi, melynek végrehajtása a fenálló törvények értelmében a városi közigazgatási bizottság hatáskörébe tartozik. Az ipariskolai bizottság a szolgálat érdekében a tanítókat az egyik osztályból bármely más osztályba helyezheti át; ha pedig bármely okból valamely osztály beszüntetése által az egyik-másik állomás feleslegessé válik, az illető tanítók további alkalmaztatásra semmiféle jogigényt nem támaszthatnak.

13. §

A tanítók kötelességei:

a. felügyelnek a tanulók szorgalmára és magaviseletére az iskolában, sőt lehetőleg azonkívül is;

b. tanítási óráikat pontosan betartják s ha valamely elháríthatatlan okból a tanításra meg nem jelenhetnének, azt a vezértanítónál idejekorán bejelentik;

c. a tanítási órákon szigorú rendet és fegyelmet tartanak, az engedetlen tanulókat a vezérigazgatónak bejelentik;

d. az ellenőrző könyvecskéket alkalmas módon lebélyegeztetik, az osztály- és mulasztási naplót pontosan vezetik s abba a feltűnőbb fenytéseket feljegyzik. Az osztálynaplóba a jelenvolt tanulók számán kívül a végzett tananyagot is mindenkor bevezetik. Az osztálykönyv előlapjára a tanév elején rávezetik a hónapokra felosztott részletes tantervet;

e. a tanítási tanácskozmányokon mindenkor megjelennek és ott az intézet ügyeiben tevékeny részt vesznek;

f. a felügyeletükre bízott tanszereknek gondját viselik és azokról számolnak.

14. §

Az osztályfőnök rendszeren az esti órák tanítója, a reá bízott osztály belső ügyeit intézi.

Kiállítja a felszabaduló tanulók bizonyítványait, vezeti a mulasztási és minősítési kimutatást, a mulasztásokat tapintatos szigorral igazolja a havi értekezleten referál az osztály állapotáról és az arra vonatkozó statisztikai kimutatást előkészíti.

15. §

Az iparos tanonciskolában alkalmazott összes tanítók egy tantestületet képeznek, melynek élén az igazgató áll. Az összetestület megállapítja a részletes tantervet és a követendő tanmódszert, a tan-

könyvekre és tanszerekre nézve javaslatot tesz az ipariskolai bizottságnak és az utasításnak megfelelően képviselőt választ az ipariskolai bizottságba.

16. §

A felszabadulni készülő tanuló köteles az ipartestületből erre vonatkozólag nyert igazolvánnyal az illető osztályfőnöknél jelentkezni. Ez az osztály többi tanítóival egyetértve az utolsó minősítési kimutatás alapján megállapítja a tanuló eredményeit (jó, elégséges, vagy elégtelen) s a bizonyítványt részére kiállítja. Ezen bizonyítványt az osztályfőnök, a vezértanító és az igazgató aláírják s egyúttal az anyakönyvbe bevezetetik a felszabadulás kelte.

17. §

A mely iparostanuló a III^{ik} évfolyamot sikerrel elvégezi, végbizonyítványt nyer, melyet az ipariskolai bizottság elnöke is aláír.

18. §

A szorgalmi idő évenként szeptembertől június végéig, az az 10 hónapig tart.

A tanítási szünetek:

- a. minden r. kath. ünnepnapon, a rendes vasárnapok kivételével;
- b. minden országos vásár alkalmával csütörtöktől vasárnapig bezárólag;
- c. a karácsonyi, húsvéti és pünkösdi szünidők az ipariskolai bizottság elnöksége által az utasítások értelmében megállapíttatnak és idejekorán kihirdetnek.

20. §

Évenként, húsvét idején a tanoncok gyakorlati munkáiból kiállítás rendeztetik a belvárosi osztályok helyiségeiben. Ennek sikere érdekében

a tanítók már a tél folyamán mentől gyakrabban buzdítják a tanulókat a kiállításban való részvételre. A rendezés iránt az ipariskolai bizottság intézkedik.

A kiállított tárgyak az ipariskolai bizottság által összeállított jury által szakszerűen megbiráltatnak. A bírálókat eredményéhez képest a tanulók oklevelet, esetleg egyéb jutalmat is nyernek.

21. §

Az ipariskolai bizottság jegyzője évenként 100 frt tiszteletdíjban részesül.

22. §

A fegyelemre, rendtartásra, tantervre, felügyeletre stbre nézve a nm. vallás és közoktatásügyi magy. kir. miniszter által 1884-ben 27496 sz. a. kiadott magas rendeletében foglalt §-ok érvényesek.

Temesvárott 1891 deczember hó 23^{án}

Menczer Rezső s. k.
elnök

9120. szám

tan. 893.

Jelen szabályzat Temesvár szab. kir. város törvényhatósági bizottságának 1892 évi Marczius 28^{án} 21675 tan / 63 közgy. 891 sz.a. hozott határozatával elfogadtatott és a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi magy. kir. minister úr 1893 april hó 6-án 39248/92 számú rendeletével helyeslőleg tudomásul vétetett.

Pecsét

Nagy László
polgármester hely.

Geml József
főjegyző.

JEGYZETEK:

1. Gelléri Mór: Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892, p. 304
2. Uo. p. 97
3. Értesítő az iparszakoktatás állapotáról Temesvárott az 1892–93. tanévben. Szerkesztette Stumpfoll Ede, p. 17
4. Uo. p. 18
5. Dr. Telbisz Károly 25 évi polgármesteri működése alatt elmondott beszédei; Temesvár, 1910; p. 162
6. A temesvári M. Kir. Állami Fa- és Fémipari Szakiskola 1900–1901. évi Értesítője; p. 8
7. Uo. p. 10

KÖNYVÉSZET, FORRÁSOK:

- A női kézimunkatanfolyam értesítője (1907–1915)
- A temesvári általános és szakirányú iparostanonciskola Értesítője (1900–1914)
- A temesvári kereskedelmi és iparkamara jelentése. 1897, 1905, 1906, 1908, 1911, 1912, 1913
- A temesvári M. Kir. Állami Fa- és Fémipari Szakiskola Értesítője (1900–1918)
- A temesvári nyilvános I. fokú ipariskola Értesítője (1885–1892)
- Anuarul școalei inferioare și superioare de arte și meserii din Timișoara. Anii școlari 1919–1920, 1920–1921
- Az iparos Tanonciskola értesítője 1887–88
- Banatul Românesc, 1920
- Date din activitatea lui Emanoil Ungureanu; Timișoara, 1927
- Délmagyarországi Közlöny, 1891, 1904, 1907, 1919
- Délmagyarországi Lapok, 1882, 1883, 1884
- Értesítő az ipari szakoktatás állapotáról Temesvárott (1897–1898)
- Magyar Törvénytár: 1872–1874. évi Törvénycikkek, Budapest, 1896
- Magyar Törvénytár: 1884–1886. évi Törvénycikkek, Budapest, 1897
- Temes megyei Állami Levéltár/Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale. Fond Primăria Municipiului Timișoara. Inventar nr 184. Anii 1858–1933
- A Temesvár-józsefvárosi ismétlő iskola törzskönyve 1880–1881
- A Temesvár-józsefvárosi iparos tanulók iskolája anyakönyve 1888–1897
- Registru contracte ucenici industriali, Timișoara, 1911
- Temesi Lapok: 1872, 1879
- Temesvár sz. kir. város Ipartanonciskola első önálló Értesítője az 1885–86 tanévről, Temesvár, 1886
- Temesvári Hírlap: 1913, 1918, 1919, 1920
- Városi Közlöny, Temesvár, 1897–1917
- Berkeszi István: Temesvár sz. kir. város kis monographiája; Temesvár, 1900
- Ciobanu, Ludovic: Emanoil Ungureanu, Omul școalei și pedagogul social; Timișoara, 1932
- Ciobanu, Pompiliu: Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare, Timișoara, 1934
- Gelléri Mór: Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892
- Geml József: Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből, Timișoara, 1924
- Geml József: Temesvár sz. királyi város közállapotai az 1910. évben, Temesvár, 1910
- Geml József: Temesvár sz. királyi város statisztikája az 1898. évben, Temesvár, 1900

- Geml, Josef: Alt-Temesvar im letzten Halbjahrhundert 1870–1920, Timișoara, 1927
- Hetzell, S. M.: Geschichte und Statistik des Volksschulwesens der König. Freistadt Temesvar, Budapest, 1873
- Schäffer Károly–Troszt István–Gockler Antal: Temesvár sz. királyi város községi elemi népiskoláinak története, Temesvár, 1896
- Stumpfoll Ede: Millenniumi Értesítő az iparszakoktatás állapotáról Temesvárott 1878–1896, Temesvár, 1896
- Telbisz Károly: Beszédek, 1885–1910, Temesvár, 1910

Tartalomjegyzék

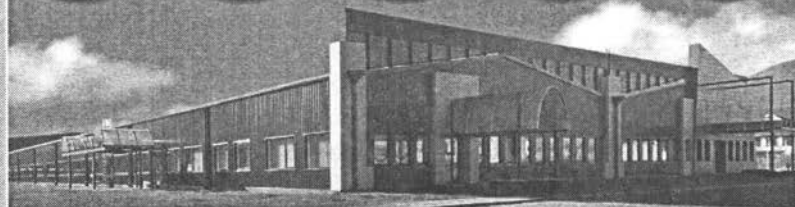
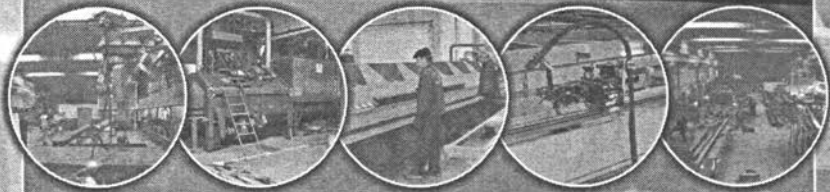
Előszó	7
A TEMESVÁRI IPAROKTATÁS KEZDETEIRŐL	
Az iparosok és a szakképzés kérdése	9
Az alsófokú ipariskola megalakulása és tevékenysége	12
A Fa- és Fémipari Szakiskola megalakulása és történetének első éveit ..	22
A tanoncképzés – az iparszakoktatás nagy fontosságú területe	60
A Fa- és Fémipari Szakiskola építése	84
Az Ipariskola, illetve a Fa- és Fémipari Szakiskola oktatói	86
Az iskolaműhelyek személyzete	88
Az Általános Tanonciskola oktatói	89
A szakirányú tanonciskola oktatói	90
Az Ipariskola, illetve a Fa- és Fémipari Szakiskola keretében szervezett szaktanfolyamok oktatói	90
A temesvári iparostanonciskola szervezete	91

SIC KLITEHNIMA®

SZÉKHELY: TEMESVÁR - ROMÁNIA
300516 Sági út 138-140 szám
Tel. +40 256-499710, 493220 Fax +40 256- 285171
office@klitehnima.ro, www.klitehnima.ro

**FÉMSZERKEZETŰ IPARI ÉS KERESKEDELMI CSARNOKOK,
SANDWICH-ELEMEKKEL VALÓ BURKOLÁSOK, FŰTÉS,
VÍZ- ÉS CSATORNAHÁLÓZATOK, ELEKTROMOS HÁLÓZATOK,
SZELLŐZTETÉS-TECHNIKA TERVEZÉSE ÉS MINŐSÉGI KIVITELEZÉSE**

A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: Bihar
2. Kordics Imre: Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben
3. Péter I. Zoltán: Félixfürdő
4. Dánielisz Endre: Nagyszalonta – városismertető
5. Benedek Zoltán: Nagykároly – református templom
6. Bessenyei István: Sarmaság
7. Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: Püspökfürdő
10. Dánielisz Endre: „Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”
11. Bunyitay Vince – Fodor József: Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad
12. Alexandru Pop: Varadinum – a vizek határolta város és vár
13. A szabadságharc zászlaja alatt (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században
15. Kupán Árpád: Mezőtelegd iskolatörténete
16. Csilik József: István király Szent Jobbja és Szentjobb község története
17. Emödi János: Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból
18. Szabó István: Ottomány (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: Érsemjén (kismonográfia)
20. Turulmadaras emlékműveink (gyűjteményes kötet)
21. Dr. Mózes Károly: A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből
22. Rév, Erdély sziklakapuja
23. A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról
24. Nánási Zoltán: Dr. Andrassy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja
25. Nagyvárad tudós püspökei
26. György Irén: Szalacs (kismonográfia)
27. Antal Béla: Biharpüspöki
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: Albis (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: „Aki fényt hagyott maga után...”
30. Péter I. Zoltán: Nagyvárad római katolikus székesegyházai
31. Kiss Kálmán: Egri község (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: A révi fazekasság monográfiája
33. Emödi János – Varga Árpád: Telegdi sírkövek, emléktáblák
34. Jósza Piroska: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál
35. Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében
36. Anzik Albert: Livada – Sárközújlak

Készült
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Szenci Kertész Ábrahám nyomdájában

Felelős vezető: Sándor Lajos

